

A

A RENDSZERVÁLTÁS TÖRTÉNETÉT KUTATÓ INTÉZET ÉS
ARCHÍVUM FOLYÓIRATA

RENDSZERVÁLTÓ

C
H
Í
V
U
M

Egy választás Magyarországon

- Földesi Margit – Szerencsés Károly: Választások és középosztály
- Nézőpontok: Fricz Tamás és Simon János a '90-es kampányról
- Duray Miklós: A haza nem szójáték, sem jelszó
- Emlékezés a kommunista diktatúrák áldozataira

2018. március

III. évfolyam 1. szám

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó	3
Földesi Margit – Szerencsés Károly: Választások és középosztály. Választási rendszerek az átmenetek korában	4
Kukorelli István: Az 1989-es magyar választójogi törvény születése, próbája és hozadéka	11
Dippold Pál: Választási aprómunka. A Népszabadság eredményértékelései 1990 áprilisában	23
Rendszerváltás "alulnézetből". Az MDF helyi szervezői az 1990-es választás kampányáról.	28
Erőterek a '90-es választás előtt. Interjú Fricz Tamás és Simon János politológusokkal	37
Dokumentumok: Adalékok az 1990-es választási stratégiákhoz.	45
Történeti szöveggyűjtemény: Feltámadásra várva, a földön maradván	65
Duray Miklós: A haza nem szójáték, sem jelszó. Kettévágott életünkről, szétszabdalt tájainkról, hetedelt hazánkról.	77
Házi Balázs: Az áldozatvállalás és az emlékezés szükségessége	80
Egy „amatőr” rendszerváltó halálára	84
A szegedi hosszú tavaszcél	86
Aktualitások	89
A Rendszerváltó Archívum 2018/1. számának szerzői.	94

Ünnep Magyarországon

Emléknapok és ünnepek erőterében jelenik meg idei első számunk. Márai Sándor írja *Füveskönyvében*: „Ha az ünnep érkezik, akkor ünnepelj egészen. Ölts fekete ruhát. [...] Tisztálkodjál belülről és kívülről. Felejts el mindent, ami a köznapok szertartása és feladata.”

Az ünnep és az emlékezés rokon. Február 25-én, a kommunizmus áldozatainak emléknapján a diktatúra több mint százmillió halottját és a megnyomorítottak, ellehetetlenítettek arcmását idézzük fel magunkban.

Március 15-e a magyar szabadságvágy és a szuverenitásért vívott küzdelem ünnepe volt és marad is mindenkor. Az volt a Kádár-rendszer idején – a „márciusban újrakezdjük” forradalmi reménységétől a ’72-’73-as összegyülekező és szétvert emlékezethordozókon, a viselt kokárdákon és lopva letett virágokon át egészen a rendszerváltás felszabadító és felszabadult napjaiig. Persze „március idusa” tiltva is az – sőt úgy igazán az. Ahogy Döbrentei Kornél 1989-es *Átpingált március* című versében írja: „Egy ünnep sem az engedélytől nemzeti, / a hatalom kegye csak lezüllesztheti.”

És ünnep április 8-a is – ahogy még inkább az volt 1990-ben. Áder János mai köztársasági elnök – akkori országgyűlési képviselő – így indokolta a 2018-as választás időpontjának kiírását: „1990-ben az első szabad országgyűlési választásokon kinyilvánított népakarat április 8-án vált véglegessé.”

Mi, a magunk részéről e számunkkal is emlékeztetni kívánunk mindenkit arra a „sorsdöntő tavaszra”, amikor a 20. századi magyar történelem újra fordulópontjához érkezett. Miért és milyen érdekek mentén alakult ki a választási rendszer? Miért nem volt eget rengetően magas, csak átlagos a részvételi arány? Hogyan élték meg az újszerű kampányt a pártvezetők, -tagok és a választópolgárok?

1990. március 25-e és április 8-a persze különleges volt. Egy újjászületett nemzeti közösség élhette meg szabadságát – felelősséggel dönthetett jövőjéről vagy éppen egyéni szabadságát gyakorolva otthon maradhatott. De különleges a 2018-as tavasz is. Mai közösségi és egyéni döntéseink következményeit mi is viseljük. A felelősség azért is különleges, mert rombolni mindig sokkal könnyebb, mint építeni. Egy nap alatt legalább négy év irányáról döntünk. Egy nap sokkal hosszabb folyamatokat, múltat, jövőt, célokat ölel át.

Az ünnep már csak ilyen.

Budapest, 2018. március 8.

L. Bal

Nagy Mihály Zoltán

Földesi Margit – Szerencsés Károly Választások és középosztály

Választási rendszerek az átmenetek korában (1945–1949, 1990–1994)

Az alábbiakban következő írás egy hosszabb, a RETÖRKI felkérésére készült tanulmány részlete. A *Politika és középosztály a rendszerváltások korában (1945–1949, 1990–1994)* című, eddig kiadatlan elemzés az 1945 és az 1990 utáni változásokat hasonlítja össze különböző szempontok alapján. A most közölt részlet a választási rendszerek hasonlóságait és különbségeit ábrázolja, rámutatva ritkán hangsúlyozott összefüggésekre. Az írás közzétételével egyben a két esztendeje elhunyt Földesi Margit emlékének is adózunk.

A szerző történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem egykori docense

A szerző történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense

A demokratikus politikai rendszerek alapja és meghatározója a választási rendszer, amelynek része a választójog, a szavazás módja és a mandátum megszerzésének feltételrendszere, valamint bizonyos esetekben a visszahívás lehetősége is.

Magyarországon 1945-ben tisztán listás rendszert vezettek be, vagyis az egyéni kerületek teljesen megszűntek. Ilyen korábban nem fordult elő hazánkban. Az új rendszer bevezetésére a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) alacsony vidéki beágyazott-

sága miatt került sor, akik így nagyobb eséllyel indulhattak a fővároson kívüli kerületekben. A Nemzeti Parasztpárt is teljesen ismeretlen volt, legfeljebb Veres Péter portréját ismerték az emberek. A Független Kisgazdapárt ezzel szemben Budapesten nem indult soha, mandátumhoz sem jutott. Mindegyik koalíciós pártnak megfelelt tehát ez a rendszer, amely egyben kizárta azt is, hogy nem közülük való, ugyanakkor helyi támogatottsággal rendelkező jelöltek is indulhassanak, és esetleg a parlamentbe jussanak.

Az országot tizenhat kerületre osztották. Nem volt ugyan parlamenti küszöb, de egy mandátum megszerzéséhez a listákról 12 ezer szavazatra volt szükség. A kerületi listák mellett létezett országos lista is, de erre külön nem kellett szavazni. Ezen érvényesítették a töredékszavazatokat. A rendszer tehát arányos, de igen zárt volt. A pártlisták indításához nem kellett szokványos követelményeknek megfelelni (ajánlás stb.), „csak” az Országos Nemzeti Bizottság jóváhagyásának, illetve a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) engedélyének. A jelölés feltételei így igen szubjektívek voltak, lényegében lehetetlenné tették, hogy a kormánypártokon kívül is indulhasson politikai erő – habár igény lett volna rá.

Politikai és nemzetiségi cenzus is létezett. A politikai cenzus önmagában is kérdéses, ráadásul azon pártok, egyesületek listáját, amelyek nem indulhattak a választáson – szovjet jóváhagyással és a fegyverszünet értelmében – szintén a kormánypártok állították össze. Ezek között szerepelt többek között a Magyar Élet Pártja (1939–44 között kormánypárt), a Magyar Megújulás Pártja (kormányon 1944-ben), illetve a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom (kormányon 1944. október 16-tól 1945 áprilisáig). A külső hatalom által Magyarország élére ültetett pártok tehát kizárták a választójogból elődeiket. A jogfosztás lényegében „gumijogszabály” volt, mert személy szerint bárkire lehetett alkalmazni (például: aki „besúgó” volt, német hangzású nevet vett fel, elítélték, vagy csak eljárás indult ellene háborús vagy népellenes cselekményért, földjét elkobozták, nem igazolták stb.). A felsorolt huszonöt egyesület révén ki lehetett zárni – egy vád alapján – a magyar középosztály korábban befolyással bíró elemeit. Az adott politikai és közbiztonsági viszonyok közepette nem volt tanácsos ilyen esetekben „felszólamlani”, mert az ember könnyen az Andrássy út 60-ban találta magát, onnan pedig a népbíróshoz vezetett az út. Kizárták azokat is, akik rendőrhatalom őrizetben voltak. Működött tehát a „célzatos internálás” – hogy szükség esetén a választások időszakára a nemkívánatos elemeket eltávolíthassák. E

módszerrel éltek is. A kizáráshoz az is elég volt, ha a helyi hatóságok azt állították, hogy az illető a fasizmust támogatta, és a magyar nép rovására politizált. Nem csodálkozhatunk azon, hogy 1945. november 4-én 4 774 653 ember adta le szavazatát. Mivel előzőleg 5 167 180 választásra jogosultat regisztráltak, ez így is igen magas aránynak számított (92,4%).¹

A kizárások még inkább visszatetsző formája volt a hazai németiség választójogtól való kollektív megfosztása. Akik ugyanis 1941-ben a népszámláláskor német nemzetiségűnek vallották magukat, nem szavazhattak. Ez a már elhatározott és utasításba kapott kitelepítésükkel függött össze.²

Az 1945-ös korlátozások – mint láttuk – leginkább a középosztályt érintették. A pártok indulásának korlátozása azt eredményezte, hogy az egykori középosztály, amely megtarthatta választójogát, döntően a Független Kisgazdapártra szavazott. Nehéz felbecsülni, mekkora hányadról van szó. A birtokos parasztságot, a polgárságot is beleértve, ez a párt szavazatainak legalább 90%-át jelentette. Az FKGP az országgyűlési választásokon 2 697 508, az októberi budapesti törvényhatósági választásokon 295 187 szavazatot kapott. Mivel Budapesten az MKP–SZDP pártszövetség 249 711 szavazatot ért el, nyugodtan állíthatjuk, hogy a Kisgazdapárt szavazóbázisa döntően a középosztályból került ki. Ugyanígy országosan is: az MKP és az SZDP szavazatainak száma 1 625 436, a Nemzeti Parasztpárté 325 284 volt.

1947-ben minden elemében hátrányára módosították a választójogi törvényt. Tovább növelték a kizárandó pártok, egyesületek számát, és a kizárandó vezetők körét (például választmányi tagság egy

¹ Nem feledkezhethetünk meg arról, hogy százezrek voltak még hadifogságban, illetve Nyugaton, mint menekültek, akik „természetesen” nem szavazhattak. A világháborús emberveszteség is óriási volt.

² A végrehajtás során azok közül is kiszállítottak embereket, akik német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallották magukat. A kijelölésnél, illetve a mentesítéseknél éppúgy szerepet játszottak politikai, mint gazdasági érdekek (pl. bányászok).

korábbi pártban). Kizárták azokat, akiket B-listáztak (politikai okokból elbocsátottak), akikről megvonták a nyugdíjukat, vagy nem tértek vissza Nyugatról 1945. október 31-éig. Kizárták azokat is, akik a Magyar Közösségben tisztséget viseltek. Ezt a szervezetet használták fel a „köztársaság-ellenes összeesküvés” leleplezésére, és ez indította el a koncepciók perek áradatát. Megfosztották passzív választójogától az ellenzék vezérét, a Magyar Szabadságpárt elnökét, Sulyok Dezsőt (*Lex Sulyok*), arra hivatkozva, hogy 1935-ben néhány hónapig a Nemzeti Egység Pártjának a képviselője volt.

A választási törvény bevezette az ajánlási rendszert, de csak az új ellenzéki pártok esetében. Ez egészen nyílt diszkrimináció volt. Bevezette továbbá a prémiumos rendszert, amely nem arányosan, hanem a kormánypártokat preferálva állapította meg a mandátumok elosztását az országos listáról. Országosan bárkinek lehetővé tették a lakóhelyétől távoli (más szavazókörben) szavazást az ún. névjegyzék-kivonat (kék cédula) segítségével, amelyből aztán több százezret nyomtattak illegálisan a kommunisták, és 200 ezret fel is használtak.³ Ez a választás minden elemében kimerítette a csalás fogalmát: a „törvényesen kizártakon” felül törvénytelenül kizárt, „kifelejtett” hatszázezer ember, kétszázezer hamis szavazat, majd a választások után 670 ezer megsemmisített, természetesen ellenzéki szavazat. Így 1947-ben még mindig csak 4 998 338 érvényes szavazatot adtak le. Mindenesetre nyilvánvaló, hogy az 1945-ös Kisgazdapárt elveszítette a középosztály támogatását: ha a családok következtében is, de már csak 769 763 szavazatot tudhatott magáénak. A hat ellenzéki párt csaknem 2 millió szavazatot kapott.⁴ A középosztály ekkorra tehát nem csak anyagilag rop-

pant meg, de politikailag is széttagolódott, és hamarosan képviselő nélkül maradt. Ennek is fontos szerepe van a magyar demokráciakísérlet kudarcában.

A kékcédulás hadművelettel a magyar demokrácia el is bukott. Másfél év alatt a 22%-os kommunista párt felszámolta a többi pártot. 1949-ben egy újabb előrehozott választáson már nem voltak pártlisták, csak az MDP által felállított „népfrontlista”. Így a szavazásra jogosultak (s egyre inkább kötelezettek) száma meghaladta a hatmilliót (6 053 973). Ezután már a 99%-os eredmények következtek.

A rendszerváltoztatás egyik döntő kérdése volt a választási rendszer megalkotása, mint a parlamentarizmus alappillére. A Nemzeti Kerekasztal megbeszélései során létrehozott rendszer a résztvevő pártok érdekei mentén született kompromisszumként értelmezhető. Ezúttal nem mutatkozott egyetértés, mert a negyven évig uralkodó állampárt bízott ismert, vagy helyben még népszerű embe-reiben, s ezért inkább hajlott az egyéni kerületek felé. Ez nem volt ellenére az MDF-nek sem, amely akkor már egyértelműen az ellenzék vezető ereje volt, és az időszakban több időközi választást is fölényesen megnyert. Ezekre a visszahívási kezdeményezések nyomán kerülhetett sor, amikor a megtámadott mandátumok birtoklói sorra lemondtak. (A visszahívás csak egy alkalommal, Duda Sándor zuglói képviselő esetében nem volt sikeres.) Más pártok inkább a listát részesítették előnyben, mert még nem volt jelentős bázisuk szerte az országban. Az MDF 1987 óta jelentős szervezeti bázist épített ki, az MSZMP valószínűleg elrugaszkodott vezetői pedig még a választási győzelemben is bíztak. A történelmi pártok (kisgazdák, kereszténydemokraták, szociáldemokraták) is inkább a listás rendszer mellett álltak ki, mert bíztak a nevük adta ismertségben – ellenben a negyven évnyi szervezési hiány meglátzott az állapotukon.

Végül is egy igen bonyolult, kevert rendszert fogadtak el, amely minden szereplőnek biztosítani látszott a politikai túlélés,

³ Lásd erről: Szerencsés Károly: *A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon, 1947.* Budapest, IKVA, 1992; valamint Földesi Margit–Szerencsés Károly: *Halványkék választás. Magyarország – 1947.* Budapest, Kairosz, 2001.

⁴ Ez a szám is „viszonylagos” azonban, mert a kommunista belügyminisztériumban tízezzel írták át a szavazatokat a kormánypártok javára. Szerencsés i. m. 1992.

illetve szereplés lehetőségét.⁵ Az egyéni kerületben 50%+1 szavazat volt szükséges a mandátum elnyeréséhez, ha ezt senki sem érte el, második forduló döntött, immáron abszolút többségi rendszer nélkül. Cenzus nem volt – és ami jellemző, kizárás sem. A bukott diktatúrát fenntartó párt vezetői tehát nemhogy retorzióban nem részesültek, még csak attól sem fosztották meg őket, hogy indulhassanak a választásokon. Ez véleményünk szerint jelentős hiba, de az alku része volt. Hogy ők mit ajánlottak? A békés átmenetet? Kommunikációt a szovjet vezetés felé? Az olajozott hatalomátadást az asztalnál ülőknek? Bizonyára nem véletlen, hogy az MSZMP felfegyverzett párthadseregétől, a Munkásőrségtől csak a köztársaság kikiáltásának napján, vagyis a megegyezés után vonták be a gépfegyvereket...

A választási rendszerbe küszöböt építettek (4%). Ez később sorsdöntő lett, mert azt eredményezte, hogy sem új szociáldemokrata baloldal, sem a kommunista párt (MSZMP) nem került be a parlamentbe. Mindketten három és fél százalékot kaptak. Így, bár az egykori állampárt, amely negyven évig a népre hivatkozva gyakorolta a teljhatalmat, nagy pofont kapott, egyedüli baloldali parlamenti pártként hozzáfoghatott a „váltógazdaság” oly népszerű eszméjének és gyakorlatának megvalósításához. Az MSZP 535 064 szavazatot kapott a területi listákon, ami 10,89%-nak felelt meg. 33 mandátumából csak egyet szerzett meg egyéni kerületben,⁶ a többi listáról, s azok közül is többet – 18-at – az országos listáról. Az MDF számítása viszont bevált, mert listán csak kevéssel előzte meg az SZDSZ-t (24,73%, illetve 21,39%), viszont előbbi 115 egyéni kerületet nyert, míg utóbbi csak 34-et. A történelmi pártok is jól gondolkodtak, a kisgazdák csak 11 egyéni mandátumhoz

jutottak (33 listás mellett); a kereszténydemokraták 3 egyéni mandátumhoz 18-at tettek hozzá listán. A szociáldemokraták nem nyertek egyetlen egyéni kerületben sem, és a listás küszöböt sem érik el.

A rendszer hiába igyekezett kiiktatni az aránytalanságokat, ez nem sikerült. A legfőbb aránytalanságot maga a küszöb okozta, amely révén durván a szavazók 15%-a képviselő nélkül maradt. Míg a szociáldemokrata párt 174 434 (3,55%), addig az MSZMP 180 964 szavazatot (3,68%) kapott. Meggyőződésünk, hogy egészségesbben alakult volna a politikai életünk, ha valódi, a negyvenéves diktatúrától, 1956 utáni vérengzéstől mentes szociáldemokrácia válik a baloldaliság képviselőjévé, megszabadulva a kommunista örökségtől és eszközöktől, meghagyva utóbbit a szintén parlamenti kommunistáknak. (Megjegyzendő, hogy ez utóbbi szisztéma a szovjet elnyomásból szabadult országok közül csak Csehországban valósult meg.)

A választási rendszer viszonylag stabilnak bizonyult. Hat választást tartottak e törvény alapján, ami a trianoni Magyarországon még soha sem fordult elő. (Most eltekintünk az 1949-től 1989-ig tartó pártállami „szavazásoktól”, bár ebben az időben is voltak jelentős változások, például a listás rendszerről a tisztán egyéni kerületi rendszerre történő átállás /1967/ vagy a korszak utolsó kétségbeesett politikai „reformja”, a kötelező kettős jelölés bevezetése /1985/. Változtatásra csak 2010 után került sor. Ennek lényege a parlament létszámának drasztikus csökkentése volt, de kétségkívül tartalmazott politikai megfontolásokat is – például az egyfordulós egyéni kerületi választást.)

A visszahívás intézménye, amelynek oly jelentős szerepe volt 1989-ben,⁷ az új parlamentáris rendszerben már nem merült fel. (Elsősorban laikusok vetették fel időről időre, nem lévén tekintettel arra, hogy ez az intézmény teljesen destabilizálhatja a

⁵ Ennek értelmében 176 egyéni, 152 területi listás és 58 országos listás mandátumot kellett kiosztani. Mivel a listák között átjárás volt, végül az országos listáról 90, a területi listákról 120 mandátumot töltötték be. Legutóbb egyébként 1939-ben volt kevert rendszer, akkor 125 listás és 135 egyéni mandátummal. (1938: XIX. tc.)

⁶ Az egyéni győztes Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök volt.

⁷ A visszahívást az 1983. évi III. tv. szabályozta. A választókerület polgárainak 10%-a kezdeményezhet, és a kerület szavazásra jogosultjai vehettek részt a döntésben.

parlamentet és ezzel a kormányzást is.) A mandátum tehát – egyes extrém esetektől eltekintve – lényegében támadhatatlan, és a mentelmi jog még ezekben az esetekben is védelmet nyújt. A visszahívással kapcsolatos tapasztalatok sem voltak kedvezőek. 1945–49 között volt példa a tömeges visszahívásra, amikor a szociáldemokrata frakció felét – a kommunistákkal tervezett fúzióval egyet nem értőket – a párt visszahívta a képviselőségtől.⁸ Ez a lépés súlyosan aggályos volt a parlamentarizmusra nézve. Jellemző, hogy 1946-ban a Kiszegzárpartból kizárt 20 képviselőt még nem „hívták” vissza, vagyis megtarthatták mandátumukat. A mentelmi jog 1947, a kékcédulás választás után már nem működött. Így például a Magyar Függetlenségi Párt 49 mandátumát az Országos Nemzeti Bizottság határozatára semmisítette meg a Választási Bíróság. 1948 folyamán szintén teljesen törvénytelenül számos DNP-s⁹ képviselőt mentelmi jogának felfüggesztésével és ügyészségi-bíróági eljárással távolítottak el a parlamentből. Később, az 1958-ban összeült parlament „hívta vissza” mandátumukból azokat, akik arra „méltatlanná váltak”.¹⁰ Volt, akiket közülük kivégeztek.

A parlamentarizmus intézményrendszere a választási rendszer révén a rendszerváltoztatás óta stabilan működik. Kétségtelen, hogy ebben szerepe volt az MDF–SZDSZ megállapodásnak, amely

biztosította a kormányozhatóságot és a stabilitást is, mindenekelőtt a konstruktív bizalmatlansági indítvány meghonosításával. A parlamentarizmus azonban azon áll vagy bukik, hogy kik és hogyan, milyen ösztönökkel, és milyen erkölcsökkel működtetik. Ebben a tekintetben súlyos hiányosságok voltak tapasztalhatók a rendszerváltoztatás után. Ezért merül fel a kontroll kérdése, s mivel a visszahívás intézménye nem járható, a kontroll más elemein érdemes elgondolkodni. Mint az elmúlt negyedszázad mutatja, a nyilvánosság sajnos ennek a szerepnek nem – vagy csak nagyon kis részben – tud eleget tenni. Szintén gyakran felmerül a cenzus alkalmazásának kérdése, főleg az elszabadult média miatt, amely a választási kampányt lényegében teljesen eluralja. A manipuláció olyan mértékű, hogy az már veszélyezteti a demokrácia alapértékeit. A korlátok, a cenzusok azonban rossz emlékeket idéznek, és éppen a globalizmus irányítói lennének a leginkább ellene, mivel a manipuláció hatalmuk fenntartásának egyik alapeszköze. Innen már csak egy lépés, hogy egy szűk elit kivételével senki ne juthasson az objektív politikai vélemény kialakításához elengedhetetlen megbízható és pontos információkhoz. Ez már az 1945–49-es időszakban is megfigyelhető volt, együtt járva az egzisztenciális ellehetetlenüléssel. A parlamentarizmust veszélyeztető következő tényező az előzővel a legszorosabb összefüggésben lévő részvételi arány. Mint láttuk, 1945-ben 92% vett részt a választásokon. Nem volt kötelező, de az emberek átértékelték döntésük fontosságát. A résztvevők jól is döntöttek: 16,9% kommunista, szélsőbaloldali szavazat állt szemben 83%¹¹ valódi vagy potenciálisan demokrata szavazattal. Az 1947-es adatok már nem relevánsak. Volt megye, ahol 100% feletti részvételt regisztráltak. Épp így semmit nem jelentenek a szocializmus „szavazásai” sem (99%). 1990-ben viszont csak 65% ment el szavazni, ez pedig kiábrándító egy sorsfordító pillanatban. Az egyéni kerületi második fordulóban már csak alig több mint 45% szavazott! Pozsgay

⁸ Valójában ez teljesen törvénytelen eljárás volt, de 1948 tavaszán a törvényesség már legkevésbé sem számított. A kizártak között olyan korábban prominens képviselők voltak például, mint Kéthly Anna, Bán Antal, Szeder Ferenc, valamint Szélig Imre. Mivel a visszahívásra nem volt jogalap, formailag a megfenyegetett képviselők lemondtak mandátumukról. Harmincnégy emberről volt szó. Az 1947-ben megválasztott képviselőknek egyébként alig több mint 60%-a tarthatta meg mandátumát 1949-ig (411-ből 249 fő).

⁹ Demokrata Néppárt.

¹⁰ Így Rákosi Mátyást és Nagy Imrét is. 1958 folyamán többen lemondtak, mint Hegedüs András, Horváth Márton, Lukács György, Piros László, Rákosi Mátyás, Kónya Lajos, Hidas István, Kovács István, Gerő Ernő és Bozsik József. Másokat a parlament „méltatlannak nyilvánított” a képviselőségre, köztük Nagy Imrét, Kopácsi Sándort, Földvári Rudolfot.

¹¹ Az európai szociáldemokrácia deklarálta feladja szélsőséges marxista alapjait, és elfogadja a parlamentáris demokráciát.

Imre ezt a csekély részvételi arányt szoros összefüggésbe hozta az 1989 novemberi „négyigenes” népszavazással, amely az MDF bojkottja, illetve az SZDSZ sugalmazta nyilvánvalóan hamis kérdésfeltevés révén milliókban degradálta a voksolás élményét.¹² Hozzátehetjük: az 1947 és 1985 közti időszak „választásai” sem erősítették a részvételi szándékot. Ennél is kiábrándítóbb az 1998-as adat, amikor már csak a magyar polgárok 56%-a járult az urnákhoz! A kiábrándultság oka részben a történelemben (szocialista etatizmus), részben a közvetlen csalódásokban keresendő. Addigra ugyanis kiderült, hogy a demokráciával, amit kivívtunk, együtt jár a globalizmus könyörtelen gazdasági uralma is. A munkanélküliség, az infláció, a korrupció, a romló egészségi állapot, az állandó feszültség és bizonytalanság, a parlamentarizmussal és a szabad sajtóval járó viták, hasadások csaknem minden második embert távol tartottak az urnáktól. Ez valódi legitimációs veszélyt jelentett. Az alacsony részvételi arány sok más ok mellett az egykori középosztály megszűnésével, felszívódásával is összefügg. A középosztály – de nem is feltétlenül csak e réteg – egyik biztos ismérve ugyanis a politikai érdeklődés, aktivitás, legalább a választások idején. 1990-re ez a réteg annyira meggyengült, hogy az ilyen irányú aktivitás 1945-höz képest drasztikusan visszaesett. 92%-ról 65%-ra, vagy 56%-ra! Ez a 30% körüli hiány magyarázható a tradicionális középosztály megszűnésével is. A nagyobb baj az, hogy 1990 és 2015 között nem történt meg e réteg megerősödése, legalábbis a részvételi arányok ezt nem igazolják. 1994-ben is csak 68,9% szavazott az első fordulóban, 2014-ben 61,24%.¹³

1945-ben és 1989-ben is felmerült a kötelező szavazás lehetősége. (1920-ban és 1939-ben már volt ilyen Magyarországon). A törvényt megalkotók azonban ezt – helyesen – elvetették. Akinek nincs politikai érdeklődése, azt nem szabad az urnák elé kényszeríteni, mert csak torzítja a népakaratot. A politikai érdeklődést és művelődést kell fejleszteni, hogy a népakarat minél teljesebben érvényesülhessen.

Annyi megállapítható, hogy mind 1945-ben, mind 1990-ben a parlamenti képviselők döntő többsége kicserélődött. Ez 1945-ben 98% körüli változást jelentett (néhány kisgazda, szociáldemokrata képviselő maradt mutatóba az 1939-ben megválasztott képviselőházból),¹⁴ 1990-ben pedig 95% cserélődött ki (a maradék zöme az MSZP-frakcióban ült). Talán itt sem árt azonban hangsúlyozni, hogy az alacsonyabb szinteken korántsem volt ilyen drasztikus a váltás. Az önkormányzati választásoknál egyáltalán nem ez a kép alakult ki: a megválasztott polgármesterek 55%-a korábban is tanácsi vezető vagy tag volt. Vizsgálatok szerint a 700 legmagasabb szintű államigazgatási és önkormányzati posztból mindössze 100-ban történt változás. Tovább árnyalja a képet, hogy a 71 államtitkár közül 29 korábban, vagyis a pártállamban is magas pozícióban volt.

¹⁴ Köztük volt Nagy Ferenc miniszterelnök (1946–1947), Tildy Zoltán köztársasági elnök (1946–1948), Varga Béla nemzetgyűlési elnök (1946–1947) is. Az ő szerepük a magyar demokráciakísérlet bukásában, a polgári-nemzeti-demokratikus politika vereségében nem lebecsülhető. Vásáry István, az Ideiglenes Nemzeti Kormány pénzügyminisztere és B. Szabó István államminiszter szintén a nemzetgyűlés tagja volt menesztéséig. Utóbbi kettő a nemzeti demokrácia kiváló alakjai, akik nem mentek emigrációba, és drágán megfizettek politikai nézeteikért. Az MKP és az ÁVO mindent elkövetett „kompromittáló iratok” beszerzésére a „Horthy-parlament” képviselői ellen. Ez Nagy Ferenc és Vásáry István kivételével sikerült is. Az egykori szociáldemokrata képviselők közül Kéthly Anna, Szeder Ferenc volt jelen a párt vezetésében, Peyer Károly hamarosan szembefordult velük.

¹² Erről az Echo TV *Elátkozott szabadság* c. tv-műsorában beszélt (2007.01.12.)

¹³ A legmagasabb arány 2002-ben volt, 70,5%-kal.

Budapest október 7-én megválasztja városi képviselőit.

Az ország legnagyobb politikai szervezete, a

FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT

most lép először a főváros népe elé és szavazatát kéri. Minden jó magyart, polgárt és munkást, nőt és férfit táborába hív. Az őrjáti táborba, amely egyenlő a falu és város dolgozó magyarjait. Tizenöt év nehéz küzdelem, ellenkezés és a Nemzeti Függetlenségi Frontban elért nagy eredmények állnak a párt mögött.

Készen állunk a nép tőkéit és gazdasági boldogulását. A radikális földreformot, a politikai szabadságot, állampolgári és emberi egyenjogúságot s a lelkiismeretlen nagytőke ellen. Legjobbainak vére hullásával, a bitófáig menő hős önfeláldozásával szállott szembe a németekkel és gyalázatos bérencikkel, olyan időkben, amikor már-már elémült minden magyar lelkiismeret. A párt büszke öntudattal vallja, hogy mindenkori teljesítette magyar és ember kötelességeit és a legrosszabb lehetőségeket is mérlegelve vállalta, hogy teljesíteni fogja ezután is, bármit hozzanak az idők. Most a demokrácia törvénye szerint bizalmat kér Budapest népétől.

Minden szavazat, amely a Független Kisgazdapártra esik, fejezve a párt kezében, hogy a főváros törvényhozásában érve nyeltesse a maga szellemét s egyúttal növelje a párt országos súlyát. Minden kisgazdapárti szavazat egy-egy téglát

a szabad, független, demokrátiás Magyarországhoz.

Építeték. Biztosítsa a nemzet, az ország és az egyén szabadságának. Életünk európai rendjének, békének és biztonságának. Az építő polgár és a dolgozó munkás egyforma megbecsülésének. Minden magyar élet és vagyon védelmének itthon és a határokon túl. A becsület, a tisztesség, igazság és a törvények uralmának. Ezt akarja a

**Független Kisgazda-,
Földmunkás- és Polgári Párt.**

Feladás kiadó: Gyulai Tiszta.

416.45. — Független-nyomda, Budapest.

Az FKGP 1945-ös fővárosi törvényhatósági választásra készített szórólapja. A RETÖRKI Archívumban őrzött Kisgazda Levéltár anyagából.

Az FKGP 1990-es országgyűlési választásra készített szórólapja. A RETÖRKI Archívumban őrzött Kisgazda Levéltár anyagából.

ISTEN HAZA CSALÁD

**HA MAGYAR VAGY
NEM SZAVAZHATSZ MÁSRA, CSAK A
FÜGGETLEN KISGAZDA PÁRTRA!**

MAGÁNTULAJDON

PIACGAZDASÁG

VÁLLALKOZÁSI SZABADSÁG

Bort, búzát, békességet!

RENOVA GMK

Kukorelli István

Az 1989-es magyar választójogi törvény születése, próbája és hozadéka

A szerző jogtudós, a RETÖRKI külsős munkatársa, a taglalt események idején a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások harmadik oldal által delegált tagja volt

(Az írás eredeti megjelenése: Kukorelli István: *Közjogi tündődések*. Budapest, Triorg, 1991.)

A Nemzeti Kerekasztal „fazont szabó” munkája

A szögletesre sikerült Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak fő célja a békés átmenet legfontosabb szabályainak a megalakítása volt. Ezek köréből is kiemelkedik a választójogi törvény. Nem véletlen, hogy a kerekasztal-megállapodás alapelvei között az első helyen szerepel: a hatalom alapja a népfelség. A közakaratnak előzetes megkötöttség nélküli, szabad választásokon kell megnyilvánulnia, amelyek eredményei mindenkit köteleznek.¹

A kerekasztal-megállapodás egyik lényeges pontja volt, hogy a törvényalkotás nem előzheti meg a politikai megállapodásokat. Időközben a kormányzat nyil-

vánosságra hozta és az országgyűlés júniusi ülészakára kívánta beterjeszteni a politikai pártokról, az alkotmánybíróságról, a köztársasági elnök jogállásáról és a választójogról szóló törvényjavaslatokat. Az országgyűlési képviselők választásáról (valamint a köztársasági elnök és alelnök választásáról, a helyi tanácsstagok választásáról) szóló törvénytervezeteket a június 5-i lapokban hozták nyilvánosságra.² E tervezetek már a többpártrendszerre készültek, egy- és többmandátumos választókerületeket irányoztak elő, a jelölést a pártokra és a választópolgárookra bízták.

A kerekasztal-megállapodás értelmében a kormány nem terjesztette elő a törvényjavaslatokat, így a választójogi törvényt sem. E döntés nagy vitákat váltott ki a kormányzatban, az országgyűlésben és a társadalomban egyaránt. Sokan az országgyűlés szuverenitásának csorbitását látták benne. Hivatkoztak olyan történelmi példákra, amikor őseink bölcsőbbek voltak, így például 1848-ban a polgári átalakulás alapjait megteremtő áprilisi törvényeket még a feudális rendi országgyűlés alkotta meg.³

Bár a felek vitaalapként elfogadták a BM állandóan csiszolódó tervezetét, a napirendről való levételt követően a választójogi törvény fazonját a politikai egyeztető tárgyalások alkufolyamatai határozták meg. A három tárgyalófél június 21-én állapodott meg az érdemi politikai tárgyalások témaköréről és a munkabizottságok kiküldetéséről. A választójogi törvény elveinek, intézményeinek kimunkálása az I/3. számú bizottság feladata lett.⁴

² A tervezetet közli a *Magyar Nemzet* 1989. június 5-i száma.

³ Kilényi Géza: Választójog. *Magyar Nemzet*, 1989. 07.14.

⁴ A többnyire jogászokból álló szakértői munkabizottság személyi összetétele a következő volt: az MSZMP részéről: Csalótzky György (IM-főosztályvezető), Szilvássy György (államminiszteri titkárság),

¹ Megállapodás az érdemi politikai tárgyalások megkezdéséről, lásd: Richter Anna: *Ellenzéki Kerekasztal*. Budapest, Ötlet, 1990, 294–300.

Az I/3. bizottság 1989. június 3-án kezdte el munkáját, paragrafusonként világitotta át a vitaalapnak tekintett törvénytervezetet. A törvény I. és III. részéről – a választójog anyagi és eljárási szabályairól – már július végén megszületett az egyezés.⁵ Kezdetből fogva egyetértés volt abban is, hogy egykamarás politikai képviselőre van szükség, s egészében nem szabad elvetni a korábbi egyéni választókerületi rendszert sem.

1989. augusztus 24-én a politikai átmenet kérdéseivel foglalkozó középszintű bizottság (amely a plénum és szakértői bizottságok között helyezkedett el) első nyilvános ülésén a tárgyalások újabb lendületet vettek. Ezen a „leltározó” ülésen az I/3. bizottság képviselője is beszámolt. Elmondta, hogy a szakértői bizottság addig 16 alkalommal ülésezett, s e munka eredményeként igen előrehozott állapotban lévő törvénytervezettel rendelkezik, amelynek 52 paragrafusából 7 kivételével lényegében kész az egyezés.⁶

Tény, hogy a nyitva maradt kérdések a választási rendszer legfontosabb, leginkább „hatalomérzékeny” intézményei voltak, nevezetesen a választókerületi rendszer, a jelölés rendje és az esélyegyenlőség biztosítása az infrastruktúrában. Az EKA alkupozíciói június 16-a, a Kádár-rendszer utolsó kegyelemdőfése és az időközi választások után – amikor az egységes ellenzék támogatta jelöltek mandátumhoz jutottak négy választókerületben – megerősödtek.⁷

Tóth András (MSZMP KB), Tóth Zoltán (BM-főtanácsos); az EKA részéről: Balsai István (MDF), Baranyai Tibor (MSZDP), Torgyán József (FKGP), Tölgyessy Péter (SZDSZ), Sebestyén László (MNP), Áder János (FIDESZ, póttag), Karcsai Sándor (KDNP, póttag), Bártfai Pál (Liga, póttag); a harmadik tárgyalófél részéről: Kukorelli István (HNF), Szakács Gyula (SZOT), Kiss Sándor (Münnich FBT), Polgár Tibor (BAE), Gáldi György (DEMISZ), Kálmán János (MEASZ), Fogarassy József (MFBT), Bátayné Mácsai Anikó (HNF, póttag), Nagy Ernő (MFBT, póttag), Szilágyiné Farkas Zsuzsa (MNOSZ, póttag), Castiglione Endre (MFBT, póttag).

⁵ Lásd: a I/3. bizottság július 20-i ülésének jegyzőkönyve.

⁶ Lásd: a középszintű politikai bizottság 1989. augusztus 24-i ülésének jegyzőkönyve, 23–25.

⁷ Bruszt László-Simon János: *A lecsendesített többség*. Budapest, Társadalomtudományi Intézet, 1990, 89.

Sokáig nyitott volt a választókerületi rendszer modellje. A kerekasztal lovagjai viszonylag gyorsan konszenzusra jutottak abban, hogy az átmeneti politikai viszonyok között kétszavazatos (egyéni választókerületi és listás, a töredékszavazatokat mindkét helyről visszaszámláló) választókerületi rendszerre van szükség.

Értelemszerűen a pártok a számukra előnyösnek vélt megoldásokat preferálták. Az MSZMP kezdetben az egyszavazatos-kétfordulós egyéni választókerületi rendszert támogatta (300 fő egyéni választókerületben, 50 fő az országos listán). Nem volt egységes az EKA sem, az SZDSZ több szakértője szimpatizált a tisztán egyéni választókerületi rendszerrel, míg a hagyományos pártok (Kereszténydemokrata Néppárt, Kisgazdapárt, Magyar Néppárt) a tiszta listás megoldást tartották egyedül üdvöztetőnek.⁸

Az EKA – egységesítve javaslatát – július 25-i ülésén leszögezte a később is végig vallott álláspontját, miszerint a választópolgárok egyénekre, illetve a pártok listáira leadott szavazatai egyenlő értékűek legyenek. Ezt csak úgy lehet megvalósítani, ha az egyéni kerületi, illetve a listás rész azonos arányt tölt be a választási rendszerben. A harmadik tárgyalófél az egyharmad lista, kétharmad egyéni választókerület híve volt, s ők vetették fel először a megyei lista intézményét is.⁹

A kerekasztal plenáris ülése (szeptember 18.) által szentesített egyezmény lényege a választókerületi rendszerre nézve a következő: az országgyűlési képviselők száma 374, ebből 152 országgyűlési képviselőt egyéni választókerületben, 152-t megyei, fővárosi választókerületben listán választanak. Az egyéni és a listás választókerületekből „visszacsorgatott” kompenzációs jellegű országos listán további 70 mandátum kerül betöltésre.¹⁰

⁸ Vö. a középszintű politikai bizottság július 27-i ülésének jegyzőkönyve, 122–123.

⁹ Lásd a I/3. bizottság július 25-i ülésének jegyzőkönyve.

¹⁰ Lásd: a BM-IM törvényjavaslata az országgyűlési képviselők választásáról, 4. § (1), (2) bek. 1989. szeptember.

A listás rendszer elfogadásával egyetemben a kormányozhatóság és a működőképes parlament biztosítása érdekében korán felmerült, hogy a listán egy meghatározott minimális arányt el nem érő pártok ne kapjanak mandátumot. (A javaslatok 1-8% között szóródtak, általában az MSZMP és a magabiztosabb, az előrejelzések szerint nagyobb pártok ragaszkodtak a magasabb korláthoz.) Rövid vita után tisztázódtak a választási rendszeren belül a listaállítási feltételei: megyei listát az a párt állíthat, amely a megyében az egyéni választókerületek 25%-ában, de legalább két egyéni választókerületben jelöltet tud állítani. Országos listát pedig az, amely hét területi lista állítására képes volt.¹¹

Egyezsége jutottak a felek abban a kérdésben is, hogy a második fordulóban milyen feltételek mellett indulhatnak a jelöltek. Eredetileg az EKA az első két jelöltet, az MSZMP a 15% felettieket javasolta átengedni a második menetbe. Sokáig egyeztetett kérdés volt a kerekasztal körül a jelölés rendszere is. A vita középpontja a *jelölés pártcentrikussága*.

A pártok mellett helyet követeltek maguknak a jelölésben a civil társadalom más szerveződései (az egyházak, a nemzeti szövettségek, más társadalmi szervezetek) és közvetlenül az állampolgárok is. Ennek a társadalmi igénynek elsősorban a magára maradt harmadik oldal adott hangot a kerekasztalnál. Az MSZMP és az EKA álláspontja végig sziklaszilárd volt, nem fogadták el a társadalmi szervek listaállítási jogát. Véleményük szerint azok induljanak a választásokon, akik teljesen megfelelnek a párttörvény előírásainak. Nem volna jó korporatív rendszert felállítani.¹²

A jelölésbe való közvetlen állampolgári beleszólásnak Magyarországon közvetlen közjogi előzményei vannak. Az 1970. évi III. törvény az állampolgárok jelölőgyűléseire ruházta a jelölés jogát. Az állampolgári jelölőgyűlések döntési jogkört

kaptak, itt kellett megmérni az uralkodó párt káderelképzeléseit. A magyar választójogi törvényhozás ezzel a régióban akkor egyedülálló, rendkívül széles társadalmi alapú jelölési rendszert alkotott meg. A jelölőgyűlésen egy választópolgár jelöltajánlási joga jogilag ugyanannyit ért, mint a hatalmi helyzetben levő párt javaslata. Ez a hagyomány benne élt a köztudatban, valószínű ezért egyik kerekasztalos sem vitatta azt, hogy az egyéni választókerületekben az állampolgárok közvetlen beleszólási jogot kapjanak a jelölésbe. A vita a beleszólás formájáról folyt, s ennek eredménye – a jelölőgyűlések antidemokratikus voltának rögzítése után – az ajánlási rendszer bevezetése lett.

A még június elején közzétett törvénytervezet 600 ajánlást írt elő, ezt a kerekasztalnál az MSZMP igyekezett felfelé vinni. A törvényben is elfogadott 750-es szám az EKA javaslata volt. Az egyéni választókerületekben a jelölés az állampolgárok és közösségek joga lett, független jelölteket is állíthattak. Az állampolgári közvetlen részvétel azonban erősen pártizű lett azal, hogy a 750 aláírás a pártok későbbi listaállításának a feltétele is egyben. A pártok ugrásra készen várták a jelölés kezdetét, s lerohanták a társadalmat, a jelölés tehát lényegében pártpolitikai alapon működött.

A lényegi kérdések mellett a vita leginkább a média választási szerepéről, a választási kampánybéli esélyegyenlőségről és ennek jogi biztosítékáról folyt a kerekasztalnál. Az EKA kiharcolta a pártirányításos tömegkommunikációval szemben pl. a fizetett választási hirdetések közzétételének törvényi kötelezettségét is. Számptalan más apróbb kérdésen túl többször szóba került a pártok finanszírozási rendszere a választásokon és természetesen a választások optimális időpontja is, amit alapvetően másként ítélt meg az egyes partnerek. Az eredeti időpont-elképzeléseket (1989. december) a kerekasztal-egyezség részbeni felborulása és ennek következménye, a novemberi népszavazás toltá át 1990 tavaszára.

¹¹ Vö. a középsszintű politikai bizottság 1989. szeptember 6-i ülésének jegyzőkönyve, 31.

¹² Uo. 33.; a középsszintű politikai bizottság szeptember 11-i ülésének jegyzőkönyve, 143.

Elfogadja-e a „rendi” országgyűlés a rendszerváltás törvényét?

A kerekasztal-megállapodást aláíró kormányzópárt ígéretet tett arra, hogy a megállapodás szerinti törvénytervezetet terjeszti elő az országgyűlésben, s ígéretét tartotta is. Bár az országgyűlési bizottságok és képviselői csoportok szeptember 6-ától bekapcsolódtak a kerekasztal munkájába, komoly politikai ellentétek támadtak a kerekasztal és az országgyűlés között, s ezek éppen a választójogi törvénynél lángoltak fel.

A Nemzeti Kerekasztal új hatalmi tényezőként, egyféle ideiglenes nemzetgyűlés-ként lépett elő, s a vitatott legitimitású országgyűlés mellé nőtt fel rivális politikai tényezőként.¹³ A törvényjavaslatokat – a jogalkotással foglalkozó kormányzat nagy örömeire – a kerekasztal mentén szövegezték meg. Ez mondható el a választójogi törvény tervezetéről is, mert annak a hatalomelosztás szempontjából releváns szakaszait (4-9. §-ok) mondatról mondatra a kerekasztal szülte meg. E tények miatt nem akarta vállalni az apaságot a Tisztelt Ház, amely 1989. október 19-20-án tárgyalta a kormány által beterjesztett javaslatot. „Nekünk pedig meg kell barátkoznunk azzal a sajnálatos ténnyel, hogy nem mi vagyunk a gyermek apja” – mondta az egyik képviselő.¹⁴

A törvényjavaslatban kialakult politikai egyezséget „szent téhennek” elkeresztelő honatyák meglehetősen sok kritikával illeték a paktumot. A nagy számban hozzászóló képviselők főleg a javaslat pártelvűségét bírálták, mondván: egy még kialakulatlan és instabil többpártrendszerben túlságosan a pártoknak kedvez a mandátumok elosztása. A törvényjavaslat eltér a korábbi választópolgárcentrikus megoldástól, sok hagyományos választókerületet (kisváro-

sokat) megfoszt a képvisellettől, választóellenes, személytelen, elég lesz, ha a „listások” leküldik a fényképüket stb.¹⁵

A parlamenti vita két kérdés körül éleződött ki: a nemzetiségek, az egyházak és a társadalmi szervezetek képviseletéről és az egyéni választókerületben, illetve a listán szerezhető mandátumok arányáról.

Az első kérdésben a kormány ígéretet tett arra, hogy külön törvényt fog beterjeszteni a nemzetiségek parlamenti képviseletéről. Az 1990. március 12-én a választások előtt kihirdetett, majd a választások után új politikai helyzetben hatályon kívül helyezett 1990. évi XVII. törvény szerint nyolc nemzeti-etnikai kisebbség egy-egy képviselővel rendelkezik az országgyűlésben. A kisebbségek képviselőit – a kisebbségek érdekképviseleti szervezeteinek véleményét meghallgatva – az országgyűlés választotta volna meg az alakuló ülés után harminc napon belül.

A másik neuralgikus pont a parlamentben, hogy az egyéni választókerületi mandátumok legyenek többségben. A törvényjavaslatot beterjesztő belügyminiszter vitazáró beszédében úgy összegezte a parlamenti véleményt, hogy az egész törvény jó, csak a 4. § (2) bekezdésével van a baj, s azt módosítani kell.¹⁶ A képviselői és a bizottsági módosító indítványok ösztüze is erre a szakaszra irányult. A kerekasztal képviselőivel egyeztetett módosítás a matematikai arányok változtatását eredményezte, eszerint 176 mandátum szerezhető az egyéni választókerületben, 152 a megyei, 58 az országos listán.

A vitatott legitimitású „rendi” parlament, néhány apróbb, stiláris jellegű módosítással, ha morcosan is, de láttamozta a kerekasztalnál kiizzadt politikai kompromisszumot. Ennek a sikernek a feltétele volt,

¹³ Kukorelli István: Az Országgyűlés a többpártrendszer első évében. In: *Magyarország politikai évkönyve*. Szerk. Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Budapest, Aula-OMIKK, 1990, 195.

¹⁴ Dr. Király Ferenc képviselő hozzászólása. *Országgyűlési Napló (ON)*, 5047. (61. ülés jegyzőkönyve, 1989. október 19.)

¹⁵ Südi Bertalan képviselő hozzászólása. *ON*, 5050.; Papp Elemér képviselő hozzászólása. *ON*, 5052.; Filló Pál képviselő hozzászólása. *ON*, 5053.; Mayer Bertalan képviselő hozzászólása. *ON*, 5069.; Deák Géza képviselő hozzászólása. *ON*, 5079. (61. ülés jegyzőkönyve, 1989. október 19.)

¹⁶ Horváth István belügyminiszter vitazárója. *ON*, 5118. (61. ülés jegyzőkönyve, 1989. október 20.)

hogy a kormány és a törvényt gondozó jogi bizottság, továbbá a parlamentben helyet foglaló ellenzéki képviselők következetesen védtek a javaslatot. Azokat a képviselői módosító indítványokat, amelyeket nem támogattak (pl. más legyen a választókerületi arány, az állampolgár több jelöltet ajánlhasson, 5%-os szűrő kell) általában a parlament sem fogadta el. A módosítások elvetése és elfogadása után (ilyen volt pl. hogy egy képviselő ne kettő, hanem csak egy pártlistán szerepeljen) a törvényjavaslat egészét 286 igen szavazattal, 20 ellenszavazattal, 24 tartózkodás mellett fogadta el az országgyűlés.¹⁷

Az október 30-án kihirdetett 1989. évi XXXIV. törvény több forrásból táplálkozott, valóban nehéz lenne bizonyítani az apaságot. Forrása volt az 1985-ös választások tapasztalatait feltáró, a társadalmi környezetet folyamataiban, evolucionálisan szemlélő belső műhelymunka, a praktikumot szállító kormányzati (belügyi, igazságügyi) szakértelem, a kerekasztal I/3. bizottságának intenzív tevékenysége, a kerekasztal felsőbb szintjeinek politikai kompromisszumkötő képessége s végül a parlamenti (bizottsági) döntéshozatal. A források köréből kiemelendő a Nemzeti Kerekasztal, ezen belül az EKA politikai akarat, amely direkt módon meghatározta a mandátumelosztás jogi szabályait. Sokat jelentettek továbbá a politikai nyilvánosság által közvetített közvetlen társadalmi visszajelzések (levelek, újságcikkek) is.

A vegyes rendszer próbája a választásokon

A választójogi törvény vegyes rendszere az átmeneti magyar valóságra tekintettel született meg, lehetőséget teremtett az állampolgári politikai részvételre közvetlen módon (az egyéni választókerületekben) és pártpolitikai alapon (a megyei listán) egyaránt.

A valóságban mégsem az átmenetnek és a vegyes rendszerű prekonceptióknak megfelelően működött a törvény. A *társadalom* – a törvény pártcentrikusságának köszönhetően is – *döntően pártpolitikai alapon vett részt a választásokban* és nem közvetlenül. A független jelölteknek nem maradt levegő. A szavazólapra felkerült 1623 egyéni választókerületi jelölt közül összesen 199 a függetlenek száma, ami 12,3%. A közel kétszáz független jelölből mindössze hat (3%) szerzett mandátumot.

A választópolgár nem hitte el a függetlenséget – igaz, volt is rá oka¹⁸ –, nem tűrte el a kialakulatlan arculatú választási pártokat, lesöpörte a kicsiket. A választási eredményekből visszakövetkeztethető: a választók a kialakult, látható profilú, a kormányzás stabilitását ígérő nagy pártokat preferálták szavazatukkal. A „nagy pártok felé húzás” szociológiai jelenségét bizonyítja, hogy a szavazólapon szereplő 1623 jelölt 7,7%-a (125 fő) az ajánlásoknál előírt 750 alatti szavazatot kapott.¹⁹ E jelenség egyes nézetek szerint az állampolgári bölcsesség, a közvélemény érettsége jelének tekinthető.²⁰

A vegyes rendszer nem pártos ágán, az egyéni választókerületben sem elsősorban a személyek, hanem a pártok voltak jelen. Jól látható ez a választások második fordulójában, amely gyakorlatilag a két legnagyobb, újonnan született hiteles párt, az MDF és az SZDSZ házi vetélkedését hozta. Az egyéni választókerületek képviselői a korábbi hiedelmekkel ellentétben nem a „választóké”, hanem a pártoké lettek.

¹⁸ Függetlenként indult például Németh Miklós volt miniszterelnök (BAZ 11. választókerület), Maróthy László volt miniszter (Békés 4. választókerület), Nagy Sándor, a SZOT főtárháza (Hajdú-Bihar 7. választókerület) és több volt képviselő, például Südi Bertalan (Bács-Kiskun 10. választókerület), dr. Gécz István (Budapest, 23. választókerület).

¹⁹ Lásd: Az Országos Választási Bizottság közleménye az országgyűlési képviselők választásáról. *Magyar Közlöny*, 44. szám, 1990. május 13. A tanulmány valamennyi adata e hivatalos közlemény elemzéséből származik.

²⁰ Bokor Ágnes: Bal? Jobb? Centrum? A politikai közvélemény nagykorúsodásáról. In: *Szabadon választott. Parlamenti almanach*, 1990. Szerk. Somfai Péter,

¹⁷ Az országgyűlési irományokban összesen 22 módosító indítvány szerepel, lásd: 289., illetve 312. sz. irományok. A határozathozatalt lásd: *ON*, 5122-5126. (62. ülés jegyzőkönyve, 1989. október 20.)

Emberileg esélyes jelölteket fosztott meg a mandátumtól a függetlenség státusa, a kispártokhoz avagy a múlttal gyanúba keverhető pártokhoz való tartozás, másrészt esélyteleneket hozott fel az új nagypárti zubbony. *A kerekasztalnál megálmodott dualista szavazati jog tehát nem jött be.* A választópolgárok döntő többsége mindkét szavazatával a bizalmat ébresztő pártokat kereste, másodlagos szempont volt a jelölt személye.

tott meg. Magyarországon 1990 tavaszán ugyanis egyértelműen többpártrendszerű választások voltak, amelyeket arányosabban tudott volna kifejezni a tisztán lajstromos választási szisztéma.

A megvédett és a parlament által számarányában felerősített egyéni választókerületi rendszer, amely köztudottan a „ki kit győz le” elve szerint működik, aránytalan-ná tette a választási eredményt. Az egyéni

A párt neve	A listán pártként szerzett szavazatok aránya	A megszerzett összes mandátum aránya
MDF	24,7%	42,7%
SZDSZ	21,4%	23,6%
FKGP	11,7%	11,4%
MSZP	10,9%	8,5%
FIDESZ	8,9%	5,4%
KDNP	6,5%	5,4%

1. sz. táblázat: a pártok listás eredménye (első forduló) és a második forduló után kialakult mandátumarány.

Nem igazolódott az az előzetes politikai helyzetértékelés, hogy azért van szükség vegyes rendszerre, mert a magyar társadalomban vákuum helyzet van, az állampolgárok már nem bíznak a régiekben, még félnek az újaktól, így nagy szerepe lesz a „résbe” betörő hiteles és pártfüggetlen szervezeteknek, személyeknek. A feltételezett vákuum, ami az egyéni választókerületeket fenntartotta, valójában nem létezett.²¹

Megkockáztatható az az utólagos kritika, miszerint a törvényi prekonceptió téves kiindulóponttra helyezkedett, amikor a magyar valóságra (szervetlen, berobbano többpártrendszer, átmeneti politikai helyzet stb.) illő, vegyes rendszert alko-

vastókerületek „elrontották” a listákon kialakult arányokat. Érdekes összevetni a parlamenti pártok listán kapott szavazatait a ténylegesen megszerzett mandátumok arányával (1. sz. táblázat).

A táblázatból látható, hogy az egyéni választókerületek nagy vesztesei a kisebb pártok, amelyek szinte képtelenek voltak mandátumokat szerezni ott (pl. az MSZP, illetve a FIDESZ egy-egy mandátumot, a KDNP hármat szerzett).

Az egyéni választókerületi rendszer pozitívuma elvileg, hogy a tiszta, kötött pártlajstromhoz viszonyítva lehetőséget teremt a személyek közötti választásra, a preferenciális szavazásra. Eredeti rendeltetéséhez, a közvetlenség ígéretéhez képest az egyéni választókerületi rendszer – nem kismértékben a pártosító szabályok következményeként – diszfunkcionálisan működött.

Király Ferenc, Lasz György. Budapest, IPV-Szakra, 1990, 18.

²¹ Schmidt Péter: Szabadválasztás. Egy alkotmányjogász feljegyzései. *Mozgó Világ*, 1990/6, 22.

A közvetlenség elvét tovább rontotta a felboruló matematika, amely a külön megyei kvótarendszer miatt (az egy mandátum megszerzéséhez szükséges szavazatok száma nagy szóródást mutat: budapesti listán 36 119, a szabolcs-szatmár-beregi listán 21 382) csak 120 mandátumot osztott ki a területi listán és 90-et a kizárólag pártelitok kezében lévő országos listán. Az országos kompenzációs listára, amely meglehetősen távol van a választópolgároktól, az állampolgárok nem is szavazhattak közvetlenül. E pártelit lista a mandátumok 23,3%-át produkálta.

Az 1989. évi XXXIV. törvény hatalomelosztási matematikája csak arányosságra törekszik, ám valójában aránytalan.²² Az Európából nézve is bonyolult jogi technika – így például a három lépcsőt szigorúan „összabetonozó” regulák – azt eredményezte, hogy nem működhetett öntörvényei szerint egyik jól ismert választókerületi rendszer sem. A matematika jelentősen befolyásolta a kormányalakítás politikai feltételeit, a koalíciókötéseket. Feltehető, hogy az elégségesre vizsgázott vegyes felvágott dualista rendszer csak egyszeri használatra, az 1990-es választásra készült.

A törvényi szűrők működése

A legtöbb választási törvény, így az 1989. évi magyar is, az ország kormányozhatósága érdekében épít be szűrőket választási rendszerébe, megakadályozva ezzel a parlamenti izolációt. A szűrők általában a nagypártoknak kedveznek, s akadályozzák a kicsik, a gyengék parlamentbe kerülését.

A szűrők miatt sokan, leginkább az érintett kispártok, antidemokratikusnak tartották a választási törvényt. A radikális nézeteiről és demonstrációiról ismert Magyar Október Párt a választójogi törvény ellen tiltakozó sátot vert fel a Parlament előtt, később a begyűjtött ajánlócédulákat elégette. A kicsik közös választási szövetségeket is létrehoztak (Centrum Pártok Nemzeti Szövetsége).

A kispártok jogi védelmet keresve az Alkotmánybíróság előtt támadták meg a választójogi törvény egészét és egyes rendelkezéseit, mindenekelőtt a korlátokat, alkotmányellenesség címén. Beadványuk szerint az ajánlási rendszer sérti a választás titkosságának alkotmányos elvét, továbbá a magántitok és a személyes adatok védelméről szóló alkotmányos rendelkezéseket. Az Alkotmánybíróság határozatában megállapította, hogy a választójogi törvény nem alkotmányellenes, ezért a hivatkozott rendelkezések, valamint az egész törvény megsemmisítésére irányuló kérelmet elutasította.²³

A választójogi törvény pártelvűsége *felgyorsította a társadalom pártosodását*, s a pártalapítási láz a jelölés kezdetekor, 1990 januárban tetőzött, amikor 65 pártként bejegyzett szerveződésről lehetett tudni.²⁴ Mivel a törvény csak a pártoknak adta meg a listaállítási jogát, ezért a politikai mozgalmak, a civil szervezetek, az érdekképviselők pártjelmezbe kényszerültek, ha választási résztvevők (listaállítók) kívántak lenni. *Választási pártok jöttek létre* (pl. Agrárszövetség, Hazafias Választási Koalíció, Vállalkozók Pártja, Nemzedékek Pártja, Magyar Egészség Párt), amelyek önmaguk civil társadalomra orientált belső mechanizmusát is a hatalomszerzésnek rendelték alá, nem kis zavart keltve ezzel társadalmilag. Indulásuk elsődleges magyarázata abbéli félelmük, hogy perifériára kerülnek, infrastrukturálisan megsemmisülnek a rendszerváltás tüzeiben.

Az első léc a 750 ajánlócédula begyűjtése volt. A kopogtatócédulák beszerzése nem ment zökkenő- és zaklatásmentesen, választási kortesfogások nélkül (pl. munkahelyeken való gyűjtés, üres cédulák gyűjtése). Nem hiába állapította meg a törvény, hogy az ajánlási szelvényért ellenértéket felajánlani, kérni és adni nem lehet – a céduláknak anyagi ellenértéke keletkezett a választási piacon. A pártok a választási

²² Dezső Márta: Bonyolult is vitatott is. A magyar választási rendszer Európából nézve. In: *Szabadon választott i. m.* 1990, 6.

²³ Lásd: az Alkotmánybíróság 2/1990. (II. 18.) sz. határozata. *Magyar Közlöny*, 1990/16.

²⁴ A pártok felsorolását lásd: *Szabadon választott i. m.* 1990, 27–34.

etikai kódexre²⁵ tekintet nélkül itt is versenyeztek, egymást ütötték ki a nyeregből azzal, hogy nem állították le a gyűjtést a szükséges ajánlási szám elérését követően sem. A választási bizottságoknak átadott és a ténylegesen beszédett ajánlások között feltehetően nagy számbeli különbségek léteztek.

Az első szűrőn a 176 választókerületben 29 résztvevő 1424 jelöltje és 199 független jelölt (összesen 1623 jelölt) jutott át. Több, a választásokon induló és ajánlócédulákat gyűjtő kisebb párt és állampolgári közösség (pl. egy település közössége) egyetlen jelöltet sem tudott ajánlani. Az országos hálózattal rendelkező nagy pártok valamennyi választókerületben jelöltet kívántak állítani, ám ezt a célt csak a választásokon később nyertes három-négy párt (MDF, SZDSZ, MSZP, FKGP) érte el.

Az ajánlócédulákat választókerületenként átlag 10-15 jelölt számára gyűjtötték a kortescsapatok. A jelölés törvényes lezártakor átlag 9 jelölt neve került a szavazólapra. (Budapesten 7, Nógrád megyében 12 az átlag). Néhány párt furcsa módon több jelöltet is állított ugyanabban a választókerületben. (Az FKGP hat választókerületben, a Hazafias Választási Koalíció ötben, ebből egyben egyszerre hármat, a Vállalkozók Pártja egyben.) Több választókerületben volt közös jelölés (a szavazólapon is jelölve), vagy független jelöltet támogattak közösen, máskor informálisan a pártok.²⁶

A megyei listaállítás törvényi feltételeit (a választókerületek egy negyedében, de legalább két választókerületben jelöltet kell állítani) 19 párt teljesítette. Azoknak a pártoknak volt esélyük a megmérettéskor, amelyek valamennyi területi választókerületben (összesen 20) képesek

voltak listát állítani. Minden választópolgár szavazhatott az országban az MDF, az SZDSZ, a FKGP, az MSZP, a FIDESZ és a HVK listáira. Különösen figyelemreméltó a KDNP 6,46%-os eredménye, amelyet 15 területi listával ért el.

A 19 területi listás párt közül hét nem fért át a harmadik szűrőn (legalább hét megyei listát kellett volna állítani), így csak 12 párt jelölhetett az országos listára. A pártok általában éltek a törvény adta lehetőséggel, így több jelölt mindhárom szinten indult. A könnyűnek talált jelölteknek a lista volt a kárpótlás. Az igazi rostálást a március 25-i szavazás végezte el, amely a 4%-os szabály jóvoltából hat országos listás pártot kitapsolt a parlamentből.

A sok jelölt között megoszló szavazat következtében 171 egyéni választókerületben április 8-án második forduló volt. Ekkor a 15%-os szűrő szabály jóvoltából 18 párt 484 jelöltje és 11 független jelölt versenghetett. A második fordulóban már nemcsak a jog, hanem a politikai józan-ság is szűrt. A politikai alkufolyamatok eredményeként több indulásra jogosult jelölt visszalépett más jelöltek javára, az érvénytelen eredményt produkáló egyéni választókerületekben pedig a sikertelen jelöltek levonták a szükséges személyes konzekvenciát.²⁷

A 29 választási pártból a hat parlamenti párt mellett egyedül csak az Agrárszövetség és az általa támogatott Szövetség a Faluért, a Vidékért elnevezésű választási szereplő szerzett 1-1 mandátumot.

A törvény szűrőrendszeréről – bármennyire fáj ez a veszteseknek és a kicsiknek – *elmondható, hogy tökéletesen működött.* A választójogi törvény fékrendszere feltehetően jelentős alakító hatással volt és lesz a még törékeny és kialakulatlan magyar pártstruktúrára. A szűrőrendszer feladát betöltve elősegítette azt, hogy parlamenti többségi elvre támaszkodó, relatíve stabil kormányzati koalíció jöhetett létre.

²⁵ Lásd *Választási etikai kódex* 8-10. pontja.

²⁶ Pl. Békés 5. választókerületében már az első fordulóban győzött az MDF és az SZDSZ által támogatott független jelölt (Deme Zoltán), Somogy 1. választókerületében ugyancsak független jelöltet támogattott a két nagy párt. Az MSZP nem indított jelöltet a függetlenként induló Németh Miklós mellett. A szavazólapon megjelölt közös jelölések száma 17. Gyakoribb közös jelölés a FIDESZ és az SZDSZ, valamint az Agrárszövetség és a HVK között volt.

²⁷ Lásd: Képviselőjelöltek voltak. Akik visszaléptek. *Magyar Hírlap*, 1990.04.03.

A száraz tények és számadatok láttán óhatatlanul kérdések özöne tódul elő. Milyen politikai erők lépték át a Rubicont? Miért éppen az első hat helyen szereplő párt győzött? Miért rostálta ki a választó például a szociáldemokratákat, a zöldeket? Mi rejlik a pártok sikertelensége mögött, mi lehet sikerük záloga egy ilyen hirtelen kialakult többpártrendszerben?

A válaszokat a pártok választások utáni önvizsgáló fórumai próbálták megadni, s egyre több kiváló tanulmány keresi a mélyebb okokat.²⁸ Itt és most csak néhány széljegyzet tehető meg.

A hat parlamenti párt között három új és három ún. történelmi párt található, beleértve az állampártból kiváló, szociáldemokrata irányt vett MSZP-t is. A választók – a történelmi pártokhoz képest is – a teljesen új alapokon szerveződő és a fő európai politikai alternatívákat (keresztény, nemzeti, liberális, szociális) kihordó pártokra szavaztak. A három új parlamenti párt (MDF, SZDSZ, FIDESZ) a szavazatok 55,07%-át kapta.

Az MDF áttörő sikerének magyarázata lehet a Lakitelek utáni állandó politikai jelenlét, az országos mozgalomként, gyűjtőpártként való megszerveződés. Az MDF, a „nyugodt erő”, a vér nélküli forradalom, a békés átmenet és a magyarság jelképévé lett. Nemcsak a múlt, hanem – a kerekasztal-kompromisszum felborulását követően – az ellenzéki pártok viszonylatában is képes volt önmagát alternatívaként megfogalmazni. A választási győzelemhez vezető úton az egyik kulcslépés volt az MDF életében, hogy „háttérbe szorult az irodalmárok csoportja, és teljesen eltűnt a »harmadik út« ideológiája. A »népi« örökség helyett a nemzeti liberalizmus, valamint a kereszténydemokrácia értékei kerültek előtérbe, és az antiszemitizmustól is elhatárolta magát az új vezetés.”²⁹

Az SZDSZ választási eredményességének magyarázata a demokratikus ellenzéki múlt és a rendszerváltás melletti következetes kiállás. A közvélemény-kutatási előrejelzések két esetben mutattak nagy ugrást a népszerűségi listán: a novemberi népszavazás, illetve a belügyi lehallgatási botrány leleplezésekor. Az SZDSZ-t lehűző erő volt önnön radikalizmusa, „urbánussága”. A második fordulóbeli vereségét mindenekelőtt a szövetségesek szinteteljes elvesztésével lehet magyarázni.³⁰

A FIDESZ mint ritkaságszámba menő generációs párt sikerének titka újszerűsége, különbsége. Programja érthető és világos mindenki számára, egyetlen párt, amelynek nem kell elszámolni a múlttal. A fiatalok pártjának könnyed stílusa, nagyszerű választási propagandája, jelmondatai valósággal kiríttak a sorból. Az említett új párt élvezte leginkább a tömegkommunikáció, mint választási nagyhatalom támogatását, s a választások előestéjére ledolgozták azt a hátrányt is, amit az infrastruktúra és a pénz hiánya jelenthet.

A történelmi veretű pártok esetében a választók a „névre” szavaztak. Nagyon jól érzékelhető ez a legcsendesebb párt, a KDNP esetében. A kisgazdák a nevet megtoldották egy jó választási kortesfogással, a földkérdéssel, ami szállította a szavazatokat. A történelmi pártok szavazói a közvélemény-kutatók adatai szerint a legidősebbek, s közöttük nagy a falvakban élők aránya is. Nem véletlen, hogy a történelmi pártok honatyáinak átlagéletkora a legmagasabb.

Az MSZP talpon maradását reformer múltja, a pártállam lebontásában betöltött szerepe, népszerű személyiségei, programjának szociális érzékenysége, létező társadalmi bázisa, országos hálózata és meglévő infrastruktúrája magyarázza. Legnagyobb ellenfele a múlt.

Az országos listát állító, összességében jelentős tömegbázissal rendelkező (a hat pártra 731 060 szavazat esett) további hat

²⁸ Schlett István: Tradíciók. Modellek és körülmények. A politikai tagoltság determinánsai Magyarországon. *Világosság*, 1990/6, 401-409.

²⁹ Uo. 403.

³⁰ Csizmadia Sándor: A szavazóknak ígéretesebb lett az MDF. Miért veszítettek a szabad demokraták? *Magyar Hírlap*, 1990.04.13.

párt leszereplésének is egyik fő oka a múlt-hoz való viszony tisztázatlansága, a „bepirosítás”. Kézenfekvő ez az MSZMP-nél, ám ugyanígy címkéződnek a választási kampányban az áruló szociáldemokraták, a kriptokommunista parasztpárt utópártja, az Magyar Néppárt, a népfrontos sztálinista választásokat idéző HVK, a „zöldbárókat” tömörítő Agrárszövetség. A jobb és a bal, a Kelet és a Nyugat dimenzióiban gondolkodó választópolgároknál az utóbbi pártok balra és Keletre vannak jelen.

A parlamenti választásokon részt vevő többi párt vagy helyi-regionális alapon (pl. Somogyi Keresztény Unió, SZFV), vagy más pártból kivált frakcióként (Nemzeti Kisgazda és Polgári Párt, Független Szociáldemokrata Párt) szerveződve volt jelen. A többi résztvevő a nagypártok által már megjelenített politikai alternatíva kicsinyített mása vagy egyéni ambíciók megjelenítője volt. Egyik sem vezetett (vezethetett) sikerre.

A törvény hozadéka, a választások eredménye

A választások eredményeként legális keretek között létrejött a négy évtized óta először vitathatatlan legitimitású, szabadon választott parlament. A választások törvényességi garanciarendszere tökéletesen működött, a kifogásokat orvosolták a választási szervek, illetve a bíróságok,³¹ a legitimitáshoz nem férhet kétség.

A magyar országgyűlés ismét a többpárt-rendszert kifejező politikai képviselő lett, megtörtént a parlamentarizmus „visszavétele”. „A magyarországi választók nem egyszerűen az állampárt és az egységesen fellépő ellenzék között választhattak, hanem a politikai irányzatok, stílusok és programok esetenként árnyalatokig menően differenciált skálájából.”³² Az or-

szággyűlés politikai tagoltság szerinti összetétele a tradicionális európai és a sajátos magyar politikai irányzatokat fejezi ki.

Nagy súllyal van jelen a keresztény irányzat. A valláshoz való viszony az egyik leginkább preferált tény volt a választáson. Sajátos kifejeződése ennek, hogy közel ötven olyan képviselő került a parlamentbe, aki egyházi iskolát végzett. Nyugodt lelkiismerettel jellemezhető a parlamenti reprezentáció a nemzeti jelzővel is, ami alatt a magyarság egészét szokás érteni. Szimbolizálja ezt az, hogy közel húsz képviselő a környező, magyarlakta országokból (Erdélyből, a Felvidékről) származik. Ugyancsak nagy súllyal van jelen a liberalizmus, annak nemzeti (MDF) és európai változata (SZDSZ-FIDESZ).

A fő európai irányzatok között leginkább a baloldal, a „balközép” mandátumainak alacsony számaránya a meglepő az első pillanatban. Ennek magyarázata világos és egyértelmű: Magyarországon múlt elleni szavazás volt, amely „átbillentette” a baloldalt, s azt egyetlen párt sem vállalta fel igazán, még a szociáldemokrata párt is antikommunizmusával tűnt ki. A baloldal szavazatai szétszóródtak, mint ahogy az eszme is bolsevizmusmentes feltámadásra és megszerveződésre vár.

Európában a választások főszereplőivé a versengő nagy néppártok váltak, a két vezető nagypárt szinte mindenhol egy bal-közép és egy jobb-közép párt, az ingadozás a pártok erőviszonyaiban a választásokon az elmúlt évtizedekben csekély volt.³³ Látszólag Magyarországon két nagypárt alakult ki, amely önmagát jobb-középnek (MDF) és bal-középnek (SZDSZ) minősíti. Míg a jobb-közép hagyományoknak sokkal inkább megfelel a győztes MDF, addig a szocialista-szociáldemokrata tradícióknak kevésbé az SZDSZ. Az utóbbi pártot nem bal-közép pártként szavazta meg a társadalom, s hiányzik ez irányú társadalmi bázisa is.

³¹ A Legfelsőbb Bíróság elé került ügyekről (Budapest 11. választókerület, Heves 1. választókerület) az országgyűlés alakuló ülésén beszámolt az OVB elnöke. Ezekben a választókerületekben az eredményt csak néhány szavazat döntötte el. Lásd: *Új Országgyűlési Tudósítások*, 1990/1, 6.

³² Kolosi Tamás–Kovács Róbert–Tóka Gábor: *Így jutottak a Parlamentbe. Szabadon választott.* (Parlamenti

Almanach), Budapest, 1990, 37.

³³ Ágh Attila: Választások előtt. Vázlatpontok a választói viselkedésről. *Valóság*, 1990/1, 46–49.

A baloldali demokraták általában hiányoznak a parlamentből a magyar, a szabad és a fiatal demokraták mellől. Ebből a nézőpontból egyensúlytalan a magyar parlamenti demokrácia.

A baloldali hiányérzeten túl vajon a tényleges társadalmi, politikai tagoltságot tükrözi a parlamenti összetétel? Nem nehéz belátni, a pártalapú reprezentáció nem azonos a tényleges társadalmi tagoltsággal. Szó sincs arról, hogy ez önmagában negatív lenne. Senki sem kívánja vissza az elmúlt választási színjátékok statisztikai szemléletét, amikor a párt előre meghatározta a nők, a fiatalok, a fizikai dolgozók arányát. Az összetételt mikroszkóp alá téve meglepő az inga kilengése bizonyos területeken. Alulreprezentált pl. a honanyák részvétele (28 fő, 7,25%). Hiányoznak a civil társadalom bizonyos szeletei, például a nemzetiségek, illetve az egyházak képviselői pártmezben (aránytalanul) vannak jelen, korántsem teljes így képviseletük. Jól látszik a második kamara hiánya e téren.

Az 1990 tavaszán megválasztott országgyűlés a *humán értelmiség parlamentje*, „jogász-bölcsész-közgazdász” diplomás parlament. A legnagyobb számban, közel hetvenen jogászok (ügyvédek) szereztek mandátumot. Szembetűnő a gazdasági vezetők, a műszaki értelmiség visszavonulása.

A parlament a középkorúak parlamentje, az átlagéletkor 46 év. A T. Házat a negyvenes-ötvenes évek szülöttei vették be 62,4%-ban. Rendkívül tanulságos a pártok parlamenti frakciói szerinti korstruktúra, amelyből kivehető, hogy az új pártok az átlag alatt, a történelmi pártok az átlag felett vannak, a centrum az MDF.

A hatvan év felettiek száma 58 fő (15%), közöttük sok a többi rendszerváltást megélt képviselő, akik a korábbi évtizedekben politikai elitéltek voltak (pl. Politikai Foglyok Szövetsége, Recski Szövetség, Történelmi Igazságtétel Bizottság vezetői). A fiatalabb generációk tagjai között is többen vannak olyanok, akiket üldöztek, elitéltek demokratikus ellenzéki magatartásuk miatt. A rendszerváltás őket visszaemelte a közélet, a politika tűzvonalaiba.

A rendszerváltás nagyságrendjét leginkább a képviselők fluktuációja mutatja ki. Az országgyűlés tagjainak 95,6%-a új képviselő, mindössze 17 fő volt tagja a korábbi parlamentnek, főként az országgyűlés ellenzéki, illetve független képviselői csoportjának.

„Kilencvenévesek és huszonévesek, üldözöttek és lapítók, átállók és népvezérek, nemzetközi hírű szakemberek és botcsinálta dilettáns hordószónokok – mind-mind eme új parlament tagjai. Látott-e már a világ ilyen nagy tarkaságot?” – teszi fel a kérdést az összetételt vizsgáló politológus. Majd így folytatja: „... az új parlamentben egymás mellett ülnek az elmúlt fél évszázad valamennyi magyar politikai-szellemi irányzatának képviselői. Ez a parlament jóval több, mint a hat – győztes – párt vezetőinek összessége.”³⁴ Megállapításaival egyet lehet érteni, s hozzátehető: a parlamenti összetételben bekövetkezett változás (a minőségi elmozdulások) összességében jó feltételeket teremt a professzionalista parlamentarizmus, az új társadalomirányítás, a kormányzás számára.

A választások eredményét sokféleképpen lehet értékelni: egyesek szerint teljes a rendszerváltás, az időszámítás a választásokkal kezdődik. Mások szerint csak elitváltás történt, a parlament nemcsak szabadon választott, hanem szabadon tévesztett is. A tévesztés és a „mameluk”-probléma ott jelezhető, ahol a pártok jelmeze jótékonyan eltakarta az egyéni alkalmatlanságokat. (Ne feledjük: 210 képviselőnek nem kellett megküzdeni személyesen, 90-re pedig nem is szavazhattak a választópolgárok közvetlenül.) Az egyéni választókerületekben megbukott, s a parlamentben ma is legtöbbet szereplő, leghangosabb „frontemberek” jelenléte nem feszültségmentes.

³⁴ Kéri László: *Új rendszer küszöbén*. Kézirat, 1990. 2.

Néhány zárógondolat

A választások ritka nemzetközi és regionális csillagjárás alatt, szabad belpolitikai környezetben, a lebontott pártállam romjain, parlamentáris módon zajlottak.

A korábbi 100%-os választásokon az állampolgári részvétel tartalmi része mérhetetlen volt. Az állampolgárok megszokásból, hazafias kötelezettségből, félelemből mehettek el szavazni ilyen nagy számban, ami gyakran valószínűleg kerekített volt. A választójog a pártállam elmúlt évtizedeiben nem a legfontosabb politikai részvételi jogosítványként, hanem állampolgári kötelezettségként tudatosított, mint állampolgári magatartásforma.

Az 1989-es választójogi törvény 3. §-a korszakos rendelkezésként mondta ki: a választójog gyakorlása az állampolgár szabad elhatározásán alapul. A választások első fordulójában (március 25.) a választópolgárok közel kétharmada (65%), a második fordulóban (április 8.) közel fele (45,5%) vett részt szabad akaratából. Ez a részvételi arány európai átlagban is elfogadható. Nem igazolódtak a közömbösségről, a részvétlenségről alkotott félelmek. Örök kérdés persze, „mi lett volna, ha” a távolmaradók is élnek törvény adta jogukkal? Önmagában meglehetősen nagynak tűnik a távolmaradók 35%-os aránya. (A 7 824 110 nyilvántartásában lévő választópolgárból az első fordulóban 2 730 991 nem vett részt a szavazásban.)

Valószínűsíthető, ha a politikai szociológia által passzívnak tekintett társadalmi csoportok (pl. alacsony képzettségűek, nők, szervezeten kívüliek) is elmennek szavazni, másként alakul a parlament összetétele. Szolgáljon példaként a hátrányos helyzetéről ismert Szabolcs-Szatmár-Bereg megye választási részvételi mutatója: első forduló 53,7%, második forduló 39,8%. Ehhez képest a politikailag felfűtött főváros az országos részvételi átlag feletti eredményt produkált: 71,2, illetve 53,5%-ot.

A magyar nép politikailag relevánsnak tekinthető része rendkívül józanul, felkészülten vett részt a választásokon. Biztos kézzel választott a túlkínálatból a pártpiacon, nem „szavazta szét” önmagát, nem hozott létre „bábéli” parlamentet.

A Nemzeti Kerekasztal rajztábláinál elképzelt és megtervezett választójogi feltételrendszer, ha nem is tökéletes, de megfelelő jogi kereteket biztosított az állampolgári politikai részvétel s a szervezeti-politikai mozgások számára. A törvény lehetővé tette, hogy az új politikai erők békés úton jussanak a hatalom sáncai közé.

A törvény legnagyobb hozadéka, hogy kormányformaváltás következett be: a Magyar Köztársaság kormányformája a hatalommegosztás elvére épülő, európai értelemben vett parlamentáris köztársaság. Létezik legális többpártrendszerre épülő legitim parlament, a parlamenti többségi elvre (59,33%-ra) tekintettel létrejött, bizalmat élvező felelős kormány, amely a nép, a szabadság, a gazdasági és társadalmi fordulat európai kormánya kíván lenni. A koalíciós kormány kormányzóképességének megteremtését követően (nagykoalíciós alkuk a legerősebb ellenzéki párttal, a kétharmados szavazási arány kiiktatása az alkotmányból, a konstruktív bizalmatlansági indítvány bevezetése stb.) hozzáfoghat az ország kormányzásához, ami nem irigylésre méltó feladat, mert a társadalmi problémák megmaradtak, ez „még nem a Kánaán”.³⁵

A Kánaán kapujából nézve a legtöbb szakértő egyetért abban, hogy Magyarországon „nem történt még meg a rendszerváltás, de megtörtént ennek a politikai előfeltételek felől való előkészítése”.³⁶ Senki sem vitatja, hogy a választójogi törvény keretei között megejtett választásokkal a Magyar Köztársaság nagy lépést tett a történetileg mintaértékű rendszerváltás rögzös útján. A törvény tehát betöltötte történelmi küldetését.

³⁵ Hankiss Elemér: Még nem Kánaán. *Világ*, 1990.05.03. 36-38.

³⁶ Kéri i. m. 1990, 99.

Dippold Pál

Választási aprómunka

A Népszabadság eredményértékelései 1990 áprilisában

A szerző a Magyar Hírlap lapszerkesztője, a RETÖRKI külsős munkatársa.

A Népszabadság az átmenet idején

A rendszerváltozás korszakának, akár honnan is nézzük, meghatározó napilapja volt a *Népszabadság*. A Magyar Szocialista Munkáspárt központi lapja a *Szabad Nép* folytatásaként jelent meg először 1956. november 2-án. 1989 és 1994 között szocialista napilapnak titulálta magát. A piacvezető *Népszabadság*ot 1990-ben privatizálták. A központi pártlap valósággal belemene-
kült a folyamatba, mert az MSZMP-jogutód tulajdona volt, ezért az államosítás, vagy akár a vagyonszármaztatási eljárás is fenyegette. A szocialista párt 1990-ben a lapjogokat átadta az általa létrehozott Szabad Sajtó Alapítványnak, amely ezt bevitt a német Bertelsmann A. G. 40%-os részével létrehozott *Népszabadság Rt.*-be. Különböző pénzügyi viszonyok után végül a Bertelsmann megszerezte a többséget a cégben, amit aztán egy médiaipari fúzió miatt csak 2001-ben adott át a svájci Ringier csoportnak.

A baloldali napilap példányszáma 1994-ben közel háromezer volt. Ez jelen-

tős visszaesés az 1971-es nyolcszázhoz képest, ám igen tekintélyes a mai alig néhány tízezerhez mérve.¹ Röviden úgy értékelhetnénk, hogy a Kádár-korszak legnevesebb manipulátor propagandistái után a rendszerváltás időszakában hasonló szellemi vezérek álltak a lap élén, és publikáltak abban rendszeresen.

A lap korábbi főszerkesztői közül sokatmondó néhány nevet kiemelni: Nemes Dezső, Komócsin Zoltán, Sarlós István, Várkonyi Péter és Berecz János. Talán az egyetlen jó szándékú kivétel Eötvös Pál volt.² A meglehetősen jó tárcákat és publicisztikákat író Eötvös végül is a híres Teller-botrányba bukott bele, amikor a *Népszabadság* a magyar tudós meghamisított levelét tette közzé – néhány nappal halála után. Ez azonban igazából semmi gondot nem jelentett bizonyos körök számára, hiszen Eötvös Pált a Magyar Újságírók Szövetségének (MÚOSZ) elnökévé választották.

A *Népszabadság* minden, a lapot ért viszonyok ellenére következetesen képviselt egy folyamatosan liberális irányba forduló baloldali értékrendet. Ez a rendszerváltozás első éveiben nem így volt. Fábrián László, az *Új Magyarország* főszerkesztője nyilatkozott úgy, hogy gondolkodjanak bár a világról homlokegyenest ellenkező módon Eötvös Pállal, egyben mindig ugyanazon a véleményen vannak: a magyar nemzeti érdek mindenekelőtt. A

¹ Az írás 2016 augusztusában készült, amikor még létezett a *Népszabadság*. A lap utolsó száma 2016. október 8-án jelent meg.

² Eötvös a rendszerváltoztatás időszakában 1989-től egészen 2004-ig jegyezte főszerkesztőként a *Népszabadság*ot. A jogász végzettségű főszerkesztő a *Veszprém Megyei Naplónál* kezdte pályafutását, majd a *Népszavánál*, 1971-től pedig a *Népszabadságnál* folytatta. Érdekes momentum az életében, hogy 1967–1989 között az MSZMP tagja volt, de az MSZP-be már nem lépett át.

Népszabadság tekintélye és népszerűsége rendszerváltás kori viszonylagos gazdagsága, sok-sok tapasztalt újságírója, hétközi és hétvégi mellékletei miatt alig csökkent. Egyszerre jelentek meg publicisztikák a lap vezércikkeiként, az egyre divatosabb véleményoldalakon, valamint a nagyon gazdag hétvégi mellékletekben. A baloldalhoz kötődő publicisták számára megtiszteltetés volt a *Népszabadság*-ban szerepelni. Gyakran megjelent itt Kéri László, Petschnig Mária Zita, Lengyel László, akik már az első pillanatokban felvették a „független szakértelmiségi” álarcát, de itt voltak az amúgy jó tollú belső munkatárok (Nagy N. Péter, Tamás Ervin, Friss Róbert) is. Az irodalomból is érkeztek ide rangos szerzők, kezdetben ritkán, később gyakran helyezték el itt írást Esterházy Péter, Nádas Péter, Kornis Mihály, Moldova György, Mezei András, Eördögh Szilveszter, Bolya Péter, és az irodalmi értékű publicisztikákat teremtő újságírók közül Megyesi Gusztáv és Váncsa István.

Egy nem várt eredmény értékelése

A *Népszabadság* az 1990-es parlamenti választásokat követő időszakban a magyar sajtóban szokatlan, rendkívül nagymértékű zavarodottságot reprezentált. Ha az 1990. április 9-én megjelent számtól megvizsgáljuk az ekkor már szocialista napilap írásait, fenti állításunk igazságtartalmát aligha vonhatja kétségbe bárki. Előző nap, április 8-án a választások második fordulója során nyilvánvalóvá vált, hogy a választásokat a Magyar Demokrata Fórum nyerte meg. Mit kezdjen az új helyzettel az évtizedekig uralkodó kommunista hatalom legrangosabb médiuma? A békétlenséget vetíti előre a választásokról tudósító *Népszabadság* címlapja, legfőképpen annak vezető anyagának címe: *Nem várt fölényrel győzött az MDF*. A címlap felső harmadát elfoglaló, objektívnek álcázott, számokkal teletűzdelt tudósítás feltűnően kis helyet kapott, miként a győztes párt elnökének győzelmet jelentő kézmozdulatának fényképe is.³ Menti valamennyire a

helyzetet, hogy a választások végeredménye lapzártakor még nem állt a szerkesztők rendelkezésére. A cím értelmezésére sem érdektelen néhány mondatot szólni. A cím a „nem” tagadószóval való kezdése leplezetlenül a baloldalt valamelyest váratlanul érő sorscsapásként állítja be az MDF győzelmét, pontosabban annak mértékét. Ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen a Magyar Demokrata Fórum az új Országgyűlésben 159 mandátumot szerzett, miközben a szocialisták 32-t. A címlapon szerepel még egy rövid távirati irodai hír, amely arról tudósít, hogy lemondott a MTV elnöksége. Ennek látszólag ugyan semmi köze a választásokhoz, de valójában jelzi a később felélénkülő médiaháború bevezető szakaszának végét. A Távirati Iroda sem állt a helyzet magaslatán, hiszen a következő mondatot tette közzé az eset kapcsán: „A kormány úgy ítélte meg, hogy az új parlamentnek, illetve kormánynak teljesen szabad kezét kell kapnia a nemzeti médiák [sic!] vezetőinek kiválasztásában.” Elég nagy zavarodottság lehetett ott, ahol sem az újságíró, sem a szerkesztő, sem a korrektor nem veszi észre az otromba nyelvtani hibát.⁴

A választások éjszakáján értelemszerűen nem lehetett pontos és messzire visszhangzó vezércikket írni. Még semmi nem biztos, a végeredmény nem hivatalos, a vezércikkíró valamiféle véleményt azért átad az olvasónak. Miklós Gábornak ennyit sikerült: *Fordul a világ*. Az impozáns közhelysor semmitmondása annak az ezen a héten egyre nagyobb méreteket öltő zavarodottságnak az előszele, amely aztán néhány nap alatt tüzes vagdalkozássá növeli a *Népszabadság* félelmeit. Ekkor, a vezércikk megírása idején vált valósággá a baloldal rémálma: a magyar nép többsége leváltotta őket. Jöhetnek itt bármiféle magyarázattal – mint Mikós Gábor írja –, „hiába öltött új arcot a baloldal”, nem voltak egységesek és erősek ahhoz, hogy a tőlük elvárható szerephez méltó helyet kapjanak. Joggal kérdezi a korabeli és a mai olvasó, hogy miféle szerep lett volna elvárható a baloldaltól. A harminckét képviselői

³ Nem várt fölényrel győzött az MDF. Lapunknak nyilatkozott Antall József, Kis János, Prepeliczay István, Nyers Rezső, Orbán Viktor. *Népszabadság*, 1990.04.09. 1.

⁴ Lemondott a tévé elnöksége. *Népszabadság*, 1990.04.09. 1.

hely nem igazságtalanságot vagy bosszút jelent a Kádár-féle évtizedek diktatúrája miatt, hanem egyfajta apró elégtételt. Az persze más kérdés, hogy a magát antikommunistának álcázó álliberális Szabad Demokraták Szövetsége kilencvenkét mandátumot szerzett. A szocialista lap talán éppen az SZDSZ ilyen nagymértékű bukását nem várta.

Miklós Gábor már a választások éjszakáján megfenyegeti az új Országgyűlést, és bejelenti, hogy ő (a választópolgár) sokat vár tőle. A szerző abban is biztos, hogy az új kormány mindezt – sőt a kormányprogramot is – képtelen lesz teljesíteni. A kedves olvasókat tehát óvatos várakozásra, éberségre inti. Megszabja, és meglehetősen furcsán értelmezi a szerző az újságíró szerepét az új szerkezetben. Nagy bátorság a diktatúra megszűnte után alig néhány másodperccel, az egykori központi pártlap munkatársaként leírni, hogy „az újságíró lelkiismerete soha többé nem lehet semmilyen pártnak, kormánynak, egyéb csoportnak a vagyona – remélem, ezt is garantálja a mostani választás végeredménye.” Ez a fajta pökhendi kivagyiság azóta is jellemző a balliberális, magát elitnek gondoló véleményformálókra.⁵

A szocialista napilap választás utáni száma azt mutatta meg, hogy milyen konformista, gyáva és alattomos tulajdonságokat épített bele az emberekbe, de leginkább az újságírókba az embertelen arcú szocializmus.

Ha bárkinek kétségei támadtak arra nézve, hogy mennyiben volt hajlandó őszintén alkalmazkodni a változásokhoz a *Népszabadság*, annak csak el kellett lapoznia a hetedik oldalig, ahol az első szabad parlamenti választás másnapján a kultúra rovatban *Egy tiszta ember* címmel Csala Károly Korvin Ottóról, a tanácsköztársaság belügyi népbiztossága politikai nyomozó osztályának vezetőjéről tett közzé terjedelmes írást. A dolgozat lényege a személyes és hosszú nyúl bevezetés után következik: véletlenül bukkant rá egy halálbüntetés ellen érvelő jogász

cikkében arra a mondatra – amelyet nem tud pontosan idézni –, hogy „a Horthy-rendszerben lényegében véve eltekintettek a halálbüntetés alkalmazásától”. Csalát mélységesen felháborította, hogy a jogász szerző „elképesztő könnyedséggel” hamisítja meg a tényeket, nevezetesen hogy a Horthy-rendszerben „az érvényben levő jog bírói lábbal tiprásával” kommunistákat akasztottak. A szerző egyfajta gyáva szabadkozással, kezeit mosva leszögezi: „A Horthy-rendszer és amiből lett – vagyis a fehérterror – különítményes és bírói gyilkosságait nem azon az áron ítélem el, hogy például a salgótarjáni acélgyár két 1956-os nemzetőr parancsnokának legyilkolását vagy Nagy Imre kivégzését igazolhatónak látnám.” Ezután kerül elő Korvin Ottó, akit 1919 végén halálra ítélték, és ki is végeztek. A Korvin elleni vád gyilkosságra való felbujtás volt. Ez a szerző szerint jogi képtelenség, a per koncepciós, alantas politikai bosszú volt. Szerinte Korvin ellen főbenjáró vétséget nem találtak. Ennek igazolására Korvin védőügyvédjének kegyelmi kérvényéből idéz. Hogy még tovább fokozza a Korvin elleni ellenszenvet – amit a szerző rokonszenvfokozásnak szán –, magából Korvin jegyzeteiből idéz: „Teljesíteni akarván az álmokat, emberekre építettem. Mást akartam, és más az, ami történt. Túl nagy volt a hitem... Én büszke vagyok arra, hogy a diktatúrában nem egyéni és nem gonosz szándékokból vettem részt. Csak a célt néztem, és sohasem azt, mi folyik körülöttem.”

Csala Károly írásának lényegi része mégis az az „aprócska robbanószerkezet”, amely aztán évekre, évtizedekre meghatározta a magyar sajtó, sőt a magyar szellemi élet alantas jellemű képviselőinek mozgásmódját. „Azok előtt, akik a magyarságot két részre osztják: népnemzeti gerincű többségre és törpe kisebbségre, Korvin Ottó tiszta erkölcsisége nem állhat meg természetesen. Hiszen a törpe kisebbséghez tartozott ő. Púpos volt és zsidó.” Helyben vagyunk. Megkezdődött a revolverezés: Korvin Ottó e gondolkodásmód szerint nem egy véres terrort kiszolgáló gyilkos, hanem egy ártatlan zsidó, akit – mint a szerző sejteti – ez utóbbi miatt vé-

⁵ Miklós Gábor: Fordul a világ. *Népszabadság*, 1990.04.09. 3.

NÉPSZABADSÁG

1990. április 10., kedd

SZOCIALISTA NAPILAP

XLVIII. évfolyam, 84. szám

POZSONYI TANÁCSKOZÁS

Diktatúra után kölcsonös türelmetlenség

Jaruzelski, Havel és Szűcs a tárgyalasztáznál.
SZABO BARNABÁS FELVÉTELE

(Tudósítók jelentik.)
Az európai intézményekhez való illeszkedésről, a regionális együttműködés sarkalatos problémáiról, továbbá a kétoldalú kapcsolatok bizonyos neuralikus pontjairól tárgyalnak hétfőn Pozsonyban Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország képviselői.

KISKOALÍCIÓT SEJTETNEK A NYILATKOZATOK

A Demokrata Fórum alakít kormányt

A 386 mandátumból 164 az MDF-é, 44 az FKgP-é, 21 a KDNP-é, 92 az SZDSZ-é, 21 a Fidesz-é és 33 a Magyar Szocialista Párté

Hétfőn elkészült az egyéni választókerületekben mandátumhoz jutó képviselők listája. A nem hivatalos végeredmény szerint a Magyar Demokrata Fórum 114 képviselői helyet szerzett, s a területi listáról 40, az országos listáról pedig további 10 képviselőt küldhet az Országgyűlésbe. A választások második fordulóját követően a Magyar Demokrata Fórum 114 képviselői helyet szerzett, s a területi listáról 40, az országos listáról pedig további 10 képviselőt küldhet az Országgyűlésbe. A választások második fordulóját követően a Magyar Demokrata Fórum 114 képviselői helyet szerzett, s a területi listáról 40, az országos listáról pedig további 10 képviselőt küldhet az Országgyűlésbe.

A KÉPVESELŐI HELYEK MEGOSZTLASA

Nem hivatalos végeredmény

A parlamenti számológépes szavazatösszesítő központ hétfőn 5 óra 35 perckor nem végleges, előzetes eredményt adott ki arról, hogy a különböző pártok összesítésben hány képviselői helyet szereztek meg. Ez az előrejelzés már tartalmazza mind a 386 képviselői hely megoszlását; a számológépes rendszer 3 556 881 érvényes szavazatot, 176 választókerületet adott ki dolgozatot.

pártok	területi országos				mandát-százalék összesen
	egyéni mandátum (1. ford.)	mandátum	mandátum	mandátum	
MDF	114	40	10	164	42,75
SZDSZ	35	34	23	92	23,83
FKgP	11	16	16	44	11,14
MSZP	1	14	18	33	8,55
Fidesz	1	8	12	21	5,44
KDNP	3	8	10	21	5,44
Agrárszöv.	1	0	0	1	0,26
Független	6	0	0	6	1,55
Közös jelölt	4	0	0	4	1,04

geztek ki. Csala még a régi MSZMP-nek is szemrehányást tesz, hogy nem tette közzé Korvinnak, a nagy, tiszta léleknek vallomások börtönnaplóját. Dicséri az új MSZMP-t, hogy hozzáférhetővé tette a „nagy művet” az egész magyar értelmiség számára. Csala Károly Korvin-apoteózisához talán fölösleges bármiféle kommentárt hozzáragasztani. E cikk mellett egyébként a Kádár-korszak egyik legvonalasabb és igen sok ember életét megkeserítő, úgynevezett Kelet-Európa szakértője, a virtigli kommunista E. Fehér Pál az orosz ellenzéki Alekszandr Szolzsenyicinnről és Andrej Szaharovról tesz közzé egy publicisztikai elemekkel átszőtt ismeretterjesztő dolgozatot.⁶

A hintapolitika aprómunkája

Folytatódik a sajátos, zavarodott hintapolitizálás a másnapi, április 10-i szám vezércikkében is. Vajda Péter jegyzi az írást, címe a húsz évvel korábban világhírt szerzett amerikai film, a *Lovakat lelővik, ugye?* nem túl fantáziadús parafrázisa:

⁶ E. Fehér Pál: Szaharov jóslata. *Népszabadság*, 1990.04.09. 7.

A Népszabadság 1990. április 10-i címlapja.

A plakátokat átragasztják, ugye? Az írás elején megtudjuk, hogy házával szemben kilenc párt plakátjai virítottak, amelyek közül három már alig látszik: fölējük ragasztottak egy koncertplakátot. Az élet megy tovább – teszi hozzá az óriási közhelyet. A szerző szerint a rendszerváltás nálunk lényegében egy békés hatalmi váltást jelentett, aminek előkészítő szakaszát egy békés választás zárta le. Nem voltak jellemzőek a durva kampányperpatvarok. Dőlt betűkkel hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a végeredményt éppen azért, mert törvényes, és minden elemében jogszerű folyamat következménye, úgy lehet elfogadni, mint a magyar nép mostani akaratát. Nincs mit tenni, mint tudomásul venni, hogy a változások a nemzeti megbékélést is szolgálják. Vajda világossá teszi, hogy a különböző pártállású vagy pártonkívüli, eltérő világnézetű emberek egy demokráciában igenis együtt kell, hogy dolgozzanak az egész magyarság üdvéért. Ez utóbbi meglehetősen különösen fest egy szocialista újság vezércikkében. Az mindenesetre tanulságos, hogy a vesztes baloldal vezető lapjában egyik napról a másikra hirtelen szétömlik a megbékélés

és a hazaszeretetet. Ez még fokozódik a következő bekezdésben, amely az előző napi vezető cím bántó élet alaposan leszereli: „Imponáló, sokak által nem várt többséggel győzött a Magyar Demokrata Fórum.” Következik a rendszert átalakító munka, a hatalmas feladat részletezése, amelynek egyértelmű előfeltétele a társadalmi megbékélés, sőt annak kimondása, hogy azt a mély gazdasági és társadalmi válságot, amelybe az ország került, nem az MDF és a többi új párt idézte elő, éppen ezért az új kormány joggal tarthat igényt türelmi időre. Vajda Péterből meglehetősen higgadt-sággal bújik elő a politikához értő higgadt szaktanácsadó: javaslatokat fogalmaz meg arról, hogy miként váltható át a választási program kormányprogrammá. Következik egy bekezdésnyi előrejelzés, jóslat és kombináció, hogy kikkel együtt és kik nélkül alkotnak majd kormányt. Ebbe besúrva egy jellemző, mondhatni pilátusi mondat: „A baloldal ma nem azt jelenti, mint tegnap, mivel semmi sem jelenti azt, amit tegnap.”

Vajda Péter kibontja az ezekben az időkben szükséges, a politikai gondolkodást érvekkel, okos gondolatokkal támogató mondatokat – hogy a kormány és a kormánypártok felelőssége a döntéshozatal és a cselekvés. Az MDF-nek mindezt teljesítenie kell. Az ellenzék felelőssége, hogy amit nem tart helyesnek a parlamentben, arra nemet mondjon. Egy rendkívül fontos zárójeles mondat következik, ami valóban a szerző józan gondolkodásának bizonyítéka: „Ha bizonyos években lehettek volna nemet mondók a padsorokban, talán nem lenne huszonegymilliárd dollár adósság-állományunk, de a politikában, mint tudjuk, nincsen feltételes mód.”⁷

Három nappal a nagy esemény után is folytatódik az aprómunka. Hovanyecz László *Egyéni megméretés* című írása egyfajta leltár azokról a neves politikusokról, akik a százhetvenhat egyéni képviselői hely megszerzéséért vívott harcban elbuktak – igaz, listán legtöbbjük bekerült a parlamentbe. Hovanyecz László pártonként

sorolja fel azoknak a jeles régi és új politikusoknak a nevét, akik sikertelenül szerepeltek ebben az új, demokratikusnak nevezett versenyben, és néhány esetben részletes magyarázattal is megmutatja, hogy ki, miért is bukott. Egy váratlan mondat is megjelenik: „Roppant bölcsen cselekedett az MDF, amikor nem indította Antall Józsefet egyéni listán.” Hozzáteszi: bár Antall valószínűleg nyert volna, jobb az óvatosság, hiszen Csengey Dénes, Für Lajos, Csurka István is megbukott egyéniben. A legtöbb veszteséget a Szabad Demokraták Szövetsége könyvelhette el – valószínűleg ez volt inkább a *Népszabadság* nagy meghökkenésének oka. Szinte minden ismert embere elbukott. Gyengén szerepeltek a kiskgazdák is, különösen Torgyán József, aki cseppet sem mellesleg, roppant ellenszenves stílusával több kiskgazda társát fosztotta meg a jobb eredménytől. A Fidesz egyetlen egyéni körzetben nyert, igaz, nem akárki ellen: Szájer József alaposan megelőzte Pozsgay Imrét, aki az MSZP színeiben indult Sopronban. Orbán Viktor súlyos vereséget szenvedett egyéniben az MDF-es Zacsek Gyulától. Az írás legfontosabb része az összegzés, ami immáron a *Népszabadságban* is a sok utáni józan, megfontolt gondolkodás visszatértére utal: „Most, hogy túl vagyunk a választásokon, célszerűnek látszik, ha az egyes politikai erők az ellenfelek galád-ságainak számbavétele helyett – legalábbis egy időre – az önvizsgálatra fordítják energiáikat. Bizonyára sokan jutnak majd arra a következtetésre, hogy az a nép, amely ezekben a hetekben politikai méltóságot mutatott, és ezzel mindenféle ellenkező híreszteléssel szemben politikai kulturáltságról tett tanúságot, nemigen szereti a harsányságot, a politikai pöffesz-kedést, blöffölést.”⁸

⁷ Vajda Péter: A plakátokat átragasztják, ugye? *Népszabadság*, 1990.04.10. 3.

⁸ Hovanyecz László: Egyéni megméretés? *Népszabadság*, 1990.04.11. 3.

Rendszerváltás "alulnézetből"

Az MDF helyi szervezői az 1990-es választás kampányáról

A magyar rendszerváltás folyamatának feldolgozásakor elengedhetetlen a politikai pártok létrejöttének vizsgálata, valamint az azokat megelőző társadalmi mozgások feltérképezése. Ezért is indított a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) egy olyan, interjúkon alapuló kutatást, amelynek első lépéseként az egyes politikai formációk közül a Magyar Demokrata Fórum működését (megalakulásától az 1990-es országgyűlési választásokig) igyekszik feltárni. Az eddig tizenegy megyét érintő kutatásunk során ötvenkét szervezővel készítettünk interjút, akik alakítói és főszereplői voltak a rendszerváltozáshoz elvezető társadalmi, politikai folyamatoknak. Az alábbi részletek az 1990-es országgyűlési választásokra való felkészülésbe adnak bepillantást – a vidéki MDF szervezetek tagjainak perspektívájából. A szemelvények a folyamatban lévő kutatásból és egyes személyekkel készített interjúkból kivett, a választásokra vonatkozó részletek. (A teljes anyag hozzáférhető a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívumban.)

Az ún. *oral history* tagadhatatlan módszertani előnye, hogy általa később nem pótolható forrásokhoz jutunk. Mindig szem előtt kell tartani azonban a korlátokat is: előtérbe kerülhet a szubjektivitás, pontatlanságokat eredményezhet az idő múlása vagy a tágabb összefüggések ismeretének hiánya. Éppen ezért a végső értékelés megalkotásához mindig szükség van a személyes visszaemlékezések mellett egyéb források vizsgálatára is.

A RETÖRKI *oral history* interjúkat készítő kutatóinak (Havasi Dániel, Juhász-Pintér Pál, Madácsy Tamás) önálló kötete az interjúkkal kapcsolatos eredményekről várhatóan ez év folyamán jelenik meg.

Figler János (Sárpilis, 1949) református lelkész

A Magyar Demokrata Fórum színeiben a Tolna megyei 2. számú választókerületben országgyűlési mandátumot szerzett, így 1990 és 1994 között parlamenti képviselőként dolgozott. Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának a tagja volt. Képviselői mandátumának lejártát után visszatért lelkésznek Dunaszentgyörgyre, majd 1998-ban Sárpilisre. 2009-ben nyugdíjba vonult.

1968-ban kezdtem teológiát tanulni Budapesten. Az ország több pontján teljesítettem lelkészi szolgálatot 1988-ig, ami-

kor Dunaszentgyörgyre kerültem. Akkor már habzott a víz. Ez volt az az időszak, amikor tulajdonképpen összeért a politika meg a papságom. 1989-ben megkértek, hogy március 15-én tartsak egy beszédet. Leginkább arról beszéltem – mivel az erdélyi falurombolás¹ sokunkban erős érzelmeket váltott ki² –, hogy a Kárpátok

¹ 1988. április 29-én jelentette be Nicolae Ceaușescu államfő, a Román Kommunista Párt főtitkára, hogy az országban 2000-ig végrehajtják az ún. település-szisztematizálási tervet, melynek során „agráripari centrumokat” hoznak létre. A köznyelvben falurombolásként elhíresült program a tizenháromezer romániai falu mintegy felének a felszámolását irányozta elő.

² A falurombolás terve ellen világszerte tiltakoztak, de a legnagyobb felháborodást Magyarországon váltotta ki. A tiltakozás csúcspontja az 1988. június 27-ei budapes-

ölésében él mintegy kétmillió ember, akiknek az a „megbocsáthatatlan bűnük”, hogy magyarok. Ez a beszédem anyyira megtetszett az MDF-eseknek, hogy nem sokkal ezután megkerestek azzal, hogy – mivel nincs jelöltjük a körzetben –, elvállalnám-e a paksi jelöltséget. Akár függetlenként is, az MDF támogatásával. Egy-két nap gondolkodás után végül is elvállaltam, és úgy gondoltam: ha már az MDF vállal engem, akkor én is vállalom az MDF-et. Beléptem a pártba, így nem függetlenként indultam el.

Bár meglepődtem a felkérésen, azért ez a fajta szerepvállalás nem volt teljesen idegen tőlem. Édesapám hallgatta a Szabad Európa Rádiót, én is nyitott voltam a körülöttem lévő világra. Ezt megelőzően még kacérkodtam azzal a gondolattal is, hogy csatlakozok az SZDSZ-hez, mert nagyon kemény vonalat képviseltek – talán még az MDF-nél is keményebbet az akkori rendszerrel szemben. Róluk aztán később megbizonyosodott, hogy nem az a vonal, amely az én értékrendemnek megfelel.

Persze már tudtam Csurka Istvánról, Lezsák Sándorról, sőt Debreczeni József családját személyesen is ismertem. Pakson akkor elég nagyszámú MDF-tagság volt, de valahogy senki sem vállalta el közülük a jelöltséget. Így kerülhettem én kívülről a képbe. Biztos sokan még tartottak attól, hogy ennek milyen vége lehet. Én úgy voltam vele, hogy eljött – ahogy a teológia nevezi – a *status confessionis*, amikor is feltétel nélkül és minden következmény vállalásával nyilvánvalóvá kell tennünk hitbeli álláspontunkat. Legfeljebb kapok egy-két pofont, vagy egy-két évet...

ti tüntetés volt. A román vezetés szerint a magyar hatóságoknak be kellett volna tiltaniuk a megmozdulást. Megtorlasként másnap közölték a bukaresti magyar nagykövettel, hogy a kolozsvári magyar konzulátust azonnali hatállyal bezárják, és annak teljes személyzete 48 órán belül köteles elhagyni Románia területét. (Tóth Károly Antal: *Molnár János: Az aradi állásfoglalás – a magyar–román diplomáciai kapcsolatok és a „Vaszil-dosszié” tükrében. Egyháztörténeti Szemle*, 2010/3, 136–139.)

A Tolna megyei 2. számú körzetnek, ahol indultam, Paks volt a központja. Ide tartozott még Dunaföldvár és körülbelül 13 falu – többek között Dunaszentgyörgy is, ahol lelkeszi szolgálatot teljesítettem.

A kampány során végigjártuk az összes helyet, és mindenhol választási programbeszédet tartottam. Három-négy autóval mentünk az egyes helyekre. Jöttek velem olyanok, akik különböző területeknek voltak a szakértői: agrármérnökök, gépészmérnökök, vagy például olyanok, akik az atomerőműben dolgoztak. Ez utóbbi nyilván fontos kérdése volt a körzetnek. Ennek azért is volt jelentősége, mert sokszor nekem szegezték a kérdést, hogy én pap létemre hogyan érthetek a mezőgazdasághoz, vagy éppen az atomerőműhöz. Én bevallottam, hogy sokat nem, de olyan csapatot építetek magam körül, hogy minden szakterületnek meglegyen a gazdája, akik tanácsokkal tudnak ellátni.

Központi segítséget is kaptunk a kampánymunkához. Az országos vezetők, szakértők közül is jöttek hozzánk egy-egy gyűlésre. Itt volt nálunk például Kozma Huba, vagy Csengey Dénes az MDF országos elnökségéből.

A jelöltek kaptak bizonyos pénzbeli központi támogatást is, amit meghatározott célokra lehetett elkölteni: útiköltségre, nyomdai munkákra, terembérletre.

Tizenegyen indultunk el. Én bekerültem az első háromba a kisgazda³ és a szabad demokrata⁴ jelölttel együtt. A városokban és a falvakban is második lettem, előbbiben a szabad demokrata jelölt győzött, utóbbiban pedig a Kisgazdapárt által indított személy. Összesítve azonban a legtöbb szavazatot én kaptam.⁵

³ Kácsor József. <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=17&OEVK=02> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

⁴ Simony József. <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=17&OEVK=02> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

⁵ A körzet pontos végeredménye (2. forduló): Figler János (MDF) 7761 szavazat (42,97 %); Simony József (SZDSZ) 6388 szavazat (35,09 %); Kácsor József (FKgP) 3962 szavazat (21,94 %). <http://>

Moys Csaba (Vác, 1937) mérnök

1989-ben részt vett a váci Magyar Demokrata Fórum megalakításában és a Váci Ellenzéki Kör vezetésében. 1990-től a helyi MDF-szervezet elnöki tisztségét is betöltötte. 1990 és 1994 között Vác város alpolgármestere. Számos helyi civil kezdeményezés elindítója és vezetője.

Mi, váci MDF-esek is határozott rendszerváltást akartunk nemcsak országosan, helyben is. Javasoltuk az egyházi iskolák visszaállítását, a sajtó plurálissá tételét, a környezetszennyezés megszüntetését, olyan dolgokat, amelyek akkor a város fő problémái voltak. Az országos programból is sokat átvettünk: szabad választásokat, többpártrendszert követeltünk.

1989-ben már gondolkoztunk azon, hogy ki legyen a váci jelölt. Három település kapcsolódott össze a választókerületben: Vác, Göd, Sződliget. Katona Tamásra⁶ esett a választásunk, aki már akkor közismert volt, mint a helyi Madách Kör vezetője és egyetemi tanár.

A legfontosabb dolog a választások előtt az volt, hogy folyamatosan fórumokat tartsunk, ahol tudjuk tájékoztatni az embereket a céljainkról. Kéthetente volt fórumunk Vácott, de olyanok, hogy a csillárról is lógtak az emberek. Vácott Katona Tamás nyerte meg a választást⁷ (mindenhol a legtöbb szavazatot kapta, csak Gödön tudta legyőzni a szabad demokrata jelölt, Vass István).

Csontos József (Örkény, 1954) lelkész

1980-ban került Dabasra, ahol a dabasi és

valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=17&OEVK=02 (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

⁶ Katona Tamás író, történész, a váci Madách Kör (1988) és a fővárosi Görgey Kör (1989) elnöke. Az 1990. évi országgyűlési választások második fordulójában az MDF jelöltjeként Pest megye 2. sz. választókerületében képviselővé választották.

⁷ Pest megye 2. sz. választókerület, 2. forduló: 1. Katona Tamás (MDF): 11039 szavazat (62,72%); 2. Vass István (SZDSZ): 6561 szavazat (37,28%). <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=13&OEVK=02> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

inárcsi református gyülekezetek lelkeseként egészen 2017-ig töltötte be egyházi szolgálatát. 1987 és 1990 között aktívan részt vett a rendszerváltás helyi és országos eseményeiben. A Magyar Demokrata Fórum dabasi szervezete – amelynek alapító elnöke volt – a lakásán alakult meg 1988-ban.

Kezdetben, amikor megalakítottuk a Magyar Demokrata Fórum helyi szervezetét,⁸ nem volt központi támogatás, minden költségét magunk álltuk a működésnek. Mikorra eldőlt 1989 folyamán, hogy lesznek szabad választások, akkorra már volt központi segítség is. Maga a kapcsolattartás sokáig spontán módon történt.

A helyi MDF első elnökeként tagja lettem az országos választmánynak, gyakorta jártam az Ó utcában,⁹ onnan hoztam az új információkat. Mi például felkínáltuk, hogy ha valakinek nincs megfelelő helye, akkor Dabason össze tudnak ülni. A párt etikai bizottsága ki is jött hozzánk ülésezni.

Magunk között már elég korán elkezdtünk beszélgetni a jelölt személyéről. Több név is felvetődött, de a javasoltak közül sem akarta mindenki vállalni a megmérettetést. Végül is Lórántfy László helyi gimnáziumi tanárt választottuk. Központi szórólapokat kaptunk az ő fényképével és az MDF országos programjával. Megszerveztük a kampánycsapatot, és plakátokat ragasztottunk. Minden településen igyekeztünk legalább egy választási gyűlést tartani, ahová a jelöltünk elment, és személyesen is elmondta a programját. Némelyiken én is ott voltam: az általános helyzet az volt, hogy kevesen jöttek el: néha csak 10-20 emberrel találkoztunk. A választáson a fő szlogen a tavaszi nagytakarítás volt, meg a „*tovariszi konyec*”. Nem is ismertük annyira a régió településeit, a helyi problémákat se, hogy arra külön programot építsünk. A demokráci-

⁸ 1988. november 16.

⁹ 1989-ben a szervezet Budapesten az Ó utcában kapott használatra két tágasabb faházat, amely székhelyként szolgált; a párt végül 1990 elején költözhetett be a Bem téri székházba. Szécsi Árpád: Az MDF megalakulása, 1979–1990. *História*, 2002/8, 21–24.

át, a szabadságot, a választott testületek jelentőségét emeltük ki inkább. A választást végül is a hernádi állatorvos – még az utolsó szocialista parlamentben képviselő –, Fodor István¹⁰ nyerte meg¹¹ független jelöltként.

Tóth István (Veszprém, 1944) népművelő

1962-ben több társával együtt államelenes izgatás és összeesküvés vádjával másfél évi felfüggesztett börtönre ítélték. 1973 és 1980 között a karcagi Déryné Művelődési Központban népművelő, majd 1980 és 1991 között a Szolnok Megyei Művelődési Központ művészeti munkatársa. Később a Verseggy Kiadó igazgatóhelyettese. Az 1980-as években részt vett a demokratikus ellenzék tevékenységében. Az MDF alapító tagja. 1988 és 1994 között az MDF szolnoki szervezetének, 1988 és 1998 között megyei választmányának elnöke. 1994-ben az MDF Jász-Nagykun-Szolnok megyei listájáról bejutott a Parlamentbe. Országgyűlési mandátumáról 1997-ben lemondott.

Nálunk, Jász-Nagykun-Szolnok megyében nyolc választókerület volt. A megyei választmány hetente ülésezett. Igyekeztünk megfelelően felkészülni a választásokra. Mi, megyei vezetők mindent tudtunk adni az alsóbb szintekre, csak pénzt nem. Hagytuk, hogy minden választókerületben saját maguk döntsék el, ki lesz az országgyűlési képviselőjelöltjük. Sokszor kérdezték, hogy mit szólnak az egyes jelöltekhez, de az az igazság, hogy ezeknek az embereknek egy jó részét nem is ismertük korábban.

1988-ban alakult meg az MDF Jász-Nagy-

AZ **MDF** JELÖLTJE
MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM

DR. TÓTH ALBERT

Kétpó	Kisújszállás
Mesterszállás	Mezőhék
Mezőtúr	Túrkeve

VÁLASZTÓPOLGÁRAINAK

Dr. Tóth Albert képviselőjelölt szórólapja.
Rendszerváltó Archívum, Lakitelek

kun-Szolnok megyei szervezete, majd utána az egyes települési egységek. 1989 végén már készülni kellett a választásokra. Mindenki maga vállalta a felelősséget minden választókerületért. Vigyáztunk arra is, hogy demokratikusan működjünk, semmiképp nem akartunk beleszólni abba – főleg úgy, hogy nem ismertük mindenhol a pontos viszonyokat –, hogy ki legyen az adott jelölt. Itt, Szolnokon nem is ismerhettük teljes mértékben, hogy Kisújszálláson vagy Karcagon mi a helyzet. Tiétek a választás joga a felelősséggel együtt – ezt sokszor mondtuk. Végül a megyében az országgyűlési választások teljes MDF-sikert hoztak. A nyolc választókerületből hatban nyertünk,¹² egy kiskisgazda¹³ és egy

¹⁰ Dr. Fodor István 1980 és 1990 között is országgyűlési képviselő volt, 1989 júliusától 1990. május 2-ig az Országgyűlés alelnöke, illetve elnöke volt.

¹¹ Pest megye 14. sz. választókerülete, 2. forduló: Dr. Fodor István (független): 6798 szavazat (37,58%); Horváth István (FKgP): 5811 szavazat (32,12%); Mala Ferenc (SZDSZ): 5481 szavazat (30,3%); Lórántfy László (MDF) a választás 2. fordulójára visszalépett. <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=13&OEVK=14> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

¹² Halász István (Jász-Nagykun-Szolnok megye 3. vk. – székhely: Szolnok), Petronyák László (Jász-Nagykun-Szolnok megye 4. vk. – székhely: Szolnok), Molnár István (Jász-Nagykun-Szolnok megye 5. vk. – székhely: Kunszentmárton), Dr. Tóth Albert (Jász-Nagykun-Szolnok megye 6. vk. – székhely: Mezőtúr), Dr. Szabó Lajos (Jász-Nagykun-Szolnok megye 7. vk. – székhely: Kunhegyes), Dr. Szabó János (Jász-Nagykun-Szolnok megye 8. vk. – székhely: Karcag).

¹³ Dr. Mizsei Béla (Jász-Nagykun-Szolnok megye 2. vk. – székhely: Jászapáti). <http://valtor.valasztas>

SZDSZ-es¹⁴ futott még be. Azt gondolom, nagyon szépen szerepeltünk.

Saját szlogenünk nem nagyon volt. Mindenkinnek tetszettek az országos jelszavak, ezeket próbáltuk átültetni a helyi viszonyokra.

[hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=16&OEVK=02](http://valtor.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=16&OEVK=02)
(Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

¹⁴ Dr. Kis Zoltán (Jász-Nagykun-Szolnok megye 1. vk. - székhely: Jászberény). <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=16&OEVK=01> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

Dr. Bíró Ferenc (Mecsekalja, 1948) orvos

Pécsett szerzett orvosi diplomát. 1977-ben került Pécsváradra háziorként, ahol jelenleg is dolgozik. Emellett a háziorklás oktatója a Pécsi Tudományegyetemen. 1990 és 1994 között országgyűlési képviselő. Az MDF színeiben nyert mandátumot a párt Baranya megyei területi listájáról. 2008-ban a pécsváradai időközi választáson független indulóként polgármesterré választották. A tisztséget 2014-ig töltötte be.

Az MDF választókerületi programja.
Rendszerváltó Archívum, Lakitelek

AZ MDF VÁLASZTÓKERÜLETI PROGRAMJA

1. A **vidéki lét** ne jelentsen szükségszerűen hátrányt az itt élő embereknek.
A **vidék élvezzen** megkülönböztetett jogokat és támogatást lemaradásának felszámolásához.
2. **Jöjjön létre erős önkormányzat!** Kétpón, Mesterszálláson, Mezőhéken **előljáráóság**, Kisújszálláson, Mezőtúron, Túrkevény **törvényhatóság**.
Városaink szerezzék vissza elvesztett állami hivatalaikat!
3. **Az önkormányzatok legyenek valódi tulajdonosai** a területükön fekvő — magán- és kisközségi gazdálkodásba be nem vont — ipari és mezőgazdasági vagyonnak.
Az ipari leányvállalatok váljanak önállókká.
Fölélesztett erős kisipart, kereskedelmet és minőségi szolgáltatást kívánunk. Tájjellegű iparosítást, új munkahelyek teremtése céljából is!
4. A megyehatár **ne válasszon el bennünket a szomszédos térségektől**; Igényeljük egy Mezőtúrt Szarvassal összekötő **Körös-híd**, valamint — Gabonáson át — túrkeve—déványai **műút** megépítését. Korszerű telefonhálózatot!
5. **Újra szorgalmazzuk a Kisújszállás—Túrkeve—Mezőtúr vasútvonal megépítését!**
6. Sürgetjük kivételes nemzeti kincsünk a **termálfvíz** értékéhez méltó felhasználását (gyógyidegenforgalom, téliusoda, primörtermesztés).
7. Keressünk megoldást a **vészesen megnövekedett talajvízszint**, és az általa okozott **károk megszüntetésére** Kisújszálláson!
8. A Körös—Berettyó-mente (Ecsepuszta!) bekapcsolása az **alföldi idegenforgalomba** (falusi turizmus)
9. Az arra alkalmas földeken **telepítsünk erdőt!** Készüljön terv a Nagykunság egyik kiemelt természeti értékének számító **kisújszállási Nagyerdő** megmentésére!
10. Legyen újra gimnázium a híres túri Alma Mater!
11. **Épüljön meg „Kétpó”, de nem Kétpón!**
(E veszélyeshulladék-temető ne egy település tözsomszédóságában és ne jó minőségű és jól hasznosított termőföldön létesüljön.)
Egészséges ivóvizet, korszerű szeméttelpepet és szennyvíztisztítót településeinkre.
A **Berettyó** legyen újra élővíz!
12. **Felkarolunk minden helyi kezdeményezést.** (Újság, időszakos kiadvány, településtörténet, klub, gazdakör, ipartestület, népfőiskola.)

Az 1990-es országgyűlési választásokra való felkészülés az MDF szempontjából a kezdeti működéshez képest szervezetesebben folyt. Kaptunk irányelveket. Eljöttek hozzánk Baranyába az MDF neves tagjai, akik különböző választási gyűléseken segítették jelöltjeinket. Némi pénzügyi támogatást is kaptunk. Nem volt kétséges, a magyar társadalom rendszerváltást akar: ha lehet választani más pártokat is, akkor biztos, hogy nem a szocialistákat fogják választani. Érezhető volt, hogy váltás lesz, csak azt nem tudtuk, hogy a különböző pártok között milyen arányban oszlik meg a hatalom. Az MDF érett, konszolidáltabb pártként viselkedett. Nem ígért nagy társadalmi fel fordulást. Az ettől való félelem sokakban megvolt, de az MDF kijelentette, hogy békés rendszerváltást akar.

Dr. Hegedűs Tamás (Zalaegerszeg, 1956) ügyvéd

Az MDF veszprémi szervezetének alapító tagja és ügyvivője. Az 1990-es parlamenti választás idején a párt megyei kampányfőnöke. A választások után az MDF városi, majd első megyei elnöke lett. 1990 őszén Veszprém város önkormányzati képviselője, a kormánypárti frakció vezetőjének választották. E tisztségeiről le kellett mondania, mivel 1991. január 1-jétől 1994-ig az Antall-Boross-kormány címzetes államtitkáráként Fejér, Veszprém és Zala megyék köztársasági megbízotti tisztét látta el.

A választási kampány során minden héten jártam Budapestre, saját pénzen, saját kocsival, ahogy ez akkoriban szokás volt. Mindig hoztam magammal különböző kampányanyagokat. Megszerveztük, hogy minden választókerületben legyen egy felelős személy, akik bejártak az akkor már meglévő veszprémi belvárosi MDF-irodába. Szétosztottam a kampányanyagokat, megbeszéltük a teendőket. Jómagam fizikailag is részt vettem a kampányban, ragasztottam plakátokat. Az MDF központ biztosított egy keretöszeget, amelyet felhasználhattunk. Akkoriban azonban az volt a jellemző, hogy a kampányban tevékenykedők sokszor

pénzt is adtak a költségek viselésére, a terembérletekre, a különböző helyi anyagok finanszírozására.

Az országgyűlési kampány idején először az Ó utcában, majd a Bem téren kaptunk általános tájékoztatást az országos helyzetről, vagy éppen az ajánlószelvények gyűjtéséről. Ezt követően vehettük fel az adott megyének járó kampányanyagot, amit elhoztunk, miközben gyakorlatilag továbbadtam a központban kapott tájékoztatást a megyei munkatársaknak. Az 1990-es kampány során Antall József, Csurka István, Lezsák Sándor, Szabad György és Grosics Gyula is ellátogatott hozzánk.

Terbe Zoltán (Kiskunmajsa, 1956) gépészmérnök

Az 1988-as lakiteleki találkozótól fogva részt vett az MDF szervezésében, helyi megalapításában. 1994-től az MDF Bács-Kiskun megyei szervezőjeként tevékenykedett 2005-ig. 1990-től 2014-ig kiskunmajsai önkormányzati képviselő volt. A 2006–2010 közötti időszakra Kiskunmajsa polgármesterévé választották. 1998-tól 2006-ig, kisebb megszakítással, a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés tagja volt. Jelenleg szakmájában igyekszik elősegíteni a megújuló energiaforrások minél nagyobb mértékű térnyerését Magyarországon és külföldön egyaránt.

Az igazi megmérettetés 1990-ben az országgyűlési választás volt. Kiskunmajsa és Kiskunfélegyháza egy választási körzetet alkotott akkor.¹⁵ Delegáltként kerültem egy kiskunfélegyházi választási körbe ellenőrnek az MDF részéről, így személyesen ott élhettem át a győzelmünket. Azon a választáson nálunk is az MDF és az SZDSZ volt a két nagy, egymással küzdő fél. Az SZDSZ-es jelölt majdhogynem az utolsó pillanatokig vezetett a választáson, és már pezsgőt is bontottak a fiúk, amikor megjöttek a kiskunmajsai szavazatok, és átbillentették az ered-

¹⁵ Bács-Kiskun megye 5. sz. egyéni választókerülete

Tisztelt Kampányvezető !

Az összeállított anyagok elé - úgy érezzük - némi eligazítás kívánczik. Azt szeretnénk, ha ez az anyag a választásokra való felkészülésben a gyakorlati segítségen kívül lehetőséget adna az MDF egységes arculatának fokozatos kialakításához.

A kampány lényege, hogy azt helyben kell megvívni, és ehhez a feltételeket helyben, a helyi viszonyok ismeretében kell megteremteni.

A polgármester (ill. egyéni) jelöltek választási kampányának eredménye legfőképpen a jelölt ismertségétől függ, ezért minden tevékenységnek a jelöltek megismertetését kell szolgálnia.

Erre egyik legmegfelelőbb média a fényképes szórólap, mely plakátként, kinagyított méretben is felhasználható.

A mellékelt fekete " eredeti " a megfelelő szöveg-kiegészítésekkel (behelyettesítésekkel), nyomdai kivitelezésre alkalmas.

A fényképfelvételt lehetőleg matt 9x12 cm méretű papírkópián kell a nyomdának mellékelni.

A FOTÓ

A kampány fő eleme ! Készítéskor ne várjunk arra, hogy a fotós figyeljen és figyelmeztessen minden részletre !

A fotózás főbb kívánalmai :

- ne amatőr képet használjunk, és ne igazolványkép méretet nagyíttassunk ki !
- bármennyire " nem áll jól " , a kép legyen mosolygós
- a jelölt legyen feltétlenül zakóban, viseljen a begombolt inghez nyakkendőt
- a háttér szürke, ill. minta nélküli legyen, hogy a látványt ne zavarja!
- szemüveg viselése esetén az üveget a keretből vegyük ki, mert a szemet előnytelenül torzítja, és a világítás visszatükröződik benne

A PLAKÁTON

jó lenne a megye (város) régi címerét az MDF emblémán kívül használni.

A szórólapon ennek helyét kihagytuk. Címer beszerzéséről Váli Miklós 13-39-065 ad felvilágosítást. Ha a jelölt érdeke megkívánja, a koalíciós pártok támogatását a plakáton tüntessük fel, ebben az esetben természetesen a többi párt is vállaljon az anyagi terhekből. Használhatunk külön ragasztott csíkot, melyen a " A jelöltet az MDF(KDNP stb) is támogatja " szöveg szerepelhet.

- 2 -

A siker érdekében azt ajánljuk - mint nyugaton legjobban bevált módszert - az arcképes szórólapot a jelölt a lakókat személyes felkeresés alkalmával ossza ki. Egy-egy látogatás nem szabad, hogy 2 percnél több időt igénybe vegyen. Az esetleges meghívást nem visszautasítani, hanem elodázní kell! (elfogadni semmi esetre sem szabad) A kihívóan vitatkozni akaróval a vitát el kell kerülni, telefonszámos névjegyét átadva kérjük az illetőt, alkalmas idő egyeztetésre e fontos beszélgetés folytatására.

A szórólap hátoldalán a helyi program szerepeljen.

BEMUTATKOZÓ KÁRTYA

Kétféle kártyát készíttessünk, az egyikre a grafika szerinti szöveget nyomtassuk, melyben sajnálatunkat fejezzük ki, hogy nem volt otthon. A másik változatot névjegyként a szórólap mellé használjuk. (természetesen a behelyettesített szöveggel)

Mivel a bemutatkozó kártya a jelöltet képviseli, a látogatásokat nem szükséges a délutáni időszakra koncentrálni, így jóval több címet kereshetünk fel.

AZ EGYSEGCSOMAG ÁLL:

- 78. sz. Közlöny (postázva)
- Filctoll (alkoholos, a rendezvény plakáthoz használandó)
- Rendezvény plakát (átvehető)
- Plakát- szórólap-terv
- Bemutatkozó kártya-terv
- Címeres plakát-terv
- Megye címerek (Váli Miklós)
- "Mit tett a kormány" készülő félben
- Önkormányzati útmutató
- Iskolaszék
- "E" bank
- Elnöki levél
- "Kisebbség" c. szórólap
- "Etnikum" c. szórólap
- Jelmondat
- Papírzászlók (szervezet nagyságától függően 20-300 db)
- Szövetzászló (szervezetenként 1 db)

ményt az MDF javára.¹⁶ Így Fekete Pál¹⁷ lett az első országgyűlési képviselőnk, aki már az 1987-es lakiteleki találkozón is jelen volt. Büszkén gondolok rá ma is, hogy gimnáziumi éveim során még a tanárom volt.

Dr. Erdész Ádám (Mezőberény, 1956) történész, levéltáros

1980 óta a Békés Megyei Levéltár munkatársa, 1994-től igazgatóhelyettese, 2006-tól igazgatója. Fő kutatási területe a 19–20. század társadalom- és gazdaságtörténete. Részt vett az 1988-as lakiteleki találkozón, egyik alapítója a Magyar Demokrata Fórum gyulai szervezetének. Az 1990-es országgyűlési választásokig vett részt aktívan a helyi politikában.

Igen nagy problémát jelentett az MDF helyi jelöltjeinek kiválasztásakor, hogy akit szerintünk megválasztottak volna a szavazók, azok közül senki sem akart képviselő lenni. Mindenkinek megvolt ugyanis a választott és szeretett hivatása. Azok a bölcsész entellektüelek pedig, akik szintén alkalmas jelöltek lettek volna – beleértve például az akkor 27 éves Elek Tibort –, nem akartak politikai karriert.

Dr. Papp Sándor (Biri, 1936) vegyészmérnök, professor emeritus

A Magyar Tudományos Akadémia doktora, jelenleg a Veszprémben működő Panon Egyetem professor emeritusa. Vegyészmérnöki oklevelet 1959-ben szerzett, szakterülete a környezeti kémia. Az MDF színeiben lett Veszprém megyei jogú város képviselője (Veszprém 7. sz. választókerülete) az első szabadon választott Országgyűlésben.

gyűlésben. Az 1990–1994 közötti ciklus idején a Parlament Környezetvédelmi Bizottságának alelnöki tisztét is betöltötte. 2005–2011 között az Országos Környezetvédelmi Tanács tagja volt.

Országszerte általános gyakorlat volt, hogy a helyi szervezetek önmaguk döntöttek el, hogy ki indul jelöltként. Ezt talán nem árt megemlíteni, mert ez a helyi akarat akkor tökéletesen megvalósult. A helyi szervezet összejött az egyetemi E épület első emeleti kamaratermében, és ott szavazás útján döntöttek.¹⁸

Az a háttér, amellyel a kampánynak neki-vágtunk, nagyrészt helyi erőforrásokból – legtöbb esetben önkéntes felajánlásokból – tevődött össze. Emlékszem, hogy engem például egy MDF-szimpatizáns mesterember vitt körbe többször a hangszórós autójával a városban, meg a környéken is. Tette mindezt egyfajta társadalmi felajánlásként. Nagyon egyszerű, fekete-fehér szórólapjaink meg kisméretű plakátjaink voltak. A tagság és a szimpatizánsok ragasztgatták őket. Önellátó, és egy szakértő számára naiv, amatőr módon kivitelezett kampány volt, de ezt tudtuk akkor is. A diktatúrák ritkán válnak híressé arról, hogy kinevelik az utána következő demokrácia képviselőit, az őket leváltani képes politikusok generációját.

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL – MADÁCSY TAMÁS

¹⁶ Bács-Kiskun megye 5. sz. egyéni választókerülete, 2. forduló: 1. Fekete Pál (MDF): 6506 szavazat (38,52%); 2. Dr. Réczi László (SZDSZ): 5067 szavazat (30%); 3. Dr. Holló Dénes (FKgP): 3115 szavazat (18,44%). <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=03&OEVK=05> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

¹⁷ Fekete Pál (1939–1995) történelem–magyar szakos gimnáziumi tanár Kiskunmajsán. Az MDF első Bács-Kiskun megyei elnöke. 1990 és 1994 között országgyűlési képviselő a párt színeiben. Emlékére Kiskunfélegyházán közterületet neveztek el (Fekete Pál sétány).

¹⁸ Papp Sándor Veszprém megye 7. számú egyéni választókerületének MDF-es jelöltjeként nyert mandátumot a 2. fordulóban az érvényesen leadott szavazatok 53,4%-ának megszerzésével. <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/teljkv.jsp?EA=3&MAZ=19&OEVK=07> (Utolsó letöltés: 2018.02.28.)

Erőterek a '90-es választás előtt

Interjú Fricz Tamás és Simon János politológusokkal

A rendszerváltással új társadalmi berendezkedés alakult ki, amelynek közjogi alapjait az ebben az időszakban meghozott törvények jelentették. A kialakuló új politikai modell sarokköveit nem kis részben az 1990-es választási törvény részletei adták ki.

Olyan törvény megalkotására volt szükség, amely a pluralitást és a stabilitást egyszerre képes biztosítani. Ez alkalommal páros interjú keretében – egyben egy új rovat bevezető darabjaként – Fricz Tamás és Simon János politológusokkal jártuk körül az első szabad választás körülményeit, különböző nézőpontokból megvilágítva az eseményeket. Az 1990-es választási törvényről, a korszak politikai szereplőiről, érdekek és értékek ütközéséről beszélgettünk.

Mivel foglalkoztak 1989-1990-ben, milyen rálátásuk nyílt az akkor zajló, ma korszakosnak mondható politikai folyamatokra?

Simon János: A változások előtt tértem vissza Mexikóból, ahol egy ösztöndíj keretében a latin-amerikai diktatúrák demokratizálódását tanulmányoztam. Gombár Csaba megkeresésére vállaltam el a Társadalomtudományi Intézetben az ún. „Szocializmus reformja” munkacsoport programfelelősi pozícióját. Részben a mexikói tanulmányutamnak is köszönhetően, egy kicsit más szemléletmóddal rendelkeztem, mint a hazai szociológusok és politológu-

sok nagy része, de bizonyos értelemben el kellett sajátítanom a hazai viszonyok közé való beilleszkedés képességét is például a szókimondás, megfogalmazás vagy a vitakultúra területén. Az intézetnél dolgozva ismertem meg számos ellenzéki szereplőt, például Bihari Mihályt, Bíró Zoltánt vagy Hankiss Elemért. Ismét találkoztak útjaink gyerekkori barátommal, Bruszt Lászlóval – együttműködésünk mindkettőnk politikai és tudományos munkásságára hatással volt.

Fricz Tamás: 1988-tól a Szecske Tamás vezette Magyar Közvéleménykutató Intézetnél dolgoztam. A következő évben

indult meg ott az ellenzéki pártok felmérése, amelyek igen érdekes következtetések levonásához biztosítottak alapot az átalakulás évének politikai erőviszonyaival kapcsolatban. Emellett foglalkoztatott a rendszer megreformálásának kérdése és lehetősége is, amelyről 1985-től több tanulmányom is megjelent a *Valóság* című folyóiratban.

A választások előtt hosszú vita előzte meg az új választási törvény megalkotását, a kerekasztal-tárgyalásokon külön munkabizottság foglalkozott a kérdéssel. Milyen főbb törésvonalak mentén oszlottak meg a pártok a kerekasztal-tárgyalások során a választójogi törvény kérdésében, illetve milyen stratégiai megfontolások húzódtak a megalkotásakor az egyes pártok álláspontjai mögött?

S. J.: Az erről szóló egyeztetések mind az Ellenzéki, mind a Nemzeti Kerekasztal üléseit érintették. Bruszt Laci révén mindkét fórumon részt vettem, így módom nyílt arra, hogy közvetlen közlelről kövessem az eseményeket. Ebben az időben még nem beszélhattünk kialakult és megszilárdult pártrendszerlől, az ellenzéki oldal erővonalait sokkal inkább a különböző meggyőzölések mentén szerveződöl körök, társaságok és az azokból formálódöl pártszeröl képzölödmények, pártcsírák adták. Ugyanakkor az is tisztán láthatöl volt, hogy mindezl végöl a többpártrendszer kialakulásához fog vezetni. Az ellenzéki szervezetek elkezdtek kialakítani tagságukat, saját finanszírozási mechanizmusait, programot hirdettek és kiadványokat jelentettek meg. Érezhetöl volt, hogy ezt a folyamatot már nem lehet megállítani. Az új választási rendszer szabályai részben a pillanatnyi politikai érdekek összjátéka mentén alakultak ki 1989 folyamán. Ilyen részletszabályozás volt például a bejutási küszöl megállapítása. Erröl tudni kell, hogy a kérdés megítélése az egyes pártoknál szorosan összefüggöl a saját támogatottságuk mértékével, és az időközöl választások tapasztalataival is. Az 1989-ben lezajlott időközöl választásokat tekinthetjük az országgyölési választások főpróbájaként is, mind a hatalom,

mind az ellenzékiek számára. Több időközöl választás lezajlott gyors egymásutánban, Kecskeméten, Zalaegerszegen, Gödöllön és Szegeden. Figyelmeztöl jel volt az állampárt részére, hogy ezeket az időközöl választásokat rendre az ellenzéki képviselölök nyerték, annak dacára, hogy sem infrastruktúra, sem anyagi eszközök, sem pedig szervezetség terén nem vehették fel a versenyt az MSZMP jelölteivel. Mindebböl az MSZMP levonta azt a következtetést, hogy számára a sok kis párt léte veszélyt jelent, ami ellen a bejutási küszöl megemelésével védekezhettek. Az ellenzék viszont éppen ellenkezőleg, az alacsony küszölben volt érdekelöl. Mindezl – emlékeim szerint – a kerekasztal-tárgyalások során a következőképpen jelent meg: Pozsgay Imre az MSZMP részéről 5%-os bejutási küszölöt javasöl, amelyre válaszul Haraszi Miklós (SZDSZ) 3%-ot mondöl. A kompromisszumot a két érték között félúton lévöl 4% jelentette, amely aztán be is került a szabályozásba. A sors fintora, hogy végöl éppen az MSZMP volt az, akinek nem sikerölöl megugrania ezt az értéket, így végöl nem jutöl be a parlamentbe.

F. T.: Mindamellett, hogy a törvény részleteinek kidolgozásában valóban markánsan jelen voltak a pártok pillanatnyi érdekei, érdeemes megemlítenünk két további szempontot, amelyek inkább a hosszú távöl megközelítésről tanúskodnak. Az egyik a kormányozhatóság, a másik az angolszász modellből jól ismert kétpárti rendszer kialakulásának elkerölése. A kormányozhatóság egyik feltétele, hogy ne aprózódjon szét a választölí akaratl. Jó példa erre a lengyel szisztéma, ahol 1991-ben tökéletesen arányos választási rendszert alkottak meg. Ennek eredményeképpen a választások után egy 19 párti parlament állt fel, de említhetnénk a horvátokat is, akiknél 16 párt került be az első parlamentbe. Lengyelországban végöl két év múlva, 1993-ban új választásokat kellett kiírni, és okulva a törtétekből, ekkor már ök is bevették a szabályozásba a bejutási küszölöt. További fontos tényező a pártpaletta színességének megölzölése. A vegyes rendszerben az egyéni jelöltek mellett a pártlistákra is lehetett

szavazni, így az arányosság elvei is érvényesültek. Ez megelőzte az angolszász modell kialakulását, amiben „a győztes mindent visz” elvéből fakadóan olyan két-pártrendszer alakult ki, amelyben a kis pártoknak alig van esélye a parlamentbe jutásra és az általuk képviselt szavazók érdekeinek megjelenítésére.

Bár a rendszerváltás folyamatában számos, komolyabb kritikára okot adó intézkedés született, véleményem szerint a választási törvény nem tartozik ezek közé. Hatékony és jól működő elemét adta egy olyan jogi rendszernek, amely képes volt biztosítani a kormány és ellenzék demokratikus működését, valamint garantálta a hatalom választások útján történő válthatóságát. Az 1989-ben megalkotott választási törvény hosszú ideig, 22 évig nagyobb módosítások nélkül érvényben maradt.

S. J.: A választási rendszerek Közép-Európa országaiban sokat változtak. Ehhez képest a magyar kifejezetten stabilnak mondható. Később a bolgárok számára mintául szolgált választási rendszerük kialakításához, egyebek mellett a stabilitás miatt. Természetesen az, hogy a politikai elitnek fontosabb volt a stabilitás, mint a társadalmi mozgások megjelenítése, hátrányokkal is járt. Befagyasztotta például a struktúrát, és a 750 ajánlószelvény, vagy az időközben felemelt bejutási küszöb erős szűrőnek bizonyult. Nem engedett új politikai szereplőket a rendszerbe, miközben a társadalomban alapvető változások zajlottak le. Megjelent az új tulajdonosi réteg, a magánvállalkozások alkalmazottai, a vállalkozók körei, a milliárdos vagyonnal rendelkező gazdagok ugyanúgy, mint a munkavállalók tömegei, de politikai képviseletet nem tudtak a parlamentbe juttatni.

Milyen nemzetközi mintához igazodott az új választási rendszer?

S. J.: A lényeg az volt, hogy az új választási rendszer megfeleljen annak a kettős kritériumnak, amelyet röviden úgy foglathatnánk össze, hogy „a népakarat megjelenítése a pártrendszerben a stabil kor-

mányozhatóság biztosítása mellett”. Ezt Közép-Európában egyedül nálunk tudták igazán kivitelezni. A választási törvényről beszélve ki kell emelni Tölgyessy Péter nevét, aki annak megalkotásához főleg a német mintát vette alapul. Ezzel összhangban nem prezidenciális, hanem parlamentáris rendszerben gondolkodott, amelyben azonban megjelentek a magyar fejlődési sajátosságok és azok jogtörténeti lenyomatai a Horthy-rendszerből éppúgy, mint a Kádár-korszakból.

F. T.: A Tölgyessy-féle gondolat végül egy, a parlamentáris rendszerben sajátosnak számító, kancellári típusú struktúrában öltött testet, amelyben a miniszterelnök igen széles jogkörökkel rendelkezik. A kormányfő gyakorlatilag csak konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal váltható le. A miniszterek nem támadhatók, így a kormányzat leváltása is csak a miniszterelnök elmozdítása útján lehetséges. A rendszernek ez az eleme kiállta az idők próbáját, a 2012-es új választási törvény is meghagyta, így továbbra is megmaradt annak német jellege.

Milyen nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeztek a választások idején az ellenzéki pártok, illetve milyen területeken tudták hasznosítani ezeket?

S. J.: Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy csak azok a pártok tudnak jelentőségre szert tenni, azok tudják érdemben alakítani az eseményeket és jól szerepelni a választásokon, akik megfelelő anyagi bázissal rendelkeznek. Az anyagi források döntő többsége fölött az MSZMP diszponált, ebből arányaiban nézve nagyon korlátozott mértékben juttatott az ellenzéki pártoknak. Mindez azt jelentette, hogy találniuk kellett pénzügyi forrásokat. A dolgok természetéből fakadóan nem láthatjuk pontosan ezeknek a kapcsolatoknak a természetrajzát, az azonban tudható, hogy az egyes ellenzéki pártok rendelkeztek nyugati kapcsolatokkal. A Magyar Demokrata Fórum Helmut Kohllal és a német kereszténydemokratákkal ápolt jó kapcsolatokat, Antall József több ízben is találkozott a nyugatnémet kancellárral. A hazai szociáldemokraták a

használó német és osztrák pártokkal tartottak fent kapcsolatokat, a kisgazdák pedig az emigrációból igyekeztek forrásokat bevonni. Az ellenzékiek finanszírozásával kapcsolatban meg kell még említeni a Soros Alapítvány szerepét is, amelytől messze a legnagyobb – soha nem tudjuk meg, pontosan mekkora – mértékben az SZDSZ jutott támogatáshoz. Különböző pályázatok mentén természetesen más pártok is bővíthették forrásaikat, illetve építhették nemzetközi kapcsolatrendszeiket. Összességében kijelenthető, hogy azok a pártok tudtak bejutni a parlamentbe, amelyek mögött komolyabb anyagi források álltak. Ez nem kizárólagos, de elengedhetetlen feltétele volt a sikeres választási szereplésnek.

F. T.: A finanszírozás valóban a legnehezebben felderíthető kérdések közé tartozik. Létezett abban az időszakban szabályozás a pártfinanszírozásra, de a folyamatok döntő többsége az informális térben zajlott. Az ellenzéki kapcsolatrendszerek méretéről, kiterjedtségéről azonban az ilyen természetű részletek felderítése nélkül is képet alkothatunk. Nemzetközi kapcsolatok terén az SZDSZ például privilegizált helyzetben volt. Igen erőteljes, évekre visszanyúló liberális és baloldali kapcsolatokkal rendelkezett. Ezek a politikai és gazdasági kapcsolatok megkülönböztetett figyelmet szenteltek a pártnak, és messze nem merültek ki a pénzügyi segítségnyújtásban. Gondoljunk csak Mark Palmerre, az Egyesült Államok nagykövete, aki igen látványosan támogatta az SZDSZ-t a nyilvánosság előtt.

S. J.: Mark Palmer egy nagyon agilis, mozgékony figurája volt az akkori politikai életnek, és erősen támogatta a hazai liberálisokat. Várkonyi Péter akkori magyar külügyminiszter az Egyesült Államokban tett látogatása során jelezte az amerikai kormányzat felé, hogy Palmer túlmozgása nem elfogadható, és kilátásba helyezte: ha így folytatja, akkor *persona non grata*-nak minősítik. Ma már tudjuk, hogy Palmer komoly gazdasági érdekeltségekre is szert tett a térség országaiban. A diplomáciai szolgálatból történő visszavonulása után alapítója lett a Central European Media

Enterprise-nak, amely több környező országban a kormánytól független televíziószolgáltatás elindításában vett részt.

F. T.: Megemlíthetjük Soros György nevét is, akinek a filantróp szempontokon túl vélhetően más tervei is voltak a rendszerváltással. Ennek érdekében támogathatta az SZDSZ-t, amely kormányra kerülése esetén a milliárdos részéről egyfajta gazdasági befektetésként is felfogható lett volna. Az SZDSZ hatalomra juttatásának másik forgatókönyve az MDF-hez való közeledés volt. Bíró Zoltán, az MDF egykori elnöke több helyen beszélt már arról az 1989. őszi találkozásjáról Sorossal, amelynek során a milliárdos megpróbálta rábeszélni arra, hogy a párt fogjon össze az SZDSZ-szel, ami azonban gyakorlatban az MDF „bedarálását” jelentette volna. A választásokon végül, mint tudjuk, nem az SZDSZ-nek kedvező eredmény született, így Soros György más utat keresett az érdekérvényesítéshez, s a továbbiakban már csak a szabad demokratákat támogatta. Az új kormány egyik legégetőbb problémája a megörökölt hatalmas adósságteher volt. Ennek az adósságnak az átütőméréséért vagy akár részleges eltörléséért való lobbizás ígéretével kereste meg Antall József miniszterelnököt, olyan stratégiaiilag is fontos állami cégeket kérve cserébe a magyar államtól, mint például az OTP. Antall ezt a cinikus, már valóban csak Soros egyéni haszonszerzéséről szóló ajánlatot visszautasította.

S. J.: A rendszerváltó pártok külföldi kapcsolatainak elemzésekor a pénz és a politikai befolyás mellett meg kell említenünk az információáramlást is. Fontos kutatási terület ez, hiszen az információáramlás az egész rendszerváltásnak adott egyfajta ritmust, és ennek ismerete egyes esetekben akár komoly taktikai előnyökhöz is juttathatott egy-egy pártot.

Milyen légkörben zajlott a kampány?

S. J.: Az ellenzéki pártok alapvetően bizalmatlanul tekintettek a kormányra. Nem hitték el, nem bíztak abban, hogy a kormány nem él majd vissza a helyzetével, és nem fogja manipulálni az eredmé-

nyeket. Ez a bizalmatlanság a szavazás napján is kiütközött. Történt ugyanis, hogy az ellenzék – főleg az SZDSZ – ragaszkodott ahhoz, hogy ő szervezhesse meg a számítógépes szavazatszámolás rendszerét, bár ilyen feladatra igazából senki nem volt felkészülve, így ők sem. Mindez ahhoz vezetett, hogy a választások éjszakáján a rendszer összeomlott. Az egész világ várta a magyar eredményeket, de senki nem tudott mit mondani egészen másnap délelőtt 11 óráig, amikor befejeződött a kézi számlálás. Így viszont elmaradt a katarzis nagy pillanata. A választás első fordulójának eredménye nagyon szoros lett az MDF és az SZDSZ között, ami üzenet volt mindkét pártnak. Az SZDSZ nagyon ügyelt arra, hogy többféle arcot mutasson a kampány alatt: a radikális vonalra éppúgy erősített, mint a szociális-liberálisra. A Szegényeket Támogató Alap (SZETA) hallatta a hangját a szegénységgel kapcsolatban, a baloldali Vásárhelyi Miklós is rendszeresen szerepelt, és természetesen az antiszemitizmus témája is helyet kapott a kampányban. Az SZDSZ rafináltan, minden potenciális választói réteg felé igyekezett üzeneteket közvetíteni. Mindez meg is látszott az eredményeken: az SZDSZ arányaiban sokkal nagyobb százalékban szerzett szavazatokat, mint a nyugat-európai liberális pártok.

F. T.: A különböző üzenetek közül a leghangsúlyosabban mégis a radikális antikommunista szólamok jelentek meg. Ezzel az üzenettel és a hozzá tartozó retorikával az SZDSZ vidéken is jelentős mennyiségű szavazatot szerzett, és – utólag kijelenthetjük – üzeneteivel meg tudta tévesztetni a választók jelentős részét. Amint a választások véget értek, gyökeres fordulatot tettek: szakítottak az antikommunizmussal, következetesen kezdték támadni az Antall-kormányt, közben pedig részesei lettek a kialakulófélben lévő baloldali-liberális együttműködésnek. Mindez tetten érhető volt a taxisblokádnál háttérben 1990-ben, majd később a Demokratikus Charta történetében, amely már egyfajta kézfogó volt a posztkommunista MSZP és a liberálisok között, és egyben előzménye is az 1994-es MSZP-SZDSZ koalíciónak. Az

antikommunista beállítottság természetesen az MDF-ben is jelen volt, hangsúlyosan meg is jelent a *Tavaszi nagytakarítás* vagy a *Tovarisi konyec* plakátokban, emellett viszont olyan összképet alakítottak ki, amely egy mérsékeltebb, visszafogottabb kormányzás ígérétét hordozta.

S. J.: A választások után néhány héttel lefuttattunk egy közvélemény-kutatást arról, hogy az emberek mi alapján döntöttek el, melyik pártra szavaztak. Az eredmények azt mutatták, hogy a választók egyharmada aznap, a fülkében döntötte el, kire fogja húzni az ikszet, a többiek pedig a választások előtti utolsó egy-két hétben. Mindez azt mutatja, hogy szinte a kampány teljes ideje alatt megmaradt a bizonytalanság a szavazók jelentős részében. Az SZDSZ választói megítélése is érdekesen alakult. A radikális antikommunista üzeneteknek köszönhetően a kampány idejében a megkérdezettek az SZDSZ-t egy egytől tízig terjedő skálán nyolcasra értékelték, erősen közel a szélsőjobbhoz. A választások után ugyanezen a skálán a párt megítélése folyamatosan balra tolódott, és az elkövetkező két-három év alatt beállt egy négy körüli értékre, ami markáns balközép megítélést jelentett. Az 1990-es választások különlegesek voltak abban az értelemben is, hogy a választók tudatában a pártok az itt szerzett tapasztalatok alapján jelentek meg először, és minden későbbi változásuk már ehhez képest értelmeződött.

Mennyire voltak jelen a Nyugaton már bevett kampánytechnikák?

F. T.: Ahhoz képest, hogy a pártok versengésére építő választási rendszer hosszú, több évtizedes kényszerszünet után éledt újjá, a politikai szereplők meglehetősen határozott karaktereket építettek fel a kampány során. Tisztában voltak a tömegtájékoztatási eszközök jelentőségével, és igyekeztek is kihasználni azokat, ki-ki a maga lehetőségei szerint. Igyekeztek tömegbázisokat létrehozni, plakátoltak, felvonulásokat, tüntetéseket szerveztek. Az események azt a határozott benyomást keltették az emberben, hogy mindezek mögött tudatosság van, a pár-

tok és az aktivisták felkészültek. A jelöltek között nyilvános viták folytak, a két forduló között lezajlott Antall József–Kis János-vita például az egyik első ilyen tévés esemény volt.

S. J.: Még korábban, januárban volt egy másik televíziós vita, amelyen hárman, Antall, Kis és Horn Gyula vettek részt. Ez volt a legelső, televízió által közvetített kampányvita. Érdekes, hogy az egyébként jól kommunikáló Horn ezen a vitán nem szerepelt jól. Ennek egyik oka az a szókészlet és nyelvezet volt, amelyet a vita során használt. Horn a pártállami időszak kommunikációjában bevált, körülményes nyelvezetet hozta magával, ami ebben a közegben nem volt hatásos, és a nézőknek egyszerűen nem jött át a mondanivaló. Ezzel szemben a konzervatív politikus képét erősítő Antall egyszerre hangsúlyozta a folyamatosságot és a megújulást. Ez a beszédmód magabiztosságot, kiegyensúlyozottságot sugallt a néző számára.

Hogyan értékeli a 65%-os részvételi arányt, illetve miért maradt el Magyarországon, és tulajdonképpen az egész közép-európai térségben a választási részvételi arány remélt felfutása?

F. T.: Tekintettel arra, hogy a Kádár-rendszerben 90% fölötti arányokat kellett produkálni, az 1990-es 65%-ban benne van a kényszertől való megszabadulás élménye is. Mindez felfogható a szabadság, a szabad döntés lehetőségének megnyilvánulásaként is. A közép-európai térség országainak választási részvételi arányaival összehasonlítva a magyar adatok egyáltalán nem rosszak, és nálunk stabilan meg is maradt ez a 60-65% körüli arány. Néhány más, térségbeli országban – például Lengyelországban – a rendszerváltást követő évtizedekben folyamatos csökkenés volt megfigyelhető.

Milyen alternatívát kínáltak fel a változások az egykori állampárt örököse, az MSZP részére?

S. J.: A szovjet befolyás megszűnésével az MSZP-nek is újra kellett gondolnia saját

viszonyát az ideológiákhoz. A kínálkozó alternatívát a szociáldemokrácia jelentette. A probléma egyebek mellett abban jelentkezett, hogy idehaza talán tíz szociáldemokrata párt is alakult akkoriban, nem kevés zavart keltve ezzel a nyugat-európai szociáldemokrata pártok között. (Még cigány szociáldemokrata párt is alakult.) Bruszt Lászlóval elkészítettük az első olyan országos közvélemény-kutatást, amely már a többpártrendszer szimulálta. A módszertant a spanyolországi tanulmányaimból hoztam magammal. Kitalált, de az irányultságra jól utaló pártnevekre kérdeztünk rá. Az eredmény nyilvánosságra kerülését botrány követte, mert a kutatás adataiból az derült ki, hogy többpártrendszerű választás esetén az állampárt 34%-os támogatottságra számíthatna, vagyis nem szerezne abszolút többséget, és koalíciós kormányzásra kényszerülne. Az akkori viszonyok között ez leginkább az MSZMP és a Szociáldemokrata Párt együttműködését jelenthette volna. A négy hónap múlva megismételt mérés azt mutatta, hogy az eltelt idő alatt mind az MSZMP, mind a szociáldemokraták támogatottsága jelentősen csökkent, míg az MDF népszerűsége nőtt. Horn Gyula az MSZP irányváltását és önmaga új imázsát hatékony, ügyes lépésekkel alapozta meg. Emlékezetes példa a vasfüggöny átvágása Alois Mockkal, ahol a látványos jelenetről készülő sajtófotók érdekében a már lebontott kerítés egy rövid szakaszát az átvágás ceremóniájának idejére visszaépítették.

F. T.: Egyfajta verseny zajlott a tekintetben, hogy ki legyen az igazi szociáldemokrata erő. Ebbe a versenybe az MSZMP utolsó kongresszusával megalakuló régi-új párt, az MSZP is benevezett, és erőforrásait felhasználva könnyen a saját javára döntötte el a vitát. Horn Gyula az első kongresszuson leszögezte, hogy az MSZP szociáldemokrata párt. Horn nagyon jól szervezte meg a párt nyugati kapcsolatrendszerét. Gyakorlatias típus volt, és hamar felismerte, hogy ha nem tud megakadályozni egy folyamatot, akkor helyesebb, ha az élére áll. 1989 decemberében kijelentette, hogy Magyarországnak be kell lépnie a NATO-ba, jelezve ezzel a nemzetközi színtér felé is, hogy ő és pártja elkö-

telezetten nyugatorientált. Az MSZP tehát gyorsan elfoglalta a hazai szociáldemokrata térfelet.

Kulcsfontosságú a magyar rendszerváltás szempontjából a szociáldemokrácia kérdése. Látható, hogy az akkori szereplőknek részben saját megosztottságuk és ügyetlenségük okán is, de nem sikerült erős szociáldemokrata pártot létrehozniuk. Ebben azonban jelentős szerepe volt az MSZMP-nek is, amely beépített emberei, ügynökei révén tett is arról, hogy ezek a szerveződések, pártok ne tudjanak hatékony riválissá válni.

Minek köszönhető a magyar választások békés jellege?

S. J.: Számos példát láthattunk a környező országokból arra, hogyan válhat erőszakossá a rendszerváltás. A csehszlovákiai bársonyos forradalom során a rendőrök véresre verték az embereket a Vencel téren, a rendőri agressziónak halálos áldozatai is voltak. Lengyelországban, Romániában szintén láthattunk ilyen eseményeket. Ehhez képest Magyarországon az átmenet békésen zajlott le, ami egyebek mellett annak is köszönhető, hogy a Kádár-rendszer figyelt arra, hogy növekedjen az életszínvonal, ne alakuljon ki áruhiány és ebből fakadó elégedetlenség. A hazai értelmiség egyik legpozitívabb eredménye, hogy nem uszította egymás ellen a különböző társadalmi erőket, amelyek között pedig bőven találhatott volna egymással szembefordítható csoportokat. Tegyük még mellé 1956 emlékét is, amelynek keserű tapasztalatai minden tiltás és átértelmezés ellenére mélyen megmaradtak a társadalomban. 1989-ben az MSZMP még rendelkezett a Munkásőrséggel, ami mint fegyveres szervezet jelenthetett volna komoly veszélyt is egy konfliktus esetén.

F. T.: Szinte akárhová nézünk a térségben, mindenhol voltak kisebb-nagyobb összetűzések, konfliktusok az átmenet során. Háború a Balkánon, forradalom Romániában, a hétfői tüntetések Kelet-Németországban, konfliktusok a balti államokban. Ezek fényében a magyar-

országi békés, vértelen átmenet valóban nagy érték, ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy ennek is megvoltak a maga következményei. Nem volt olyan mély a rendszerváltás, nem volt igazi katarzis, így az előző rendszer megmaradt struktúrái tovább éltek, mint ahogy tovább élt a régi rendszerből áthozott mentalitás, gondolkodásmód is az emberekben. Fennmaradtak a posztkommunista struktúrák és hálózatok, elmaradt a lusztráció, amelynek végigviteléhez olyan elszántság és erő kellett volna, ami sajnos nem volt meg a kormányban, de egyik politikai szereplőben sem.

Hogyan fest a magyar átalakulás és a pártrendszer kialakulása közép-európai összehasonlításban?

F. T.: A közép-európai rendszerváltások átmeneteinek tanulmányozásakor több magyar sajátosság is feltűnik. Akár Csehszlovákiát, Kelet-Németországot vagy Lengyelországot nézzük, látható, hogy az első szabad választásokig az ellenzéki pártok egyfajta ernyőszervezetbe tömörülve mentek neki a választásoknak. Magyarországon viszont a kerekasztaltárgyalások végével ez a tömörülés felbomlott, és megszűnt a fórumszerű, egységes felállás. A pártok közötti legnagyobb összetartó erőt a rendszer leváltásának igénye jelentette, de egyéb, szintén lényegi kérdésekben már konfrontálódtak egymással és igen mély, tartós törésvonalakat hoztak létre. Mindez már akkor előrevetítette a választások utáni időzített politikai bombákat, amelyek működésbe lépését aztán folyamatosan meg is figyelhettük a választások után. Az, hogy a liberálisok elestek a kormányzás lehetőségétől, éppen ilyen időzített bombát aktivált, hosszan tartó konfliktussorozatot generálva a jobboldal és a liberálisok között.

S. J.: Magyarországon mély történelmi gyökerei voltak a többpártrendszernek. Olyan mélyek, amit negyven évnyi egypártrendszer sem tudott kitörölni az emberek emlékezetéből. A szociáldemokraták, a kiskgazdák, a kereszténydemokraták mind évszázados múltra tekinthettek vissza.

Ezek a pártok mesterséges álomba merültek ugyan, de a többpártrendszer ideája része maradt a politikai gondolkodásnak. A többpártrendszer tehát szunnyadó történelmi örökségünk volt, ami a rendszerváltáskor aktivizálódott. Ez mutatkozott meg az előbb említett folyamatokban. Ehhez képest a nálunk fiatalabb, hosszú államisággal nem rendelkező országoknak, Csehszlovákiának (vagy később Szlovákiának), Romániának, Bulgáriának a rendszerváltáskor nem volt mihez visszanyúlniuk, hiszen nem rendelkeztek tartós előképpel a demokratikus többpártrendszert illetően. Kelet felé haladva pedig a kép egyre rosszabb. Az olyan alapvető politikai fogalmak, mint jobb- és baloldal sem voltak tisztázottak a pártdimenzióban, ráadásul mindent felülírt a nemzeti identitás keresése, amely a nacionalizmusban öltött testet. Hol volt még Samuel Huntington híres könyve a civilizációk összezapásáról, amikor itt már publikációk születtek a különböző kultúrák közötti különbségek politikai leképeződéseiről? Romániában az összes erdélyi tartomány az antikommunista erőkre szavazott, míg a regáti részek tartományai a posztkommunistákra. Mindez térképen szemléltetve nagyon szépen kirajzolja a

régi Magyarország határait, egyben a kulturális és vallási törésvonalat. Ugyanez a megosztottság figyelhető meg Ukrajnában is. Kelet-Ukrajna döntően a posztkommunistákra szavazott, Kijev és környéke megosztott maradt, míg az ország nyugati része – ideértve Kárpátalját is – az új politikai erőket részesítette előnyben. A közép-európai törésvonal tehát túllépett a határokon, és az egykori Osztrák-Magyar Monarchia idejének kulturális és civilizációs törésvonalai mutatkoztak meg újra.

F. T.: Magyarországon a parlamentarizmusnak és a többpártrendszernek egészen 1867-ig visszanyúló hagyományai voltak. A térségben ehhez hasonló volt Lengyelország és Csehország helyzete. E három országgal ki is rajzolódik a térségben az a közép-európai – mondhatjuk: V4-es – vonulat, ahol volt mit újrakezdeni, és nem a semmiből kellett felépíteni az új rendszert. Jól szemlélteti a különbséget a balkáni országok rendszerváltás utáni sorsa, ahol a nemzeti önállóság megteremtésének igénye végül háborúba torkollott.

JÓNÁS RÓBERT – NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

Fricz Tamás (Budapest, 1959) politológus, a politikatudomány kandidátusa. 1981-ben végzett a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán mint üzemgazdász, majd 1989-ben az ELTE-BTK filozófia szakán szerzett diplomát. 1993-ban doktori címet szerzett közgazdaságtanból és politológiából a Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1994-ben a politikatudomány kandidátusa lett. 1990 és 2012 között az MTA Politikatudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, 2000 és 2012 között a XXI. Század Intézet tudományos igazgatója. 1994 és 2013 között a *Politikatudományi Szemle* című akadémiai folyóirat ügyvezető szerkesztője, 2000-től a *Central European Political Science Review* angol nyelvű politikatudományi folyóirat nemzetközi szerkesztőbizottságának tagja. Tizenhárom saját kötet szerzője, mintegy száz tanulmányt jelentetett meg a magyar mellett angol, német és lengyel nyelven. 2013-ban a köztársasági elnök a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével tüntette ki.

Simon János (Budapest, 1954) politológus, történész. Tanulmányait a Szegedi Egyetemen és az ELTE-n végezte, posztgraduális kurzusokon vett részt Oxfordban, Amszterdamban és Mexikóban. Az ELTE és a Kodolányi János Főiskola habilitált egyetemi tanára, ez utóbbin a Nemzetközi Kapcsolatok akkreditált MA szakfelelőse. 1990-től 2012-ig az MTA Politikatudományi Intézetének kutatója, tudományos főmunkatársa. Kutatási területe: rendszerváltások Magyarországon, Közép-Európában és Latin-Amerikában, tranzitológia- és demokraciameletek, pártok, pártrendszerek, választások, politikai kultúra, a magyar politikai baloldal és jobboldal, nemzetállamok és értelmiségi szerepek Közép-Európában. Eddig 18 kötete és 115 tanulmánya jelent meg (56 magyarul, 59 idegen nyelven). A *Central European Political Science Review* szerkesztője.

Adalékok az 1990-es választási stratégiákhoz

A *Rendszerváltó és Archívum* rovatunk – a lapszám tematikájához illeszkedve – ezúttal az 1990-es országgyűlési választásokhoz kapcsolódóan mutat be dokumentumokat. Az itt közölt források kiegészítő adalékuul szolgálhatnak az átmenet egyes részleteit, elsősorban a választási felkészülést, a kampánystratégiákat és a két választási forduló közötti idő koalíciós elképzeléseit illetően. A dokumentumokat az Archívumunkban rendezés alatt álló Lakiteleki Rendszerváltó Archívum és a nálunk őrzött Kisgazda Levéltár anyagai közül válogattuk.

Az 1. dokumentum a kor közvélemény-kutatásai közül mutat be egyet. A Magyar Demokrata Fórum számára 1989 november 15-e és december 5-e között készített felmérést a Fessel + GFK osztrák piackutató végezte. A feljegyzés szerint az eredményeket Antall József, Csóti György, Szabad György, Lezsák Sándor és Nagy József Zsigmond kapta meg. A dokumentum kitér a várható választási aktivitásra, a polgárok bizonytalanságára és informáltságára, illetve a különböző pártok preferenciáira. Az elemzés ajánlatokat is megfogalmaz a pártvezetőség kívánatos kampánybeli viselkedésének irányára. (Érdekes körülmény, hogy ez a felmérés még 23%-ra mérte az MSZP-t a biztos pártválasztók körében, ráadásul megállapítja: „Kizárt, hogy az MSZP a választásokig vagy a választásokon összeomlik!”) Szintén érdekesség, hogy a felmérés várakozásokat fogalmaz meg a második forduló eredményeire, a pártok tartalékaira vonatkozóan is. Különösen érdekes az ötoldalas szöveg összevetése a megfogalmazott teendőkkel, amelyek nyilvánvalóan a felmérésre reflektálva készültek el. Az MDF ennek tükrében törekedett a választói részvétel és tudatosság növelésére, a párt kiemelt célcsoportokban való támogatottságának erősítésére. Fontos előnynek nevezi a szervezet megszemélyesíttetését – érdekes módon Antall József mellett itt még Für Lajos (mint a párt köztársaságielnök-jelöltje) neve is megjelenik, a „Van programunk – van emberünk” szlogenel.

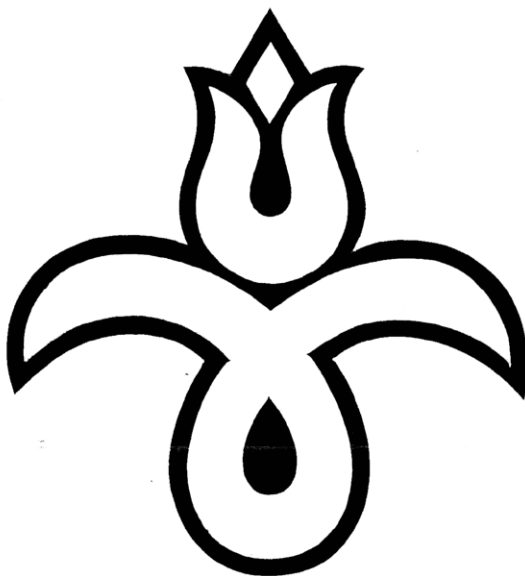
A 2-5. dokumentum a különböző pártok kampányával foglalkozik. A 2. dokumentum Antall József „történész, a Magyar Demokrata Fórum elnöke, országgyűlési képviselőjelölt” rövid értékelése az MDF-ről. Az írás kiemeli a párt nemzeti néppárti, ellenzéki és mozgalmi jellegét, egyben elemzi az ellenzék aktuális állapotát. A rövid elemzés két kulcskövetkeztetést is tartalmaz: 1.) az MDF széles kormánykoalíciót tart szükségesnek; 2.) az MDF „az európai kereszténydemokrácia és a nemzeti liberális demokrácia” irányába halad, ez utóbbi pedig segít az európai és nemzetközi beágyazódásban is. A 3. dokumentum egy Kiss Gy. Csaba szóvivő által fogalmazott értékelés már a választási kampány kellős közepéről, 1990. március elejéről. Zavarodottnak nevezi az MDF politikai stratégiáját és a különböző pártokhoz (különösen az SZDSZ-hez), illetve ügyekhez/személyekhez (Pozsgay Imre köztársaságielnök-jelöltsége) való kapcsolatát. Érdekes megjegyzéseket tesz az átmenet jellegéről és az MDF ebben elfoglalandó pozíciójáról. A 4. dokumentum a Független Kisgazdapárt kampánystratégiáját elemzi. (A szöveg az előzőeknél jóval korábbi, 1989 szeptemberi). Bemutatja a választási kampány lebonyolítására létrehozandó apparátus jellegét, feladatait. A stratégia a demokrácia és a szükséges pártfegyelem közti arany középutat próbálja megtalálni. A más pártokkal való kapcsolatról szólva a dokumentum szerzője azt ajánlja: az FGKP-nek meg kell különböztetnie magát a többi ellenzéki párttól, de támadnia csak a kormánypár-

tot célszerű. Az 5. dokumentum az SZDSZ *Döntsön a nép* című szórólapja, amely elsősorban az MDF-fel szemben próbálja definiálni önmagát, és bemutatni saját igazságát. A cél világos: az idézetek azt kívánják igazolni, hogy az SZDSZ az igazi ellenzéki, antikommunista, az MSZP-vel együttműködni nem hajlandó erő, szemben az össze-visszabeszélő, kétkulacsos MDF-fel. (Ennek bemutatása érdekében *A rendszerváltás programja* c. SZDSZ-dokumentumból idéznek: „Az SZDSZ kinyilvánítja, hogy sem a választás előtt, sem azok után nem kíván az MSZMP-vel koalícióra lépni.”).

A 6. *dokumentum* egy, már a két választási forduló közötti időszakban készült MDF-es szórólap. Az április 3-án keletkeztetett levelet Antall József pártelnök és Csoóri Sándor, a nemzeti demokratikus mozgalom egyik legfőbb szellemi ve-

zetője írta alá. Örömeiket fejezik ki, hogy a szavazók többsége az első fordulóban a nemzeti egység gondolatát támogatta. A fő üzenet az első forduló győzelem után már ez: „Csak szilárd parlamenti többséggel teremthetünk erős kormányt”.

A 7. *dokumentum* már a második forduló utáni koalíciókötésekkel foglalkozik. Az egyik oldalról Antall József, Bogárdi Zoltán és Sárossy László, másik oldalról Gerbovits Jenő, Kiss Gyula, Györgyi Árpád, Rajkai Zsolt és Cseh Sándor által aláírt MDF-FKGP nyilatkozat a legkardinalisabb problémának természetesen a földkérdést nevezi, amelyben ugyanakkor lát lehetőséget a kompromisszumra. A szöveg kulcsmondata a következő: „Az új törvény a földreform nyomán 1947-re kialakult földtulajdoni állapotokat alapul véve gondoskodik az eltorzított tulajdoni viszonyok orvoslásáról.”

Az MDF 1990. január 25-i elnökségi ülésén megszavazott új embléma.
Rendszerváltó Archívum, Lakitelek

FESSEL+GFK Institut für Marktforschung**"Választási szándékok és döntések****1989 novemberében" c. közvéleménykutatása**

Lezsák-Nagy pl

(Összefoglalás az átadott táblázatok alapján. Kapják: Antall, Csóti, Szabad, Lezsák, Nagy - illetve a "teendőket" a vezetőség tagjai, a kampány szervezői)

Külön nem jelzett számok: a véleményt nyilvánítók százaléka. Kétezres reprezentatív felvétel, hibahatár 1-2 %. (Ilyen még nem készült.) A kérdéseket kérésünkre állították össze. Kérdésekre nov. 15 - dec. 5. között került sor.

1. Választási részvétel. Biztosan részt vesz 37, meglehetősen biztosan 6, valószínűleg 29, inkább nem 8, biztos nem 16, nincs adat 4. MW-index:2.59. MDF-nél ez az index 2.05, messze a legjobb, vagyis aktív, elszánt, tömör választói bázis. (Választóink fele biztosan elmegy - a legmagasabb arány!) Legalacsonyabb a FIDESZ indexe (választóiknak csak ötöde megy el biztosan) (index:1.88). SZDSZ 2.27, MSZP 2.34, tehát az átlagnál jobb, de ahhoz közelebb. A döntésében még bizonytalan választók 43 %-a bizonyos abban, hogy részt vesz a választásokon = óriási megnyerhető potenciál. A döntésében már biztos választók részvételi indexe 1.70, a meglehetősen biztosaké 1.75, a kissé bizonytalanoké 2.18, a teljesen bizonytalanoké 3.43 - átlag 2.59.

Szerves összefüggés a választási technika ismerete és a választási aktivitás között. Az utóválasztásnál nagyobb aktivitás az MSZP-hiveknél, ezért elég szoros küzdelem várható. A választásokon biztosan részt vevők 21 %-a már nem menne el az utóválasztásra! (És nincs adat 28-nál, vagyis felkerekíthető 30 %-ra az utóválasztási távolmaradás a biztos résztvevők között, s mivel főleg a nem-MSZP hivek maradnának távol, egyezségekre kell készülni.)

Férfiak részvételi aktivitása nagyobb, 4 %-al. 29 éven aluliak 21 %-a biztos nem fog elmenni, további 13 % inkább nem megy el. Döbbenetesen nagy tehát a passzivitás a fiatalok körében. Legaktívabbak az 50 év fölöttiek. Magasabb státusúak aktívabbak. (Bár a diplomások kevésbé.) Nagyobb település = nagyobb aktivitás! É-Mo és D-Alföld feltűnően passzív! (2.83 ill. 2.96) Aztán jön Bp., majd a többi országrész. Legaktívabb a Közép-Du, ahol az MDF a legerősebb. Ez is jelzi, amiről még szó lesz, hogy az MDF potenciális bázisa nagyobb, mint a felvétel pillanatában.

Az összes választónak csak 11 %-a biztos abban, hogy melyik pártra fog szavazni! Hihetetlenül alacsony arány, jelzi, hogy mennyire bizonytalan minden. (Meglehetősen biztos 8, még bizonytalan 40, nagyon bizonytalan 35, nincs adat 6.) Közvetlen összefüggés van a biztos vélemény és az aktivitás között.

Utóválasztásnál MSZP 22, ellenzék 33, nem menne el 25, nincs adat 20. Felkerekítve 40:60 arányú fölény az ellenzék javára, a legtöbb kerületben tehát ellenzéki egyezségekhöz lesz szükség a mandátumokhoz.

2. Milyen biztos abban, melyik pártot választja? Említettük: csak 11 % teljesen biztos. (MW-index 3.04) Férfiaknál jobb, nőknél rosszabb arány. A fiatalabbak (39 alatt) igen bizonytalanok, csak 8 % tudja biztosan, és 70 % feletti a "nagy bizonytalanság". Kb. egyformán magabiztosak a 40 felettiak. Jövedelem kevésbé szór, viszont a társadalmi státus annál inkább. Ugyancsak nagy a különbség a magabiztos Bp és a kis falvak között (2.80 ill. 3.13 index). D-Alföld és É-Mo és meglepő módon Pest megye a legbizonytalanabb, magabiztos Közép és É-Dunántúl.

Az MDF választói bázisa a legbiztosabb: ha csak a biztos elmenők szavaznak, eredménye 3 %-al jobb, a meglehetősen biztosan elmenőknél 7 % a többlet. SZDSZ, az MSZP (!) és a kis MNP saját szintjét hozná ugyanebben a bontásban, a többi párt gyengébb, leggyengébb a FIDESZ.

Az egészen biztos véleményt 1-nek, az egészen bizonytalan 4-nek véve az MDF indexe (az ókommunista csoporttól eltekintve) a legjobb: 2.70. ezt követi az SZDSZ 2.80-al, majd az MSZDP és az SZDP fej-fej mellett 2.90-el. Négy határozott tömb van tehát kialakulóban. Az MDF "leghatározottabb" voltát a felvétel időpontja magyarázza, a népszavazás folytán az elbizonytalanított MDF hívek nem nyilvánítottak véleményt, de márciusra nyilván aktivizálhatóak lesznek. (MNP is 2.81, figyelemre méltó!) HNF, FIDESZ és a kisgazdák tábora bizonytalanabb (2.99, 3.01, 3.09), legbizonytalanabb a KDNP (3.18).

A még megnyerhető választási potenciált jelzi, hogy a részvételi bizonytalanság és az elmeneteli bizonytalanság egyaránt a legnagyobb, mintegy összehasonlítható egymással. A "valószínűleg elmenők" tábora a választók egy harmada, közülük pedig több mint a fele "még bizonytalan", egyharmada "egészen bizonytalan" választási vonzalmait tekintve! A választási harcnak tehát óriási, mondhatni döntő szerepe lesz. (Kíváncsi: nemzeti argumentáció a részvétel érdekében /többi pártnak is felkínálandó közös platformként/ és magabiztos MDF-prezentáció.)

Az utóválasztásnál egyforma határozottság az MSZP-nél és az ellenzéknél. Az ekkor nem választók bizonytalanságuk miatt maradnak otthon. (Tehát a 2. fordulóban: határozott alternatívát kell mutatni az MSZP-hez képest, hogy aktivizáljunk.)

Férfiak nők aránya 47 : 53, ám a döntésében biztos férfiak és nők aránya 61 : 39. A választásokat – a közvéleménykutatásokhoz képest – a nők fogják eldönteni-módosítani, az agitációnak tehát a nőket kell megcéloznia (persze akár a férfiakon keresztül: fiatal, jó megjelenésű képviselő urak stb.).

A fiatal választók bizonytalanságát már említettük, nyilván a fiatal nők a legbizonytalanabbak, de erre nincs adat. A választók negyede harminc alatti, de nyilván fontosabb az ugyancsak egynegyedét alkotó 60 feletti aktívabb, elszántabb csoport. Parasztok igen biztosak, kire szavaznak, de alig vannak. Meglepő a szakmunkások és segédmunkások közötti szakadék a magabiztosságot illetően, ugyanezt mutatja az ált. iskolával és anélkül választók közötti szakadék. Ne feledjük, hogy utóbbiak aktívan részt vesznek majd, számukra érték, fontos a választójog! Érdekes viszont, hogy *a jövedelmi különbségek és a döntési bizonytalanság között nincs összefüggés, szociális demagógia tehát nem ígér (közvetlen) választási sikert.* Társadalmilag is csak a legalsó rétegek bizonytalanabbak, ők sem sokkal. Lakóhelyileg sincs nagy különbség, egyedül Bp magabiztossága kiugró. (Bp-en tehát kevesebbet kell a kampányra költeni!) Kiugróan bizonytalan a D-Alföld és Pest megye, igen magabiztos a Közép-Dunántúl.

A döntési bizonyosság még kedvezőbb képet mutat az MDF számára, mint az elmenési magabiztosság. Ha csak a biztos döntések szavaznának, az MDF 6 %-al jobb eredményt érne el, ha csak a meglehetősen biztosak szavaznának, ott is 6 %-al lenne jobb az eredmény. Ilyen jó eredményt egyetlen párt sem ér el, az SZDSZ és a többi párt a saját szintjét hozza, a leggyengébb itt is a FIDESZ.

- 3 -

3. Mennyire értesült a választási rendszerről? Elégge rosszul informált a társadalom. (Nők kevésbé tájékozottak.) 27 %-nak semmi információja nincs! Csak 5 % a jól informált. Fiatalok és 50 felettiek informáltsága egyformán rossz. Legrosszabb a segéd munkásoké, illetve a kis falvakban élőké, iskolázatlanoké. Az országrészeké viszonylag egyforma. Pártok közül az MDF-tábor tájékozottsága a legjobb, aztán szorosan az SZDSZ, majd kissé lemaradva a többiek. Kisgazdák, KDNP, HNF a sereghajtók. Választási aktivitás és ismeret arányban áll, itt is igen erős a közepesen motivált és közepes ismeretekkel rendelkező tábor. (Elégnek tűnik, ha MDF felirattal felvilágosító brosrát adnánk ki a szavazás technikájáról...) Természetesen még szorosabb összefüggés van a döntési biztonság és a technikai ismeretek között, itt is igen erős "közepes" tábor tapintható ki. Fontos, hogy az utóválasztásoknál kicsivel jobb az ellenzéket választók ismerete. (A távol maradóké persze annál rosszabb.)

A pártok közül (ha megint eltekintünk az ókommunistáktól) itt is kimagaslóan az MDF tábora a legjobban informált, és a FIDESZ a leggyengébb, náluk az egész jól informáltak aránya az 1 %-ot sem éri el.

4. Pártpreferenciák. A felmérés idején még nem alakult meg az MSZMP, a borítékkal, titkosan szavazó kérdezettek "kommunista párt" ajánlatot kaptak. (Természetesen teljes pártnevek voltak mindegyik esetben.)

<i>Párt</i>	<i>az összes kérdezett %-a</i>	<i>a véleménynyilvánítók %-a</i>
MSZP	17	23
MSZDP	8	11
FKGP	9	12
MDF	13	18
SZDSZ	8	11
FIDESZ	5	6
KDNP	3	4
MOP	0	0
HNF	2	3
KP	2	3
egyéb	4	5
nincs adat	25	-
<u>összes</u>	<u>100</u>	<u>100</u>

Meghökkenítő az MSZP néppárt-jellege: sem nem, sem szakma, sem végzettség, sem jövedelem, sem életkor (!) nem tagolja. Még a legnagyobbak a területi különbségek. Ez a párt Bp-en a leggyengébb. A tájak közül a D-Alföldön a leggyengébb, az É-Alföldön a legerősebb, a különbség 10 %-os! A többi eltérés legfeljebb néhány százalékos. Tehát: *Kizárt, hogy az MSZP a választásokig vagy a választásokon összeomlik!*

Szocdemek, kisgazdák tábora az életkorral növekszik, kiugró a nyugdíjasoknál. A kisgazdák azonban sokkal inkább a szegényebbek, alacsonyabb helyzetűek, alacsonyabb iskolai végzettségűek pártja, mint az MSZDP-é. Választóik is a kis településeken laknak. A szocdemek a nagyvárosokban a legerősebbek, Budapesten csak átlagukat hozzák. A kisgazdák nagyon gyengék a városokban, bár a 6 %-ot itt is, Bp-en is eléri. A kisgazdák az Alföldön és a D-Dunántúl erősek, másutt még átlagukat sem hozzák. A szocdemek Pest megyében és É-Mo-n erősek.

- 4 -

Az MDF adatain látszik, hogy a felvétel a népszavazás zavaros napjaiban készült. Az MDF a 18-60 év közötti városi magasabb iskolázottságú, magasabb jövedelmű férfiak pártja. (A férfi bázis minden új pártra jellemző.) Az 5-6 %-os nemi különbség nem túl aggasztó, ugyanennyivel kisebb a 60 feletti potenciál. A legalább érettségizettek és az iskolázatlanok közötti különbség két és félszeres! Kétszeres a legszegényebbek és leggazdagabbak közötti báziskülönbség is! Az MDF nem a legkisebb, 2.000 alatti településeken áll a legrosszabbul, hanem a 2-5.000 lelkes falvakban (ahol persze a kisgazdák kiugróan vezetnek). Legjobb a helyzete a nagyvárosokban (23 %), amely még Bp-et is megelőzi (21 %). Tájilag kiugróan jó közép- és É-Dunántúl (27 ill. 25 %), *katasztrofálisan rossz az É-Alföldön és D-Dunántúl (8 ill. 10 %).* E területeken még az SZDSZ is megelőzi az MDF-t!

Ilyen roppant területi különbségeket semmilyen más párt nem mutat fel! (Bár feltűnő, hogy az SZDSZ legjobb a D-Dunántúl, ahol az MDF a leggyengébb.)

Az SZDSZ a 30 év alatti férfiak pártja (tehát "nem sikerült" a munkamegosztás a FIDESZ-szel!) Ebben a generációban az MSZP és az MDF fej-fej mellett vezet, utánuk jön az SZDSZ, s csak utána a FIDESZ. De az SZDSZ 60 éves korig hozza átlagát, s csak aztán esik nagyot. (Jól "kiegészítik" egymást a két öregek pártjával, az MSZDP--vel és a kisgazdákkal!) Társadalmi bázisa egy lépcsővel lejjebb van, mint az MDF-é. A legkisebb falvakban is van bázisa, leggyengébb a 2-5.000 lakosságú községekben. Legerősebbek Bp-en. Tájilag legerősebbek D- és közép-Dunántúl, egyébként átlagosak. (A D-Dunántúlon tehát az SZDSZ az MDF előtt foglalt helyet. Szervezési gyengeségek?)

A FIDESZ társadalmi bázisa éppúgy a legmagasabb körből kerül ki, mint az MDF-é, csak a fiatalabbak és a kisvárosiak (5.000-50.000 lakos) közül. Leggyengébbek a D-Dunántúl, az SZDSZ ott tőlük is foglalt teret. Meglepő, hogy a nagyvárosokban és Bp-en még átlagukat sem hozzák. (Ez is jelzi bázisuk bizonytalanságát.)

A KNDP (elnézést!) az idős szegény falusi nők pártja, területi eloszlásuk egyenletes, legerősebbek még a D-Alföldön.

A MNP legerősebb Pest megyében, az ókommunisták a legerősebbek az É-Alföldön. Kis pártoknál egyéb specifikum az alacsony számok miatt ki nem mutatható.

A választási részvételi szándék határozottságát ill. a döntés bizonyosságát tekintve a legstabilabb az MDF (olyan aki az MDF-re szavazna, de nem megy el, alig van). Az MSZP-nél és a kisgazdáknál jelentős bizonytalan bázis tapintható ki. Az ókommunisták elszántsága és részvételi szándéka a legerősebb: az MSZMP biztos bent lesz a parlamentben.

5. Utóválasztási vonzalmak. Az utóválasztásokat illetően az MSZP az ellenzékben kevés támogatóra lelne. Figyelemre méltó, hogy az SZDSZ tagjai közül többen mutatnak hajlandóságot az MSZP támogatására, mint az MDF táborában. Ebből a szempontból az MDF ellenzéki, illetve az ellenzéki szolidaritás az MDF-ben kiugróan a legerősebb. Mindez megnöveli az utóválasztásokon az MDF értékét, ill. kisebb értékűvé teszi az SZDSZ-el kötendő szövetséget, hiszen utóbbi párt választói tábora kevésbé lesz hajlandó szolidaritást vállalni nem saját ellenzéki jelölttel! (A "legpuhább" e szempontból természetesen a MSZDP, bár a FIDESZ-é is közel áll hozzá.) A tartózkodást is leginkább e pártok szavazói választanák.

- 5 -

Az ellenzék egyértelmű utóválasztási fölényét már adatoltuk. Az É-Alföld az egyetlen vidék, ahol az utóválasztásokon MSZP fölény mutatkozik! A D-Dunántúl viszonyai is egyenlőek! (Utóbbi helyen igen magas az e választástól való távolmaradási szándék.) A nők távolmaradási ill. MSZP vonzalmi egyértelműek. Egyformán bizonytalanok az MSZP és az ellenzék választói.

A választási kampány teendői - egy felmérés tanulságai nyomán

Oszttrák barátaink segítségével közvéleménykutatási adataink vannak 1989 novemberéről a választópolgárok vonzalmairól, ismereteiről. Ennek alapján a következőkre hívjuk fel a választási küzdelemben részt vevők figyelmét:

- a választási részvételt, mint nemzeti kötelességet (Európa ránk figyel, csak akkor segít) a középpontba kell állítani, akár a többi párttal szövetségben, mert a nagyobb választási részvétel erősíti az MDF-et

- a választásra vonatkozó szabályok (*Hogyan szavazzunk?*) ismeretét "MDF" feliratú röplapokon kell terjeszteni. Ez a röplap nem kell hogy *külön* MDF propagandát tartalmazzon, legfeljebb annyit: "ha Ön pl az MDF-re szavaz, akkor..." Kétmillió ilyen röplapra lenne szükség, ennek jó szövege és elterjesztése fél siker

- a nőket aktivizálni kell, akár a férfiakon keresztül: tehát a jelölt legyen a nők számára rokonszenves, a jelölt keresse a nőkkal a kapcsolatot, esküdni az alkoholellemességre stb.

- magabiztos MDF-megjelenítés, legyen mintegy magától értetődő, hogy ez a jövő pártja, a többi pártra nem kell figyelmet fordítani és támadást zúdítani, csak

- a FIDESZ, mely mint nem-ifjúsági (eredeti hivatását feladó) párt, támadandó

- a Kisgazdák bázisa (közepes községek) elhódítható, de kisgazdaellenességre nincs szükség, inkább az agrárérdekek, községi érdekek (önkormányzat, iskola) hangsúlyozandók, mint a jövő generáció érdekei a középkorú választóknál

- MDF "kisemberek-pártja" jellegét erősíteni kell, de a szociális demagógia kerülendő (az értelmiségi, aki ismeri a nép gondját, a létbiztonságra ügyelő program stb.). Fórum = piac, mint a gazdaság és politika érzéki megjelenítése.

- a koncentrált, központ által segített agitációt az Észak-Alföldre (Szolnok, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár) és a Dél-Dunántúlra (Baranya, Somogy, Zala) kell koncentrálni. A megyei listák is itt legyenek a legerősebb, legismertebb nevekkel feldúsítva, ide kell jární a legtöbbet, itt kell hirdetni a helyi sajtóban stb.

- az MDF *megszemélyesítendő*. (Ez az, amire a többi párt nem képes.) "Van programunk - van emberünk" plakátok Antall ill. Für képeivel. TV-beli szereplés a kampány csúcán rájuk ill. az alelnökökre korlátozandó. Idézni, hivatkozni Antallra, mint *első emberre* (emlékezetbe idézni), mivel a többi ellenzéknek ilyen nincs. Minden kiadványra fényképeket, akár az egész elnökségét!

- külföldjárás (TV visszhang miatt), ugyancsak a vezetőket a középpontba állítva

- az MDF *image* középpontjába a függetlenség, el nem kötelezettség kerüljön: megáll a saját lábán.

- a választások második fordulóját illetően erőteljes központi koordinációra lesz szükség, előzetes (első forduló előtti) megállapodások teljesen megtiltandók! Ha két ellenzéki (+ egy MSZP) jut be a második fordulóba, alapos elemzés döntse el, hogy kell e megállapodás egyáltalán.

- x -

Antall József történész,
a Magyar Demokrata Fórum elnöke,
országgyűlési képviselőjelölt:

Röviden az MDF-ről

A Magyar Demokrata Fórum, mint országunkban a legelsőként létrejött ellenzéki mozgalom és párt olyan mérsékelt és a nemzet iránti felelősségben osztozó emberek közössége, akik elvetik a politikai küzdelem szélsőséges, egymásra licitáló módszereit, az ígérgetést, a hangzatos frázisokat. Tagjaink sokféle gondolkodású, de mindenekelőtt: gondolkodó, töprengő emberek. Közeteink a nemzeti hagyományoktól a liberális és a kereszténydemokrata eszméken át a környezetvédő szemléletig terjednek. De egységesen magyar jövőt - és nem valenfélé új internacionalizmust akarunk! Az MDF programja tiszta, világos és hisszük, hogy - hasonlóan minden, magára valamit is adó országhoz - a nemzet felemelkedését szolgálja. A Magyar Demokrata Fórumot annak idején egy lakiteleki sátorban, lelkiismeretükre hallgatva, az ellenzék olyan tagjai: írók, tanár-emberek, közgazdászok, lelkesek, gazdálkodók alapították, akik mindig is a népben gondolkodtak és nem a politikai térnyerés, hanem az összmagyarság érdekében fogtak össze. A helyi szervezetek önállóak - ez a sokszínűség az MDF nagy értéke - de nagy érték a közös cselekvés képessége is, amit '88 nyarán a Hősök terén szervezett tüntetési időn, Nagy Imre és mártírtársai temetésekor, az erdélyi segélyszállítványok szervezésekor, s még számos alkalommal bizonyított az MDF.

Bel- és külkapcsolatainkról

Az MDF az Ellenzéki Kerekasztalnál tavaly helyet foglalt valamennyi párttal együttműködik. Az ellentétek nézetkülönbségeink ellenére sem kibékíthetetlenek. Ugyanakkor eszméink és politikai filozófiánk alapján az MDF-hez legközelebb álló pártoknak a Kereszténydemokrata Néppártot és a Független Kisgazdapártot tekintjük. Sok közös gondolat kapcsol bennünket - már csak a hagyományok miatt is - a Magyar Néppárthoz, kivált annak a falukutató mozgalom, a népi írók és az 1956-os Petőfi Párt tradícióit vállaló személyiségeihez. Végül korrekt kapcsolatok kialakítására törekszünk politikai vetélytársainkkal: a Fidesz-szel, a szabaddemokratákkal és a szociáldemokratákkal is. Mindemellett talán most sem felesleges hangsúlyozni: a választások előtt senkivel sem kívánunk koalíciót

elkotni - akár például a kisgazdák vagy mások^{sem.} Koalíción csakis a választási eredmények ismeretében szabad gondolkodni. Ami az MDF hivatalos pártkapcsolatait és a közeljövő együttműködési törekvéseit illeti, azokról a választások után nem egyedül az Elnökség, hanem az MDF különböző testületei és megválasztott képviselői együttesen határoznak majd. Formális szövetség - olyan, amilyen a nem pártként működő Bajcsy-Zsilinszky Társasággal és a Recski Szövetséggel kötöttem - még nem körvonalazódik, de az sem zárható ki, hogy a hozzánk közel álló pártokkal a választások második fordulójában előzetes megegyezésre jussunk. Az MDF és az SZDSZ között sem áthidalhatatlanabb a szakadék, mint bármely pártok között egy parlamenti demokráciában. Ma még megdöbben-ti az embereket ez a vetélkedés, holott az a szó politikai értelmében egyáltalán nem káros. Magától értetődő, hogy a többpártrendszerben eltérő alternatívát kell nyújtaniuk a különböző irányzatoknak. Ezért olyan kapcsolat volna kívánatos közöttük, amely egyrészt^{Magyarországon} jelzi, hogy az országnak milyen jövőt képzelnek el, másrészt tudatosítja, hogy bármiféle totális rendszer valamennyiük végét jelentené. Az MDF eredetileg is azért küzdött, hogy valódi többpártrendszer jöhessen létre és ebből a szempontból a magyar politikai fejlemények előrehaladottabbak például a lengyelországiakhoz vagy a csehszlovákiaiakhoz képest, mert míg náluk még ellenzéki tömegmozgalmak működnek, nálunk a politikai tagozódás jóval előrehaladottabb stádiumba jutott.

Az MDF szerint Magyarországot eleinte egy széles kormánykoalíciónak kellene irányítania, amelyben mi - választási eredményeink függvényében - készek vagyunk részt venni. Az országnak ma elsősorban arra van szüksége, hogy kialakuljanak a parlamenti demokrácia, hosszabb távon a politikai váltógazdaság feltételei. Az MDF az európai kereszténydemokrácia és a nemzeti liberális demokrácia irányában halad. E törekvések nem csak a hazai politikai térképen határozzák meg az MDF helyzetét, hanem nemzetközi tájékozódását és elismertségét is mutatják. Mi elsősorban az Európai Demokrata Pártok Uniójához közeledünk. A demokrata és a kereszténydemokrata pártok szövetsége a választások után teljes jogú tagjává kívánja fogadni az MDF-et. Jelen vagyunk a Winston Churchill által 1948-ban kezdeményezett Európa Mozgalomban is. Az MDF-et közvetlenül támogatja a német CDU-CSU, az Osztrák Néppárt, a francia RPR és az USA Republikánus Pártja.

Külföldi politikánkról

Törekvéseink az ország földrajzi meghatározottságán és gazdasági érdekein alapulnak. Távlatilag a legszorosabb kapcsolatokat óhajtjuk az Európai Közösséggel, amelyhez persze nem máról-holnapra lehet csatlakozni. Először kétoldalú társulási szerződés alkalmazható. Úgy vélem, ez stratégiai értékű nemzeti törekvésünk. Elgondolásainkat különböző államférfiaknak volt alkalmam kifejteni, köztük Bush Elnöknek, Ro Te Vu és Felipe González miniszterelnöknek, néhány hete pedig meghívottként Kohl kancellárnak és Genscher külügyminiszternek. Végül, de nem utoljára korrekt kapcsolatok kialakítására törekszünk a Szovjetunióval. Magyarország eddig sem a Szovjetunióban élő népekkel, hanem a szovjet birodalmi törekvésekkel állt szemben, amely^{ek} semmibe vett^{ék} nemzeti hagyományainkat és megsemmisített^{ék} politikai demokráciánkat. Annak idején Szent István király vendégeket - és nem megszállókat hívott az országba! Ma hisszük, hogy az elmúlt negyvenöt esztendő végérvényesen a múlté és a szovjet csapatok legkésőbb az év végéig távoznak. A Kelet-középeurópai politikai földcsuszamlás új helyzetek sorát teremtet^{te} számunkra. Ezek hozzájárulhatnak az egyoldalú függőségek felszámolásához és ahhoz, hogy az új Parlament és a Kormány a lehető legerősebb pozícióból védhesse a határainkon kívül rekedt magyarság érdekeit, éppúgy, ahogyan az itt élő kisebbségeket. Meggyőződéseim, hogy közvetlen szomszédaink mellett a jövőben Magyarország legfontosabb gazdasági partnere az egységesülő Németország lesz - de fontos Közép-Európában más nyugati államok és az USA gazdasági-politikai jelenléte is.

A választásokról

A magyar változások iránt ma itthon és külföldön egyaránt olyan élénk érdeklődés tapasztalható, ami könnyen fölemelhet - de el is sodorhat minket. A gazdaság súlyos bajai, a társadalmi feszültségek, a közvélemény megosztottsága sokakat elcsüggeszthet és elriaszthatja külföldi jóakaróinkat. Ezért történészként, a Magyar Demokrata Fórum elnökeként és országgyűlési képviselőjelöltként egyaránt azt szeretném, ha a több, mint negyven éve először szabad választások nem az indulat, hanem az érvelés, nem a harc, hanem a vetélkedés jegyében zajlanának le és a győztesek arról a mérsékletről és felelősségérzetről tennének tanúbizonyságot, amitől egy ország jövője függhet.

A választási kampány hajrájában
Följegyzések az MDF Országos Elnökségének

Január közepe óta járom az országot, számos nyilvános gyűlésen, szűkebb körű beszélgetésen vettem részt az MDF helyi szervezeteiben /többek között: Gyula, Békéscsaba, Pitvaros, Orosháza, Tótkomlós, Csurgó, Balatonszárszó, Sárbogárd, Debrecen, Sopron, Szeged, Budapest XI., V. kerület/. Megjegyzéseim és kérdéseim ezeknek a tapasztalatoknak némiképp összegezését jelentik.

1./ Az MDF politikai stratégiájának kérdése a kampányban

Ezzel kapcsolatban igen sok a homály. A technikai nehézségek részben magyarázhatók az anyagiak hiányával, de hogy március 25-ig, illetőleg április 8-ig milyen politikát képviselünk, sokaknak nem világos. A félreértések lehetősége fokozottan nő majd az utolsó szakaszban, különösen pedig a konkurens pártok zavarkeltése következtében. Tagjaink és szervezeteink sok bizonytalanságot éreznek az Elnökség politikai irányvonalaiban. Nem elég magyarázat erre a sajtó és tömegtájékoztatás tudatos torzítása. Sokan beszélnek következetlenségről, a nyilatkozatok összehangolatlanságáról. Nem éreznek logikusan megtervezett lépéseket, különösen pedig a részről /választások/ után következők tekintetében.

2./ Szövetségek, koalíciók

Nagyjából-egészében világos, hogy mely pártok vannak hozzánk a legközelebb, és melyek távolabb. De sokan hiányolják annak mérlegelését, hogy a választási eredményektől függően milyen variációkat tudunk vállalni és milyen feltételekkel. Bizonyos, hogy csak győzelmi szándékkal lehet választási kampányt folytatni, de ez esetben "kerek a labda", ezért legalábbis vezetők szintjén sokan elvárnák, hogy az Elnökségnek legyen megfelelő terve mindegyik várható variációra. Vannak, akik helytelenítik, hogy mi úgy lépünk föl: mindenképpen mi fogunk kormányozni. Akkor hát minden áron? Mindenkivel?

Legalább három esetre kellene cselekvésmódot meghatározni.

1. Ha az MDF olyan erőssé lesz, hogy meghatározó szerepe lehet a koalícióban, 2. Ha a konkurens pártok ereje majdnem ugyanakkora lesz, 3. Ha az MDF viszonylag kevés szavazatot kap /25 % alatt/. Különböző politikai stratégiát jelent a háromféle helyzet, s mindegyikre föl kellene készülni.

Számolunk-e azzal, hogy ellenzékben maradunk? A politikában

- 2 -

~~xxx~~ ezt sem lehet kizárni. Attól tartok, túl kevés idő lesz a két választási forduló, illetőleg a választások és az Országos Gyűlés között. Igen heves összeütközések várhatók majd az O. Gy-én. Nem volna jobb ennek eléje menni ?

3./ SzDSz-hez való viszonyunk

Kétféle magatartás figyelhető meg ebben az ügyben. Az egyik az "ellenzéki egység" ködképéből indul ki, s azt szorgalmazza, ne keressünk különbségeket, további ellentéteket a két szervezet között, hiszen lényegében ugyanazt akarjuk mi is, amit ők. A másik magatartás az egyre növekvő SzDSz-ellenesség. Gyakran a két magatartás jelen van ugyanabban a szervezetben. Az MDF tagság egy jelentős részében kb. január-február fordulóján lett tudatossá az a fölismerés, hogy az SzDSzkalandorpolitikát folytat. Tapasztalatom szerint az SzDSz-hez való viszony szakitópróbát jelenthet szervezetünkben. Sokan mindenféle együttműködést elutasítanak velük, s igen gyanakodnak minden olyan kijelentésre, amely bármilyen partnerkapcsolatra utalna. Pedig a koalíciókérdése nagy eséllyel fölvetődő variáns. Tagságunk és szervezeteink jelentős része dezorientált e dologban, hajlamos az azonosulásra az SzDSz-el, illetve ateljes elutasítására. Nem tudják, mi az Elnökség álláspontja. Világos, egyértelmű magatartást volna szükséges kialakítani. Jelzem, igen nagy az idegenkedés mindenféle "paktumpolitikával" szemben, ami a nyilvánosság kizárásával történik. A közönség, a választópolgár pedig gyanakvó.

4./ Az esélyekről

Megnehezíti helyzetünket, hogy alig van támpontunk arról, hogy valóban milyen százalékra számíthatunk. Nagyon hiányoznak az objektív fölmérések, igen zavaró a tömegtájékoztatás manipulációja. Mintha sötétben tapogatóznánk, s ehhez hozzáadandó helyi szervezetek és vezetők bizonytalansága, jóhiszeműsége, tanácstalansága az agresszivitással és félrevezetéssel szemben. Gyakran bántóan hiányoznak az eszközök. Állandó a panasz, hogy magukra vannak hagyva. Ami persze pszichózis és önigazolás is. Jogos kifogás nézetem szerint, hogy az Elnökségtől nem kapnak irányelveket, politikai utmutatást. A Magyar Fórumot mindenütt nagyon várják, terjesztése azonban megoldatlan.

Van-e taktikánk a 2. fordulóra ? Hol vannak az összegeзések a helyi esélyekről, előre kellene mérlegelni, hol lesz érdemes megtámogatni valamelyik "testvérpártot". Elképzelhető, hogy ilyen támogatásra

- 3 -

szükség lesz, hiszen minden előzetes mérlegelés szerint a Magyar Néppártnak és a Kereszténydemokrata Néppártnak kb. 4-5 %-nyi az ereje.

5./ A köztársasági elnök

Pozsgay Imre kijelentette ujabban is, hogy ha pártja jelöli, indul az elnökválasztáson. Az Országgyűlés megváltoztatta az alkotmányt, vagyis közvetlenül választhatják az elnököt. Szaporán fölvetődő kérdés: mi az MDF álláspontja most, az újabb fejlemények tükrében, különösen azután, hogy Für Lajos jelöltségét egy nyilatkozatban érvénytelenítette. Ismét kereng a gyanu, hogy nem Pozsgayt kívánjuk-e mégis támogatni. Egyáltalán: mi e kérdésben az álláspontunk?

6./ Az átmenet túl közel van

Nő a bizonytalanság, a hisztéria, mert már közvetlenül emberi egzisztenciákról van szó. Mi lesz a vállalatvezetőkkel, a vezetőkkel általában? Vö. a Rádió torzított formában közölt kijelentése a műszaki vezetőkről. Sok érzékenységet érintő problémakör ez, szükség volna egy végiggondolt cselekvési stratégia. Egyrésztől garantáljuk aszakemberek maradását, de nagytakarításról beszélünk. Az emberek igazságérzetét ez fogja a legjobban bosszantani a választások ugyan. A magukat átmentett vezetőrétegek kérdése. Ne legyen illúzió, az átmentés részben mára már végbe is ment /lásd: médiák/. Mi történik tehát májusban, júniusban és júliusban? A vezetők lecserélése milyen mélységig mehet el? Nem elég az, amit mondani szoktunk, hogy a miniszterek és politikai államtitkárok, mert akinek politikai és gazdasági felelőssége van az elmúlt korszak "hibáiért", csak igen nagy feszültségek árán maradhat ott, ahol volt és van. Milyen taktikát követünk majd a./ a hatalom sáncain belül, b./ ellenzékként?

Budapest, 1990. március 5-én

Kiss Gy. Csaba
szóvivő

**FÜGGETLEN KISGAZDA FÖLDMUNKÁS
ÉS POLGÁRI PÁRT
ORSZÁGOS KÖZPONTJA**

1051 BUDAPEST, Arany János u. 10.
Tel.: 111-2828; 111-4066; 131-0956
MNB: 218-98299-46376-4

Budapest, 1989. szept. 20.

Ügyintéző: dr. Kubinyi András

Tárgy: ...választási stratégia

**A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt
választási kampány tervezete**

A választási kampány lebonyolítására önálló - a pártszervezet vezetésével egyetértésben dolgozó - szervezetet /apparátust/ kell létrehozni.

Vezetője: a kampány-menedzser / választási ügyvezető/, megválasztva, aki közvetlen és állandó kapcsolatot tart az országos választási irodával, az innen kapott tájékoztatás, program és utasítás szerint dolgozik. Sokoldalú, tettekre kész, önálló gondolkodású ember, aki megfelelő idővel rendelkezik munkájához, ő választja ki munkatársait, s velük egyetértésben intézkedik.

Közvetlen segítők: a párt vezetősége, a jelöltek és a szakértő konzultánsok
Szakcsoportok: tanácsadók

Adminisztráció: nyilvántartás, levelezés, inspekció, telefonszolgálat
tájékoztatás, titkári teendők
határidők, események, intézkedések biztosítása

Gazdasági felelős: anyagi eszközök biztosítása: központi támogatás,
1. szponzorok felkutatása és felkérésükről gondoskodás /amennyiben lehetőség lesz pártalapítványra, levonhatják adóalapjukból az adományok/
2. rendezvények, események szervezése a választási kassza feltöltéséért: clubösszejövétel, táncünnepség, tombola pártjelszóval nyomott pólóing, sapka, léggömb: önköltségi ár + választási alap hozzájárulás.
Ellenőrzött könyvelés, csak tényleges kiadásokra költekezés. 10,000 Ft alatti adomány a begyűjtő szervezeté, a fölötti fele összeg az Országos központhoz juttatandó el.

Nyilvánosság megszervezése: kapcsolatok a sajtóval, TV és rádióadással
Ismertető cikkek, riportok folyamatos közzététel, a párt és programjának, a jelölteknek állandó szerepeltetése akár riport, akár hirdetés formájában. Akadályok jelentése az Országos Központ felé.

Plakátok, szórólapok igénylése a központtól, helyi jellegű nyomtatvány előállítás és terjesztése.

A sajtó és propaganda osztály gondoskodik szónokok biztosításáról és anyaggal való ellátásáról, a gyűlések levezetésének feltételeiről, meghirdetésükről: a jelölt bemutatásáról, az országos pártprogram népszerűsítéséről és az ezzel nem ellentétes helyi kérdések programként való előterjesztéséről.

A propagandaosztály ellenőrzi és segíti a sajtónyilatkozatokat, látja el anyaggal a szónokokat úgy a gyűléseken, mint a tagértekezleteken, figyeli a látogatottságot és erről, ennek okairól tájékoztatja a választási vezetőséget beleértve az országos vezetőséget is, a szónok szereplésének eredményét is értékelve. Figyeli a helyi sajtót és abban pártunkról megjelenő véleményeket

A politikai szervezés feladatai:

Belső aktivisták toborzása: adminisztrátor, röpirat és plakáatterjesztés, szimpatizánsok felkutatása: a választókhoz, jelöltekhez nekünk kell elmenni, nem várhatjuk jelentkezésüket: a képviselő négy évig fog dolgozni értük, mi csak néhány percet /szavazást/ kérjük tőlük.

Helyi hatóságokkal való kapcsolattartás, ellenőrök biztosítása a szavazóhelyiségekben, és a választás tisztasága érdekében. Gyűlések, felvonulások levezetése, résztvevők biztosítása.

Jelöltek kiválasztása, javaslat tétel, a jelöltek személyi körülményeinek tisztázása /foglalkozás, múlt, életkörülmények/. Fontos személyek felkutatása /művészek, írók, tudósok, közismert személyek/ és lehető beszervezése, akár jelölésük útján is.

Tanácsadók: jogtanácsos /ügyvéd/ a választási, adó és egyéb tanácsok biztosítására, - pénzügyi és adótanácsadó, programmszervezés és bonyolítás, stb.

Általános tudnivalók:

Bár pártunk demokratikus alapokon áll, s az alapszervezetektől jövő javaslatokat figyelembe veszi, - de pártfegyelem nélkül választást nem lehet megnyerni. A programot az Országos Központ állítja össze, a helyi program azt kiegészítheti, de ellentétes nem lehet. Csak megvalósítható programot lehet ígérni, a hitelességünk biztosítása alapvető cél. /Felhasználhatóak régi újságok idézete, az MSZMP azóta változott, megvalósulatlan ígéreteiről/. A választási kampány a jókedv, derű és a biztosnak hitt győzelem jegyében kell folyni. Vissza kell adni az emberek önbecsülését, öntudatát, nemzeti érzését /lokalpatriotizmusát/. Nagyon fontos, hogy pártprogrammunk megkülönböztethető legyen a többi ellenzéki pártétól is, mert csak így biztosítható a pártunk kiválasztása a sok egyforma közül! Célszerű volna minél több népszerűsítő jelszó /szlogen/ alkotása /és közlése az Országos Központtal is/, sőt választási induló is jó hatással lehet. /népszerű dalra írt választási szöveg/.

AZ IDŐ ELLENÜNK DOLGOZIK! Mindent megfelelő időben kell nyomdába adni, meghívókat kiküldeni, gyűléseket időzíteni, szavazók befolyásolását megkezdeni! A szavazók ismerjék és értékeljék a "közülünk és értünk való jelöltet". Személyeskedő indulatok minden erőfeszítésünket tönkreteszhetik. Elsősorban a remélt szimpatizáns szavazók számát kell erősíteni, a párttagság sok esetben nem biztosítható. A plakátok, hirdetések néhány szóból álljanak, de azokat állandó ismétléssel kell tudatosítani.

Célcsoportok/foglalk.szerint/egyéni problémáit ismerni és támogatni kell.

választási program

- 3 - oldal

Célszerű a vezetőség egyes tagjainak feladatkörét előre írásban tisztázni a felelősség meghatározása érdekében. A jelöltek, közéleti személyek, sponsorok felkérésénél ügyelni kell arra, hogy azonos társadalmi állású emberek kérjék föl őket, hiúsági sértődések elkerülése céljából.

A várható bevételekről és szükséges kiadásokról feltétlenül szükséges költségvetés készítése, s annak betartását folyamatosan ellenőrizni kell. Megyeken belül hasonló felépítéssel kell a helyi választási központokat felállítani és ellenőrizni. Személyi összetételét a helyi pártvezetőséggel konzultálva a megyei választási iroda vezetősége fogadja el, és bizza meg tevékenységgel, a pártfegyelem betartatása mellett, egyéni, helyi igények figyelembevételével. Akkor jó egy program, ha helyi ismereteket és igényeket foglal magában.

A választókkal minél több személyes kapcsolat kialakítása célszerű, a bizalom megszerzése végett.

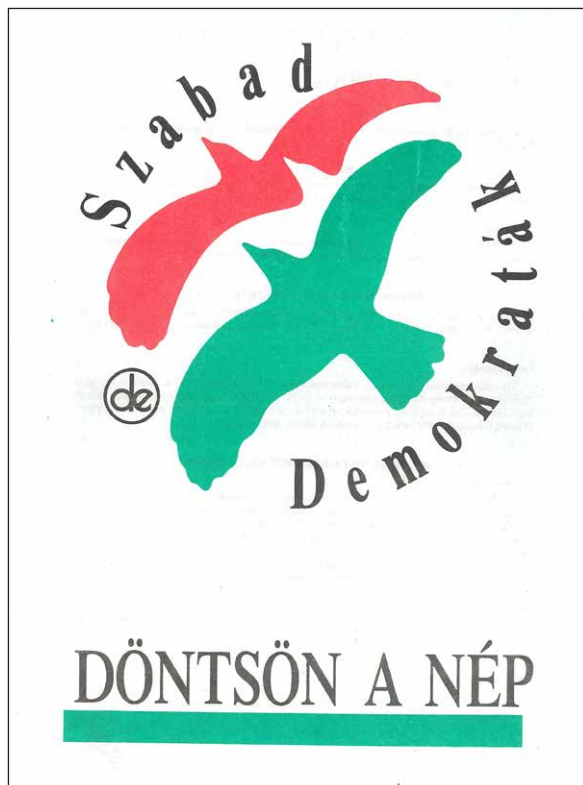
A kiválasztott aktivisták csak megbízhatóság esetén alkalmazhatóak: pontosság, rábízott feladatok teljesítése - enélkül le kell mondani tevékenységéről. A sajtó kommunista kézben van, ezért látszattámogatásban a tömeghátterrel nem rendelkező, tehát nem veszélyes kis pártokat velünk szemben is jobban támogatja. Nekünk - akár valós /tehát nem hazug/ provokációval is, ki kell erőltetni, plakátokon kifigurázni, vagyis, haol lehet, a problémát nyilvánvalóvá tenni. Az ellenzéki pártoktól kell, hogy megkülönböztethetők legyünk, de támadni csak a kormánypártot célszerű. A pártokkal tartani kell tárgyalási szinten a kapcsolatot, mert pl. köztársasági elnök népszavazás útján való választása esetén, csak az ellenzéki pártok együttműködése hozhat sikert. Célszerű alkalmi közvéleménykutatással ellenőrizni a kampány sikerét vagy kudarcát.

Célszerű a helyi irányelveket, sajátosságokat előre írásba foglalni és a központtal is közölni, ez utóbbit támogatás biztosítása céljából.

Ismerni kell az ellenfelek célkitűzéseit, s szükség esetén azok megvalósíthatatlanságát, multbeli álláspontjukkal ellentétes voltát - bizonyítani.

A jelöltet ismertté kell tenni a helyi választók előtt, s mindenről legyen nyilvánosságra hozott véleménye, minden kérdéshez szóljon a párt hozzá, lényeg: a párt mindenről gondoskodik, mindenütt jelen van, ért hozzá és képviseli a választókat. Ha másként nem: plakát és szórólap útján. Legyen központi téma a párt és a jelölt gondoskodása. Ugyanakkor az adományokat a jelölt és párt köszönje meg haladéktalanul, s válaszolja meg a leveleket, kéréseket, mely utóbbiakat győzelmünk után igyekszünk teljesíteni, ha lehet. A választás nem lesz gentelman-like, -fel kell készülnünk mindenre, de mi nem ugorhatunk be agresszióknak, provokációknak, mi a higgadt magabiztosságot képviseljük, békés átmenettel.

5. dokumentum: Az SZDSZ *Döntsön a nép* című szórólapja. Rendszerváltó Archívum, Lakitelek

DÖNTSÖN A NÉP! MELYIK PÁRTBAN BÍZHATNAK MEG?

Az alábbiakban a különböző álláspontokat mutatjuk be, szigorúan dokumentumok alapján.

MIK VAGYUNK?

Az MDF „nem fogadja el sem a kormánypártiság, sem az ellenzékiesség címkeit és választási kényszereit.” (MDF alapítólevél, 1988)

Ezzel szemben

Az SZDSZ „folytatója a magyar demokratikus ellenzék tíz éven át vívott harcának az emberi és polgári jogokért.” (SZDSZ elvi nyilatkozat, 1988)

AMIKOR MÁRCIUS 15. MÉG TILOS VOLT...

„A Demokrata Fórum ma nem szervez semmilyen megmozdulást, és nem is vesz részt semmilyen megmozduláson.... (Csengey Dénes beszéde a Ráday kollégiumban, 1988. III. 15.)

Ezzel szemben

„Új alkotmánnyal és szabad választásokkal kell megteremteni a modern magyar demokráciát. A nép bizalmát elvesztett vezetők mondjanak le. Tiltakozunk a ma hajnalban őrizetbe vett barátaink, Demszky, Haraszi, Solt Otília és a többiek fogvatartása ellen. (Tamás Gáspár Miklós beszéde a Kossuth téren, 1988. III. 15.)

A KOMMUNISTA PÁRTHOZ VALÓ VISZONY

Egy évvel ezelőtt

„Az MSZP nélkül nincs és nem is lehet stabil, a nemzeti érdeket szolgáló koalíció.” (Antall József interjúja a napilapoknak az MDF II. országos gyűlésén, 1989. október)

„Nem hiszem, hogy különösebb eltérés lenne az én programom és Pozsgay Imréné között.” (Fűr Lajos nyilatkozata a napilapoknak az MDF II. országos gyűlésén, 1989. október)

Lesz-e kommunista miniszter a kormányban? Csurka István válasza: „Az MDF szeretné, ha lenne.” (Magyar Nemzet, 1989. augusztus 10.)

Ma

„Makacsul újra és újra elmondjuk: az egykori MSZMP utódpartjaival (egyikkel sem!) nem kívánunk semmiféle szövetséget kötni.” (Kiss Gy. Csaba, Magyar Fórum 1990. február 10.)

Ezzel szemben

„Az SZDSZ kinyilvánítja, hogy sem a választások előtt, sem azok után nem kíván az MSZMP-vel koalícióra lépni”. (A rendszerváltás programja, 1989 III. 19.)

Budapest, 1990. április 3.

Tisztelt Választópolgár!

Lehet, hogy belefáradt már a levélszekrénybe dobott választási nyomtatványok elolvasásába. Mi személyesen keressük meg levelünkkel, tiszteljen meg minket azzal a néhány perccel, amíg gondolatainkat elolvassa.

Születő demokráciánk első biztató, bátorító jele, hogy honfitársaink többsége a nemzeti egység gondolatára szavazott. A higgadt, kulturált rendszerváltozást a győztes párton kívül más pártok is vállalják, támogatják. A velük kötött természetes szövetség segíthet bennünket a kockázatos szélsőségektől és igazi - egyáltalán nem szégyellni való - nemzeti értékeinkkel vezethet minket vissza Európába.

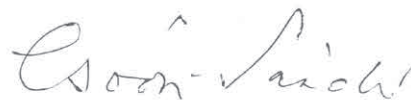
Nem vagyunk rabjai illúzióknak, gazdasági gondjainkat reálisan látjuk. Kell a határozottság, szakmai rátermettség minden fontos poszton. Ennek érvényesülését azonban nem a radikalizmusban és nem is az indulatok, félelmek gerjesztésében látjuk.

Írnunk kellett Önnek, hiszen hosszú idő után először éljük át annak felelősségét, hogy személyes döntésünkkel határozhatjuk meg közös jövőnket.

Arra kérjük, hogy április 8 -án tisztelje meg bizalmával a Magyar Demokrata Fórumot, annak jelöltjét. Csak szilárd parlamenti többséggel teremthetünk erős kormányt.

Antall József

Csoóri Sándor

N y i l a t k o z a t

A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt és a Magyar Demokrata Fórum kölcsönösen elfogadja a másik párt mellékelt mezőgazdasági programvázlatát mint koalíciós tárgyalások alapját és lehetőséget lát azok közös nevezőre hozására.

A két párt szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartja a tulajdonviszonyok rendezését, a magántulajdon erősítését.

Mindezek alapján egy gyorsan megvalósítható földtulajdoni rehabilitációt szolgáló törvény kidolgozására felkéri az igazságügyi minisztert, valamint a mezőgazdasági- és élelmiszerügyi minisztert. Az új törvény a földreform nyomán 1947-re kialakult földtulajdoni állapotokat alapul véve gondoskodjék az eltorzított tulajdoni viszonyok orvoslásáról.

A mezőgazdaság működőképességének fenntartása mellett a pártok igazságot kívánnak szolgáltatni parasztságunknak az elszenvedett sérelmekért.

Budapest, 1990. április 18-án.

A Magyar Demokrata Fórum részéről:

.....
 Antali József

 Bogárdi Zoltán

 Sárcsy László

A Független Kisgazda-,
 Földmunkás és Polgári Párt

részéről

 Garbovits Jenő

 Dr. Kiss Gyula

 Dr. Györgyi Árpád

 Rajkai Zsolt

 Cseh Sándor

Feltámadásra várva, a földön maradva

Történelmi szöveggyűjtemény rovatunkban ezúttal három országos napilap (*Népszabadság*, *Magyar Nemzet*, *Népszava*) véleményformáló írásait közöljük az 1990-es országgyűlési választás első és második fordulója utáni napokból. Az írásokból egyebek mellett arra nézvést is vonhatunk le következtetéseket, hogy a különböző világnézetű és elkötelezettségű lapok és újságíróik hogyan fogadták a számukra is új jelenségeket, a szabad választásokkal együtt járó tanulságokat. A „ki nyert” kérdésére többen optimistán, reménytelenül válaszolnak: a demokráciával, a döntés felelősségének vállalásával tulajdonképpen mindenki. A szerzők abban is közösséget mutatnak, hogy véleményük szerint mind a kormánypártokra, mind az ellenzékre új, komoly kihívások és feladatok várnak. A véleményformáló írások mellett közöljük a *Népszabadság* szintén ezekből a napokból származó interjút az amerikai demokrata képviselővel, Tom Lantos-sal, akinek az urnazárás után hirtelenjében megfogalmazott gondolatai szintén érdekes fényt vetnek a rendszerváltás utáni évek jellegére.

Tanács István

A döntés felelőssége¹

Az utolsó kampánynap reggelére a szociáldemokraták plakátokkal teleragasztották a Lenin-szobrot a szegedi Rákóczi téren. Szegeden tudtommal senki nem próbálta ledönteni Vlagyimir Iljics szobrát. Talán, mert nagy és nehéz – megfelelő felszerelés nélkül könnyen rádőlhet a szobordöntögetőre. Azt hiszem azonban, az igazi ok inkább abban keresendő, hogy a tegnapig ellenzékben volt pártok rájöttek: az ő legkiválóbb reklámhordozóik a Lenin-szobrok. Ez a szegedi kolosszus is teljesen ingyen viselte először a Magyar Demokrata Fórum fekete fóliáját és feliratait, azután ellentmondás nélkül, jámboran öltötte magára a szocdemek piros-fehér plakátjait is. A Magyar Demokrata Fórumhoz tartozó ismerősöm rosszallóan jegyezte meg: „Nahát, hogy éppen a szociáldemokraták!” Amit azok

nyilván rossz néven vennének, hiszen számtalanszor elhatárolták már magukat Vlagyimir Iljicsától és mindattól, amit az ő nevében műveltek a 20. században.

Péntek délből, tavaszi hőségben pemzlit válogattam éppen. Olyat kerestem, amelyiknek nem hull a szőre, amikor a bolt előtt elvonult a szabaddemokraták konvoja. Tengernyi autó, tengernyi zászló, vidám és erőszakos túlközlés, nagy V betűt formázó ujjak: aki látja, hagyjon mély nyomot benne, hogy íme, itt a győztesek vonulnak. A gyalogosok riadtan ugráltak szét előlük a zebrán. Látható volt, hogy akik itt vonulnak a dudáló konvojban, tudják, merik, teszik. Ezért talán egy-két év múlva már lehet majd olyan ecsetet is találni a boltban, amelyiknek nem hullik a szőre.

Aznapi este az Északi városrészben megverték két plakátragasztót. Apa és fia – kis termetű emberek, akár az összement Tom macska ismert politikai hirde-

¹ *Népszabadság*, 1990.03.26. 3.

tése – ragasztották Annus József, a pártállam idején betiltott, majd újraindult *Tiszatáj* főszerkesztőjének, szocialista párti képviselőjelöltnek a plakátját, amikor két részeg suhanc megtámadta őket.² A fiúnak kitéptek egy marékka a hajából, az apának eltörték az ujját. A támadók nem tagjai semmiféle politikai csoportosulásnak, csupán a Diófa vendéglőből kijövet úgy látták, itt az ideje a „kommunistaverésnek”. A nevüket nem illik ideírni: mindketten 17 évesek, s jó erőben vannak. Úgy érezték, tartoznak ennyivel a ránk köszöntő demokráciának.

Hallgattam a rádiót vasárnap délelben. A szerkesztők kínosan ügyeltek rá, hogy amíg nincs mit mondani a választásokról, addig ne sokat beszéljenek róla. Bács-Kiskun megye egyik alkohológus orvos beszélt arról, hogy az alföldi borvidéken az alkoholisták lényegesen fiatalabb életkorban épülnek le, korábban igénylik az elme-szociális otthonban való ellátást, mint más vidékeken e hazának. A férőhelyek száma azonban adott, a fiatal gondozottak pedig meglehetősen sokára halnak ki az otthonokból, így azután ritkán ürül hely az újabb rászorulóknak. A megválasztandó parlament figyelmébe ajánlotta, hogy valamilyen jogi módon azokkal a szőlősgazdákkal kellene megfizettetni az elme-szociális férőhelyek bővítését, akik seprőborral és

toxikus múpálinkával fizetik ezt az igénytelen munkaerőt.

Kíváncsi vagyok, a leendő szenátorurak hallgatták-e ezt az adást. Ilyesféle programpontot ugyanis egyik párttól sem hallottam – őszintén szólva nem is nagyon hiszem, hogy a doktornő szavai pártolókra találnának az új törvényhozásban. A liberális piacgazdaság szempontjából ugyanis igen csak segíti a tőkefelhalmozást és a polgárosodást, ha a munkaerő ára nem több napi fél liter saját készítésű seprőpálinkánál.

A választókerületben, ahol szavaztunk, a választási bizottság tagjai is az esélyeket latolgatták. Minden magyarázat logikus – de az ellenkezője is az. Kereszténynemzeti kurzus lesz – az NDK-ban is a konzervatívok győztek.³ A szabaddemokraták győznek – az embereket vonzza a nyugati jólét példája. A vártnál jobb eredményt érnek el a szocialisták – az emberek ma már nem a jobb-, hanem a baloldali szimpátiájukat félnek megvallani, de majd a szavazófülkék magányában kiderül...

Akárhogyan is lesz, a vasárnapi hírek szerint komolyan és felelősséggel választott az ország népe. Magunknak választottunk. Akár jól, akár rosszul döntötünk, a miénk, a magyar népé a döntés felelőssége is. A végeredmény remélhetőleg legalább azt

² Annus József (1940–2005) 1972 és 1986 között volt a *Tiszatáj* főszerkesztő-helyettese. Ekkor Nagy Gáspár versének közlése miatt eltávolították, a lap megjelenését fél évre felfüggesztették. Visszatéréséig, 1989-ig a Móra Ferenc Múzeumban dolgozott. 1989 és 1996 között főszerkesztőként irányította a *Tiszatáj*-t. 1989-től a Magyar Szocialista Párt tagja volt, amelynek színeiben 1990 és 1998 között országgyűlési képviselő volt. 1990-ben országos listáról jutott az Országgyűlésbe, 1994-ben viszont egyéniben (Csongrád megye 1. sz. választóköre) győzött.

³ A Német Demokratikus Köztársaságban egy héttel a magyar választások első fordulójára előtt, 1990. március 18-án került sor az országgyűlési választásra. A 93%-os részvétel mellett megtartott választáson a Szövetség Németországiért nevű választási koalíció (amelynek fő ereje a kereszténydemokrata CDU volt) győzött, több mint 48%-kal. A választás eredményeképpen a kereszténydemokrata Lothar de Maizière alakított nagykoalíciós kormányt. In: Egyszer és utoljára volt szabad választás az NDK-ban. *Múlt-Kor*, 2015.03.18. <https://mult-kor.hu/egyszer-es-utoljara-volt-szabad-valasztas-az-ndk-ban-20150318>

garantálja, hogy nem lehet többé kisajátítani a hatalmat: aki most döntött, annak lesz módja megerősíteni, ha jól, és megváltoztatni, ha rosszul döntött.

Serény Péter

Stabil kormányzást, minél szélesebb koalíciót – Interjú Tom Lantossal⁴

Tom Lantos, a magyar származású kaliforniai demokrata párti képviselő⁵ hétfő délelőtt éppen egy bizottsági ülésen elnökölt a washingtoni Capitoliumban (az előző kormányzat egyik miniszterének és a rábízott tárcának korrupciós ügyeit vizsgálják ki), amikor – segítőtársa és felesége, Anette asszony⁶ közvetítésével – a véleményét kértük. Tom Lantos előbb rövid üzenetei küldött a Népszabadság olvasóinak, majd – hogy néhány, általa is fontosnak tekintett kérdésre személyesen térhessen ki – maga is a telefonhoz jött.

– Gratulálok a magyar népnek a választások békés, civilizált és demokratikus lefolyásához, a nagy részvételi arányhoz. Bizalommal

⁴ *Népszabadság*, 1990.03.27. 3.

⁵ Tom Lantos (Lantos Tamás, 1928–2008) holokauszt-túlélő, 1947-ben hagyta el Magyarországot, és telepedett le az Egyesült Államokban. 1981-től haláláig volt az amerikai képviselőház tagja. Lantos a rendszerváltás után is figyelemmel kísérte a magyar belpolitikát, több alkalommal határozott véleményt nyilvánított róla (általában a baloldali-liberális véleményeket támogatva). Ennek egyik legemlékezetesebb megnyilvánulása volt, amikor 1992-ben az amerikai kongresszus elé vitte Csurka István *Néhány gondolat* című, általa és sokak által antiszemitának nevezett dolgozatát.

⁶ Annette Lantos (Annette Tillemann, 1931) svéd útlevelekkel menekülve, Svájcban vészelte át a vészkorszakot. Magyarországra visszatérve ismerte meg későbbi férjét, akivel már az Egyesült Államokban, 1950-ben házasodtak össze.

vagyok a magyar demokrácia iránt – kezdte nyilatkozatát, hozzátéve, hogy akivel csak találkozott a törvényhozás épületében hétfő reggel, pártállástól függetlenül örömmel üdvözölte az évtizedek utáni első szabad magyar választások méltó lebonyolítását.

Tóm Lantos úgy fogalmazott, hogy az igazi kihívás azonban még csak ezután, a kormányzással következik.

– Stabil kormányzatra van szükség, hogy a külföldi, amerikai befektetőknek legyen bizalmuk Magyarországra – mondta, s a magyar politikai pártoknak címezve így szólt: szerinte ehhez a stabil és hosszú távú kormányzáshoz széles koalícióra van szükség.

– **Mennyire széles koalícióra gondol – jobbra és balra –, képviselő úr?**

– Nem kívánok beavatkozni a pártok tárgyalásaiba, de: minél szélesebb, annál jobb.

– **Remélhetünk-e nagyobb segítséget, ha most Magyarországon stabilizálódik a helyzet? Az ön pártja amúgy is több támogatást sürget Kelet-Európának, Bush elnök viszont legutóbb, a lengyel kormányfővel folytatott tárgyalások után is a Nicaraguának és Panamának kért nyolcszázmillió dollár megajánlását szorgalmazta...**

– Itt két lépésről van szó. Először is meg kell változtatni a Malév-döntést (az Izraelbe tartó szovjet zsidók szállítására beállított különjáratok leállításáról – A szerk.) Amíg egy magyar kormány a terroristák fenyegetése szerint intézkedik, nem fognak semmi segítséget kapni. Igaz, hogy az intézkedést a légitársaság hozta, de a kormány azt meg

tudja változtatni.⁷ Ha ez megtörténik, mi a törvényhozásban eleget vagyunk ahhoz, hogy Nicaraguától és Panamától át tudjunk irányítani összegeket Magyarországra és Közép-Kelet-Európa felé.

- Az ön pártja, a Demokrata Párt már az ősztől igen aktívan részt vett a választások előkészítésében, tanácsadói tanfolyamokat tartottak Magyarországon bizonyos politikai erők – ha jól emlékszem, többek között az SZDSZ és a Fidesz – számára. Most, hogy lezajlottak a választások, e közvetett részvétel nyomán érez-e képviselő úr bizonyos elégtételt?

- Konkrét nevekre én sem emlékszem pontosan, de azt határozottan mondhatom, hogy mi a demokráciát támogatjuk, nem a pártokat. Tehát minden demokratikus pártot támogatunk. Most a demokrácia a győztes Magyarországon, és ennek örülünk.

Ki nyert?⁸

Az elcsépeelt fordulatot kürtölhetett világgá a szabad hazai és külföldi sajtó a magyar választásokról: az a meglepetés, hogy nem történt meglepetés. Holott az lett volna meglepő, ha történt volna

meglepetés. A pártok sorrendjét hetekkel korábban, a pillanatnyi álláshoz hasonlóan jóslták meg a politológusok, kommentátorok, közvélemény-kutatók. Döbbenet az okozott volna, ha ők, s nem az önmagukat és mozgalmukat szédelgően feldicsérők tévednek.

Miért nem robbant hasonló bomba Magyarországon, mint, egy héttel korábban az NDK-ban? Amiért a változás aggodalmakkal teli, megfontoltabb, elnyújtottabb tempóban zajlott le itt, s viharos gyorsasággal, pártállamot, pártvezetőket elsöprő gyorsasággal odaát. Magyarországon a dolgok szép lassan forrtak ki, a pártok fokozatosan szerveződtek baráti körökből, ellenzéki csoportocskákból, nosztalgizáló öregurak asztaltársaságából tagságot kereső és találó pártszerű tüneményekké. Emellett történelmünk – sok finton és arculcsapás ellenére – nem ajándékozott meg azzal a sorscsapással, hogy kelet- és nyugatmagyarra szakítódjunk, s a gazdag rokon kegyének elnyeréséért nem létező pártot kelljen trónra emelni a tehetős rokon zsebébe utolsó reményként kapaszkodó szegény testvérnek.

Magyarországon, ha nyugati értelemben vett pártokat nem is termelt ki az idő rövidsége és a társadalom tagolatlansága miatt az elmúlt néhány hónap, létrejöhettek többféle érdeket és vélelmet tömörítő gyűjtőpártok. Nem kellett különösebb jóstehetség és politikai éleslátás ahhoz, hogy az ő sikerüket tippeljük meg. Most sincs semmi ok az öndicséretre, hiszen csak az következett be, aminek a jelenlegi körülmények között történnie kellett. Nem az első eset Magyarországon, hogy egyik nagy tömb egy másikkal kerül szembe és méri össze erejét. 1945-ben így nyerték meg a választásokat a kisgazdák, kife-

⁷ 1990 márciusában egy palesztin terrorszervezet megfenyegette a Szovjetunióban élő zsidókat Izraelbe szállító légitársaságokat. Jahoda Lajos, a Malév vezérigazgatója ekkor állította le az utaszállítást. Derzsi András közlekedési miniszter hamar menesztette a vezérigazgatót, így – szigorított biztonsági intézkedések mellett – folytatódott a szállítás. A *Jerusalem Post* később Németh Miklós miniszterelnöknek tulajdonította az azonnali döntést. In: Kenessey István: A ferihegyi merénylet. Ki robbantotta fel a Budapesten keresztül alijázó orosz zsidókat? *Hetek*, 2013.12.20. Melepleő tények Németh Miklósról és a szovjet zsidókról. *HVG*, 2013.11.06.

⁸ *Magyar Nemzet* [Szerkesztőségi vezércikk], 1990.03.27. 5.

jezve, a háborút átvészelő társadalom nagyszámú középrétegeinek és kisegyzisztenciáinak óhaját, hogy legyen változás, de a lehető legkevesebb változtatással, és hogy ne a magyar lélektől idegen kommunizmus katonái nyerjék meg a valóságos harcok után az urnáknál zajló küzdelmet is. Két évvel később a szétbomlasztott, felszeletelt kisgazdák szerepét a Barankovics-féle Demokrata Néppárt játszotta el, s lett a kékcédulázó, minden bolsevik furfangot és trükköt bevető kommunista párt mögött az ország második legnagyobb pártja. De nem véletlen az sem, hogy a korábban is egységes pártnak nevezték az ország uralkodó erejét.

A kérdés inkább az volt: a mérsékelt, kevesebb felfordulást és megrázkódtatást ígérő tömörülés kap bizalmat vagy a radikálisabb? Az MDF-nek ilyen szempontból hónapokon át alig volt vetélytársa, ám a bel- és külpolitikai helyzet alakulása meggyőzte a polgárokat arról, hogy nem olyan kockázatos, nem olyan elképzelhetetlen az SZDSZ és a Fidesz követelése sem, mint amilyen „vadnak” és veszélyesnek akárcsak egy fél évvel ezelőtt tűntek. Inkább ezzel és nem annyira az MDF álmosabb, erőtlenebb politizálásával magyarázható a radikális liberálisok térhódítása, amely a végén fej fej mellettívette a két nagy párt vetélkedőjét. A közvélemény-kutatók már korábban jelezték, hogy az SZDSZ gyors felfutása, amely határozott programjuknak és botrányokat kavarázó feltáró közszerepléseiknek egyaránt köszönhető, sok biztos szavazót hozott nekik, ugyanakkor a habozók közül viszonylag kevesen adják majd rájuk a voksukat.

A magyar és a szabaddemokraták versengése mögött egyre inkább kirajzolódik a magyar jövő,

a magyar társadalomfejlődés két eltérő felfogása. Nem teljesen összeegyeztethetetlenek ezek a nézetek, de a két út éppúgy könnyen párhuzamossá merevedhet, mint ahogy egymás felé tarthat. A magyarságnak, természetesen, mi sem volna jobb, mintha ezek a kicsit girbegurba egyenesek a végesben és belátható időn belül találkoznának. Ha haza és haladás, függetlenség és fejlődés, magyarság és európaiság végre egyszer egyszerre lennének képviselhetők és – megvalósíthatók.

Az elemzők már egy ideje az eltérő közelítések összeházasításának lehetőségein töprengenek. A két nagy integrátor kiegyensúlyozott szereplése, megtetézve természetes szövetségeseik lényegesen kisebb mértékű szavazatnyerésével, még időszerűbbé teszi a találgatásokat egy nagykoalícióról. A szabaddemokraták néhány vezetője már a kampány finisében ejtett egy-két finom célzást a közös kormányalakításról; a fórum prominens személyiségei még az utolsó pillanatokban is bíztak abban, hogy a kereszténydemokratákkal, a kisgazdákkal és a Magyar Néppárttal⁹ szövetségre lépve megszerzik a kormányzáshoz szükséges minimális többséget. A jelek szerint ez egyik tábornak sem sikerülhet, aligha marad más, mint a két ellenlábás megegyezése. Hogy a színpalak mögött mi zajlott és mi zajlik, nem tudni, de a választás első közzétett eredményei vélhetően, nem engednek más választást a jövőendő politikacsinálóiak.

⁹ Magyar Néppárt: 1989 júniusában alakult párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Petőfi Párt utódjaként. A párt ügyvezető elnökeként Márton János tevékenkedett. 1990 januárjában Fekete Gyulát választották meg a szervezet vezetőjévé. Az 1990 márciusi első fordulóban 0,75%-os eredményt ért el.

A nép bölcsességéről, érettségéről is elmélkedhetnék, mily okosan tette, hogy egyik pártot sem részesítette kizárólagos kegyében. A nép érettségét remélhetőleg, egyre kevésbé vonják kétségbe a jövőben, ám ebben az esetben másról van szó. A magyar társadalom nem érett, hanem megosztott. Nem érdekek, hanem főként mentalitások, érzelmek szerint. A voksok is eszerint jutottak ennek vagy annak a pártnak, jelöltnek.

Nyertesei ennek a választásnak a leginkább, valószínűleg mi leszünk, választók és kormányzotok, akik dönthetünk a jövőnkéről. A mai tagolatlan, megosztott, igazi társadalommá szerveződési állapotban talán előnyünkre szolgálhat, hogy abszolút győztesként senki sem tarthatja magasba a kezét. Szégyenszemre elkullogó vesztesek sincsenek igazából. Ilyen veszély egyedül a szocialistákat fenyegette, ám ők nagyjából annyi szavazatot szereznek, amennyit ma demokratikus jogállamban remélhet hasonló zsánerű párt. A szűkebb rétegérdekeket vagy letűnt eszméket képviselő pártokat nem sorolom ide. A szocdemek kudarca¹⁰ pártvezérük kitalálatlanságával, a párt arctalanságával éppúgy megokolható, mint azzal a gyanakvással, amely ma minden okkal, ok nélkül baloldalinak tekintett áramlatnak kijár. Ők inkább a sajtó részéről őket ért méltánytalanságokat emlegetik. Hatástalannak bizonyult az a politikai erőlködés is, amellyel a Hazafias Választási Koalíció igyekezett hatásvadász jelszavakkal a pártonkívüliek pártjának önellentmondását meglovagolni.¹¹

Nagy lesz-e a koalíció? Ha igen, erős lesz-e a koalíciós kormány? És határozatképes, intézkedni tudó a parlament, amely a legfontosabb kérdésekről alkotmányerejű törvények egész sorát kell, hogy megalkossa? Hány kormány és országgyűlés váltja majd egymást a következő egy-két évben? Az jár jól, aki ellenzékbe szorul-vonul vagy aki a kormányrúd mögé a támadások keresztútjába áll?

Nem meglepő, hogy ezekre a kérdésekre ma még nincs válasz.

Bálint B. András

Nagyhét¹²

Elmúlt a virágvasárnapi diadalmenet, megérkeztünk a szent városba, ahova ki tudja, mióta vágytunk: a demokráciába. Előttünk a nagyhét; a böjt, a szenvedés, az árulás napjai – végső reményünkkel, a megváltást hozó feltámadással.

A diadalút szó ezúttal nemcsak átvitt értelemben értendő. Mert diadala ennek a népnek, egyes belátó és önkritikus, a hatalomhoz nem foggal-körömmel ragaszkodó politikusoknak, és a térség megértő külső erőinek, hogy békében ment végbe a rendszerváltás – bár a jövő kormány nem sétálhat virágszirmos úton a célja felé...

Kialakultak a politikai erőviszonyok. Nagyjából tudjuk, mit nem akar ez a nemzet; de hogy pontosan mit kíván, azt csak sejtjük. Megfogalmazniuk majd azoknak kell, akik immár ott érezhetik magukat a Parlamentben. Túlnyo-

¹⁰ A Petrasovits Anna vezette Magyarországi Szociáldemokrata Párt 3,55%-os eredménnyel nem jutott be az Országgyűlésbe.

¹¹ A Hazafias Választási Koalíció 1989 októberében alakult meg, a Hazafias Népfront és egyéb társadal-

mi szervezetek együttműködéséből. A választáson 1,87%-os eredménnyel nem jutottak mandátumhoz.

¹² *Magyar Nemzet*, 1990.04.10. 1.

mó többségük ismeretlen – kivéve azt a körzetet, ahol rájuk szavaztak –, eddig nem tudtak, nem akartak részt venni a közéletben, esetleg éveken át illegalitásba kényszerültek. Tőlük várjuk most, hogy megoldják súlyosbodó gazdasági gondjainkat, rendbe tegyék a külhoni és a hazai kisebbségek ügyét, visszavezessék az országot oda, ahová mindig is tartozott: Európába.

Nem irigylem őket. Nemcsak azért, mert eltérő politikai koncepciók ütköznek majd szükségképpen az országgyűlésben, hanem azért, mert a stílusuk is más. És itt nemcsak a munkamódszerekre gondolok, hanem a hangvételre is. Az elmúlt két-három hétben méltatlan vádaskodások, lejáratási próbálkozások tanúi lehettünk, néha, az átlagpolgár már-már kínosan kellett, hogy érezze magát. Esterházy Péter a *Hitel* legutóbbi számában nosztalgikusan emlékezik hajdani nyugat-berlini élményére, amikor a tévériporter fontolgtatás nélkül felszólította a választási műsorban egymásra acsarkodó Strausst és Schmidtet,¹³ hagyják, abba ezt a kiabálózást, ellenkező esetben ő hazamegy.¹⁴ A fröcsögő nyilatkozatok, rágalmazó sokszorosítványok, letépett, megcsúfolt plakátok láttán nekem is gyakran az volt az érzésem: na, én most hazamegyek. Ebből elég. És ki sem dugom a képem, amíg ez az egész hecckampány véget nem ér. Úgyhogy követve a jeles berlini tévékommentátort, itt és most felszólítom a feleket, viselkedjenek ágy, mint aki tényleg Európába igyekszik. Különben úgy becsapják az

ajtót előttünk, hogy az orrunk is belevérzik.

Beszélő viszony volt a címe annak a riportnak, amelyet a múlt héten közöltünk, s amelyben az MDF és az SZDSZ egy-egy közismert képviselője fejtette ki álláspontját. Bevallom, szorongva ültem le az asztalhoz velük, s fellelegeztem, amikor láttam, hogy mindketten, európai polgárhoz méltón fogalmaznak, nincs számonkérés és fenyegetőzés.¹⁵ *Beszélő viszony*: igen, erre lesz szükség az új országgyűlésben is már a legelső napokban, a kormányalakítás során. Mert, ha nem jön létre a sokaktól remélt nagykoalíció, akkor az ellenzéknek valóban konstruktívan részt kell vennie a törvényalkotásban, élnie kell a kisebbség beleszólási jogával, amely nélkül nincs demokrácia. S a kormányzó pártoknak kötelességük figyelembe venni az opposíció szándékait.

A nagykoalíciónak lettek volna előnyei, de kétségtelen hátránya, hogy alig van opponense. A kiskoalíció viszont demokratikusabb, mert az erős ellenzék jobban ellenőrzése alatt tarthatja a hatalmat, amely ily módon nemigen hozhat eleve hibás és káros döntéseket. És fennáll a politikai váltógazdaság lehetősége; ha az MDF-nek és partnereinek nem sikerülne megtalálnia a helyes lépéseket a bajainkból való kilábaláshoz, még mindig van olyan erő, amelyik képes azonnal új végrehajtó hatalmat állítani.

Bízzunk abban, hogy erre egyhamar nem lesz szükség. Itáliát szokás fölemlegetni arra, hogy egy or-

¹³ Franz Josef Strauss (1915–1988) bajor keresztényszocialista miniszterelnök (1978–1988) és Helmut Schmidt (1918–2015) nyugatnémet szociáldemokrata kancellár (1974–1982) az 1980-as választáson csapott össze egymással. A választáson szociáldemokrata győzelem született.

¹⁴ Esterházy Péter: A legrosszabb demokrácia is. *Hitel*, 1990/7, 19.

¹⁵ Az interjú résztvevői Kónya Imre, az MDF és Demszky Gábor, az SZDSZ Pest megyei listavezetője voltak. Bálint B. András: *Beszélő viszony*. Ne legyen kormányozhatatlan az ország. *Magyar Nemzet*, 1990.04.06. 5.

szág működhet hosszú ideig úgy, hogy akár minden évben több kormánya van. Működhet: stabil gazdasági háttérrel. De amikor egyszerre van szükség a demokratikus intézményrendszer kialakítására, a gazdasági válság megoldására, a közgondolkodás átformálására, a morális krízisen való felülmelkedésre, akkor nem lenne szerencsés az ilyen sűrű váltás. Azt pedig ne kívánjuk, hogy az elégedetlen tömegek ismét a Kossuth Lajos térre vonuljanak, immár nem a szocialisták és a kommunisták, hanem a szabadon választott parlament és a felelős magyar minisztérium ellen.

A kampány során több politikus panaszkodott, hogy baj lesz, ha az emberek ilyen közönyösek maradnak. Nos, az emberek egyáltalán nem közönyösek, mutatja ezt a magas részvételi arány mind az első, mind a második fordulóban.¹⁶ Csak ülnek, figyelnek, várnak. És bizakodnak – hiszen azért voksoltak a rendszerváltásra. Tudták, látták, hogy az előző hatalom már nem képes az országot „kivinni a mély süllyedésből”, ahová lerántotta. De ez a figyelem és várakozás félelmetessé válhat, ha nem tapasztalnak valódi változásokat.

Az viszont igaz, hogy a magyarok túlnyomó többsége nem akar direkt módon – pártban, ilyen meg olyan mozgalomban – politizálni; ezt mutatja, hogy az új szervezeteknek összesen sincs annyi tagja, mint akár két éve az MSZMP-nek. Szeretnének nyugodtan élni, tudva tudván, hogy az a párt és az a személy, akire szavaztak, méltóképpen képviseli majd érdekeiket az ország házában. Es a helyi képviselő testületekben, amelyekre ősszel voksolunk. Félek, kicsit

sok lesz ez a szavazgatósdi nekünk, főleg, ha még a köztársasági elnök kilétéről és a címről is referendumon kell döntenünk.¹⁷ De Isten neki, egyszer ilyen tizenkét hónap is lehet az ember életében.

Emlékszem, amikor húszesztendősen először mentem „választani”, unottan estem túl a nagy eseményen. A hatvanas évek közepén még a kettős jelölés sem létezett.¹⁸ Fülke sem volt, minek az a nagy felhajtás, Azóta, ha lehetett, mindig elblicceltem ezt az állampolgári jogot és kötelezettséget, unom az unalmas és fölösleges dolgokat. És örömmel látom, hogy húszéves lányom milyen elszántan vonult a szavazókörbe mind november végén,¹⁹ mind a mostani két választáson. Mérlegelt, kérdezett, olvasott, megbeszélte a dolgot velünk meg a barátaival és döntött.

Mi, negyvenesek, kicsit szkeptikusabbak vagyunk a jövő iránt. De kérem, ne feledjék, tisztelt megválasztott honatyák és honanyák, pártvezetők és leendő miniszterek, hogy ez az ország már a gyerekeinknek, az unokáinknak épül.

¹⁷ Végül mindkét kérdésben az Országgyűlés döntött. Az MDF–SZDSZ paktum értelmében Göncz Árpádot 1990. május 2-án választotta köztársasági elnökké az Országgyűlés, 295 igen, 13 nem szavazattal. (Király Zoltán független országgyűlési képviselő és az MSZP közvetlen elnökválasztás mellett tartott népszavazást ugyan megtartották, ám az a 14%-os részvétel miatt érvénytelen lett.) A koronás kiscímert a Kossuth-címmel szemben 1990. július 3-án szavazta meg az Országgyűlés, 258 igen, 28 nem szavazattal, 35 tartózkodás mellett.

¹⁸ A „kettős jelölést” az 1983. évi III. törvény értelmében tették kötelezővé.

¹⁹ A „négyigenes népszavazásra” 1989. november 26-án került sor. Az 58%-os részvétel mellett megtartott szavazás egyetlen tétre menő és szoros végeredményt ígérő kérdésére – „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?” – 50,07% szavazott igennel, 49,93% nemmel.

¹⁶ A választás első fordulójában 65, a másodikban 46%-os volt a részvétel.

Az ő bizalmukat és hitüket – a jövőt – becstelenség lenne eljátszani.

Nem mondhatjuk nekik ezekben a sovány, bojtos, húsvétra váró napokban, hogy elnézést, gyerekek, de közbejött akadályok miatt a feltámadás – elmarad.

Flanek Tibor

Másik Magyarország²⁰

Győztünk. Igen, mi nyertük meg a választásokat. Mi, a nemzet, a milliók, akik a rendszerváltásra, egy másik Magyarországra szavaztunk. A szabadságra, a demokráciára, a polgárosodásnak végre teret nyitó társadalomra adtuk voksainkat. A pártállami diktatúra négy évtizedes sötétsége után nem is az a legfontosabb, hogy a két legesélyesebb politikai erő közül melyik szerzett több mandátumot – s vele kormányalakítási megbízatást –, hanem hogy az országnak immár szabadon választott parlamentje van, hogy visszavonhatatlanul megváltottuk az Európába szóló belépőt, hogy a Magyar Köztársaság új politikai rendjének legitimitását immár nem vonhatja kétségbe senki e világon.

Győztünk azért is, mert a nép felismerte, mi a tét, átérezte felelősségét és kellő számban elment, elmentünk szavazni. A két forduló elegendő volt mindenütt, a képviselő-választás egyetlen körzetben sem hiúsult meg a közönyön. Nem kell várni további, nehezen múltó hónapokat, hogy végre teljes létszámmal felálljon s megkezdhesse működését a magyar parlament. És győztünk azért, mert sikerült elkerülni a hatalmi patthelyzetet, nem fenyeget a kormányozhatatlan-

ság – előzőleg nagyon is reálisnak vélt – veszélye. Ezért is gratulálhattak az ellenfelek – higgyük el, hogy őszintén – jó szívvel a nyerteseknek, miközben egy kicsit maguk is nyertesnek érezhették magukat. A szabad demokraták például azért, mert második helyükkel is Európa legerősebb szociálliberális pártja lettek, a többiek azért, mert vagy a leendő kormánykoalíció tagjaiként, vagy konstruktív ellenzékként, de mindeképpen kivívták a jogot, hogy törvényes parlamenti erőkként legyenek részesei a sorsfordítás történelmi feladatának.

Szóval, más napra virradhattunk a virágvasárnapot követő hajnalon.

A lényegi változásokhoz persze még csak ezután lehet hozzákezdeni. A kialakult parlamenti erőviszonyok alapján most megkezdődnek a koalíciós tárgyalások, ki alkosson kormányt s kivel. Az MDF-SZDSZ nagykoalíció kényszerre az előbbiek vártnál nagyobb arányú győzelme miatt immár nem áll fenn, s egy ilyen kombináció valószínűsége most már akkor is csekély, ha az utolsó szót még nem mondták ki ebben az ügyben. De a legkézenfekvőbbnek tűsző – és az érintettek által is leggyakrabban emlegetett – kormányzati felállás, az MDF, a kisgazdák és a kereszténydemokraták koalíciója sem végső bizonyosság egyelőre még. Nemcsak azért, mert az erre illetékes pártfórumok még ezután döntenek, hanem azért is, mert nem tudni, sikerül-e a pártközi tárgyalásokon áthidalni például a kisgazdák 1947-es alapokon álló földtulajdon-koncepciója s a többiek elképzelései közötti ellentéteket, nem tudni, ki milyen kompromisszumokra kész.

Nagyjából tehát csak az vehető bizonyossá, hogy az MDF lesz a koalíció vezetője, és hogy az MSZP

²⁰ *Népszava*, 1990.04.10. 1.

NÉPSZAVA

A MAGYAR SZAKSZERVEZETEK LAPJA

ALAPÍTVÁ 1873-BAN

Másik Magyarország

Győztünk. Igen, mi nyertük meg a választásokat. Mi, a nemzet, a milliók, akik a rendszerváltásra, egy másik Magyarországra szavaztak. A szabadságra, a demokráciára, a polgárosodásnak végre teret nyitó társadalomra adtuk voksainkat. A pártállami diktatúra négy évtizedes sötétsége után nem is az a legfontosabb, hogy a két legesélyesebb politikai erő közül melyik szerzett több mandátumot — s vele kormányalakítási megbízatást —, hanem hogy az országban immár szabadon választott parlamentje van, hogy visszavonhatatlanul megváltottuk az Európába szülő belépőt, hogy a Magyar Köztársaság új politikai rendjének legitimitását immár nem vonhatja kétségbe senki e világban.

Győztünk azért is, mert a nép felismerte, mi a tét, átértékelte felelősségét és kellő számban elment, elmentünk szavazni. A két forduló elegendő volt mindenütt, a képviselő-választás egyetlen körzetben sem hiúsult meg a köznyőn. Nem kell várni további, nehezen mulo hónapokat, hogy végre teljes létszámmal felálljon s megkezdhesse működését a magyar parlament. És győztünk azért, mert sikerült elkerülni a hatalmi patthelyzetet, nem fejezték a kormányozhatatlanság — előzőleg nagyon is reálisnak vélt — veszélyét. Ezért is gratulálhattak az ellenfelek — higgyék el, hogy őszintén — jó szívvel a nyerteseknek, miközben egy kicsit maguk is nyertesnek éreztették magukat. A szabad demokraták például azért, mert második helyükkel is Európa legelsőből szociáliberális pártja lettek, a többiek azért, mert vagy a leendő kormánykoalíció tagjai, vagy konstruktív ellenzék lettek, de mindenképpen kivívták a jogot, hogy törvényes parlamenti erőként legyenek részesei a sorsfordítás történelmi feladatának.

Szóval, más napra virradhattunk a virágvasárnapot követő hajnalon.

A lényegi változásokhoz persze még csak ezután lehet hozzakezdeni. A kialakult parlamenti erőviszonyok alapján most megkezdődnek a koalíciós tárgyalások, ki alkotson kormányt s kivel. Az MDF—SZDSZ nagykoalíció kényszere az előbbieknél vártnál nagyobb arányú győzelem miatt immár nem áll fenn, s egy ilyen kombináció valószínűsége most már akkor is csekély, ha az utolsó szót még nem mondták ki ebben az ügyben. De a legkézenfekvőbbek tetsző — és az érintettek által is leggyakrabban emlegetett — kormányzati felállás, az MDF, a kisgazdák és a kereszténydemokráták koalíciója sem végős bizonyosság egyelőre még. Nemcsak azért, mert az erre illetékes pártfórumok még ezután döntenek, hanem azért is, mert nem tudni, sikerül-e a pártközi tárgyalásokon áthidalni például a kisgazdák 1947-es alapokon álló földtulajdon-koncepciója s a többiek elképzelései közötti ellentéteket, nem tudni, ki milyen kompromisszumokra kész.

Nagyjából tehát csak az vehető bizonyossá, hogy az MDF lesz a koalíció vezetője, és hogy az MSZP mindenképpen ellenzékbe szorul. Am az sem mindegy, hogy az új kormánynak milyen ellenzéke lesz. A végére kissé elfajult választási kampány, a sértések és sérelmek özöne után a parlamentbe bekerült pártoknak felül kell emelkedniük mindazon, ami történt, hogy kormányon vagy ellenzékben, de mindenképpen ellenséges indulatok nélkül munkálkodjanak együtt az ország felemelkedésén.

Az ellenzék lényege, hogy mindig kritikus, de konstruktív és európai parlamenthez méltónak csak akkor tekinthető, ha nem a kormány gáncsolására, megbuktatására játszik, hanem segít megóvni a tévutaktól, s a maga alternatív javaslataival is a köz javát szolgáló megoldásokat kínál.

Kormányalakítás: leghamarabb egy hónap múlva

As MDF nemzetközi sajtótájékoztatója

A választásokat követően, tegnap délelőtti nemzetközi sajtótájékoztatót tartott Antall József, a győztes párt elnöke. Örömet fejezte ki az MDF nagyarányú győzelme felett, amely mint mondomta: biztos záloga a leendő kormány stabilitásának.

Hangoztatta: bízik abban, hogy a választások után lecsillapodnak az indulatok, a sértések a múlté lesznek, s mind a kormányzatban résztvevő pártok, mind pedig az ellenzék egyforma felelősséggel, a nemzet érdekében tevékenykedik.

A koalíciós elképzelésekről szólvá kijelentette: továbbra is fenntartja együttműködési készségét a Független Kisgazdapárttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal, de számít a kormányban azoknak a független képviselőknak a részvételére is, akik rokonszenveznek az MDF-el.

A pártelnök kifejtette: az MDF legfontosabb céljának az egységes Európába jutást tekintti, s híve az atlanti gondolatnak is. Meggyőződése, hogy az egyesült Európa és Észak-Amerika szervesen összetartozik. Az MDF azonban más régiókkal szintén jó

Antall József, a győztes párt elnöke

MTI Fotó — Soós Lajos felvétele

kapcsolatokra törekszik, így például Japánnal, valamint azokkal a kelet-közép-európai nemzetekkel, amelyekkel eddig Magyarország a KGST-be volt beletévesztve. A Szovjetunióval korrekciós gazdasági kapcsolatok kiépítése a cél.

Kérdésekre válaszolva a pártelnök elmondta, hogy a Független Kisgazdapárttal elvben egyetértenek a földtulajdon kérdésében, hiszen az MDF is valjában a magyar parasztságot erkölcsi rehabilitáció illeti meg. Jó esélyt ígérnek arra, hogy a földtulajdon gyakorlati rendezésében is sikerül közös álláspontot kialakítani.

A kormányalakításról Antall József úgy vélekedett, hogy arra leghamarabb egy hónap múlva kerülhet sor. Addig össze kell ülnie a magyar Országgyűlésnek, meg kell választani annak elnökét, aki egyben az ideiglenes államfői tisztséget is ellátja, s felkéri a kijelölt miniszterelnököt a kormányalakításra. Egy kérdésre válaszolva a pártelnök leszögezte: bízik abban, hogy mind a hadsereg

(Folytatás a 3. oldalon)

Kiküldött tudósítónk telefonjelentése

Együtt az új Európába

Magyar-csehszlovák-lengyel esüestálalkozó Pozsonyban

Szűrös Mátys és Václav Havel a nemzetiségi kérdésről

Együtt az új Európába. Ez lehetne a mottója annak a három magyar-csehszlovák-lengyel esüestálalkozónak, amely tegnap zajlott le Pozsonyban. Magyar szempontból külön kiemelkedő eseménye volt a napnak, hogy sor került Szűrös Mátys és Václav Havel kétoldali találkozására, amelyen részletesen megvitatották a Csehszlovákiában élő magyar és a hazánkban élő szlovák nemzetiség helyzetét.

A kétoldali kapcsolatokról közbe nyilatkozott annak ki, amelyben a nemzetiségi kérdéssel összefüggésben érintik a kollektív bűnösség elvét. S előláróban volt meg egy érdekes magyar vonatkozású mozzanat: a nemzetközi sajtó képviselői közül többen is hiányolták Pozsonyból Antall Józsefet, Magyarország miniszterelnök-vármányosát.

Nyilvánvaló, hogy ami Pozsonyban a három ország között tegnap lezajlott, az még csupán a kezdet. Igazán a jövő igazolhatja majd, hogy történelmi események tanultak voltak-e a pozsonyi vár sokat látott, öreg falai. Csehszlovákia, személy szerint Václav Havel elnök kezdeményezésére került sor a harmas — némely megfogalmazás szerint közép-európai

Görögország

Jobboldali győzelem

Nagy Károly, az MTI kiküldött tudósítója jelenti:

Szerdán alakítja meg Görögország új kormányát Konstantin Micothakis, a vasárnapi választásokon győztes jobboldali Új Demokratcia párt (ND) vezére. Pártja ugyan a háromszáz parlamenti helynek csak a felét szerezte meg, de már közöttük a konzervatívokhoz való csatlakozását Konstantin Sztrefanopulosz, a Nemzeti Újjászülés párt (DIANA) vezetője: ezzel az ND-nek megvan a minimális 151 fős parlamenti többsége.

A függetlenek azonban nem igazán függetlenek. A PASZOR-baloldali meggyezésével négy szigetén megválasztott képviselők közül kettőt Papandreu Pánhellén Szocialista Mozgalma (PASZOR), kettőt a Baloldali Koalícióhoz sorol-

mindenképpen ellenzékbe szorul. Ám az sem mindegy, hogy az új kormánynak milyen ellenzéke lesz. A végére kissé elfajult választási kampány, a sértések és sérelmek özöne után a parlamentbe bekerült pártoknak felül kell emelkedniük mindazon, ami történt, hogy kormányon vagy ellenzékben, de mindenképpen ellenséges indulatok nélkül munkálkodjanak együtt az ország felemelkedésén.

Az ellenzék lényege, hogy mindig kritikus, de konstruktív

A Népszava 1990. április 10-i számának címlapja.

és európai parlamenthez méltónak csak akkor tekinthető, ha nem a kormány gáncsolására, megbuktatására játszik, hanem segít megóvni a tévutaktól, s a maga alternatív javaslataival is a köz javát szolgáló megoldásokat kínál.

Bízzunk abban, hogy a parlamentbe bejutott pártok — amint ez irányú készségüket kinyilvánították — kivétel nélkül így értelmezik a maguk szerepét, és tudatában vannak: itt és most nem

a kormány, hanem az ország sorsa a tét. Mindenekelőtt a gazdasági válság elhárításában, a piacgazdaság mielőbbi kiépítésében van szükség arra, hogy a felelősséget együttesen is vállalják e pártok, már csak azért is, mert itt egymás tudását, egymás szellemi kincseit sem nélkülözhetik. Eből a szempontból biztató, hogy a gazdasági rendszerváltás programját felkínált nemzetközi Kék Szalag Bizottságban a neves nyugati szakértők oldalán együtt ültek a rivális pártok képviselői,²¹ és szót tudtak érteni. Erre van szükség a továbbiakban is, hiszen a gazdasági talpra állás valamennyiünk érdeke.

Vajda Péter

A plakátokat átragasztják, ugye?²²

A házzal szemközt, ahol e sorokat írom, kilenc párt választási plakátjai virítottak tegnap a tűzfalon. Mára hármát már letakartak, átragasztván őket egy rockkoncert hirdetményeivel: az élet megy tovább. És a disputák is folynak tovább: a történészek vélhetően sokáig fognak vitatkozni azon, mikor kezdődött el valójában az a rendszerváltás, amelyre most került rá a pecsét, s pontosan miért volt az eredmény olyan, amilyen. A publicista a történések másnapján csak azt kísérelheti meg összefoglalni, ami evidens.

Kétségtelen, hogy egy békés hatalmi váltás előkészítő szakaszát zárta le egy ugyancsak békés, Európához méltó választás.

²¹ A Kék Szalag Bizottság 1990 áprilisi, gazdasági programjavaslatának szerzői között találjuk többek között Berend T. Ivánt, Bollobás Enikőt, Jeszenszky Gézőt, O'sváth Györgyöt, Hans Seidelt, Soros Györgyöt, Surányi Györgyöt és Tardos Mártont.

²² *Népszabadság*, 1990.04.10. 3.

Nem mintha nem lettek volna személyeskedő kampánytámadások és etikátlan próbálkozások is. Lehettek ilyenek, de nem voltak jellemzőek egyetlen párt, egyetlen jelölt kampányára sem, epizódok maradtak, számottevően nem befolyásolták a végeredményt. Azt tehát úgy lehet elfogadni, mint a magyar nép akaratát itt és most. Ha térségünk más országaival hasonlítjuk össze ezt a folyamatot, erősödhet reményünk, hogy a politikai nagykorúsításunkon túlmenően a nemzeti megbékélést is szolgálja. Azt, hogy különböző pártállású és semmilyen párthoz nem tartozó emberek, eltérő világnézetű polgárok tudjanak félelem nélkül együtt dolgozni a haza és az egész magyarság üdvéért. Tekintet nélkül a személyes indulatokra, az esetleges sérelmekre. Ez utóbbiak lehetnek jogosak, hiszen a hála nem politikai kategória, és a választók nem feltétlenül honorálták, hogy ki milyen érdemeket szerzett a korábbi rendszer fokozatos lebontásában. (Esetenként fontosabb lehetett a mez színe, mint a játékos, aki viselte...)

Ha az első következtetés az eseménysorozat hogyanjához kapcsolódik, akkor a második az eredmény tartalmi oldalához. Imponáló, sokak által nem várt többséggel győzött a Magyar Demokrata Fórum. Egy leendő kormánykoalíció ilyen meghatározó erejeként felelőssége is különösen szembeszökő, hiszen óriási feladat áll előtte. Ennek megoldásához a társadalom aktív együttműködése vagy legalább egyetértése szükségeltetik, ám a társadalom egy része fáradt, sőt fásult. Egy másik része talán még nem is méri fel, milyen mély a válság, s mennyire fájdalmas és időigényes lehet a kilábalás. Ezt a mély krízist nem az MDF idézte elő, s a leendő kormánykoalíció más pártjaival együtt joggal

tarthat igényt arra a türelmi időre, ami más civil társadalmakban is kijár azoknak, akik a kormányrúdhöz kerülnek. Higgadt kormányzáshoz a kabinetnek szüksége lesz egy ilyen türelmi periódusra.

Másrészt természetesen nem kerülheti el, hogy egy vagy több választási programot kormányzati munkaprogram nyelvére fordítson le. Azoknak az országoknak a tapasztalata, ahol már századok óta zöldell a gyeper és megszokott a pluralizmus, bizonyítja, hogy ez nem egyszerű feladat. A választási programok abból indulnak ki, mit elégeltek meg a tömegek, s annak feltételezéséből, milyen utat választanának legszívesebben a lakosság meghatározó csoportjai. A választási programokban, amelyek jelszavakban sűrűsödnek össze, fontosabb a cél, mint az oda vezető út. A kormányzati munkaprogramoknak viszont a kíváncsú és a lehetséges közötti határmezsgyén kell haladniuk. Ami lehet olyan szűk, hogy rajta végigmenni egy kötélmentes bravúrjára emlékeztethet.

Sejteni véljük immár az első, „kiskoalíciót” valószínűsítő nyilatkozatok alapján, milyen összetételű lesz a kormány. Azt viszont egyáltalán nem tudjuk megmondani, hogy milyen mértékben lesz lehetséges az összefogás egy parlamenti opposíció különböző csoportjai között. Az bizonyos, hogy egy józan ellenzéknek felbecsülhetetlen szerepe van az ország működőképességének biztosításában. S ha elfogadjuk a kormánykoalíció vezető erejének önmagáról adott „jobbközép” meghatározását, akkor különös felelősség hárul majd azokra, akik ettől balra foglalnak helyet. A baloldal ma nem azt jelenti, mint tegnap, mivel semmi sem jelenti azt, mint tegnap. De jelenti, minden körülmények kö-

zött, a munkájukból élők – sajnos mind nehezebben élők – érdekeinek figyelembevételét és képviselését, a szolidaritást azokkal, akiket az infláció és a munkanélküliség is sújt.

A kormány és a parlamentben azt támogatók felelőssége a döntéshozatal és a cselekvés. (S ebben az értelemben azt is kívánhatjuk, hogy ne csatalkozzanak azok, akik az MDF-re szavaztak.) Az ellenzék felelőssége, hogy az ország házából messzehangzóan nemet is tudjon mondani. (Ha bizonyos években lettek, lehetnek volna nemet mondók a padsorokban, talán nem lenne 21 milliárd dollár adósságállományunk; de a politikában, mint tudjuk, nincsen feltételes mód.) Aligha tanácsos nemet mondania ennek az opposíciónak mindenkor, amikor a hatalom „lép”, csupán akkor, ha hitével, választóinak érdekével, a kapott mandátummal ellentétesnek véli a kormány tervezett lépéseit. Akkor viszont nem szabad hallgatnia. Aligha lesz igaza annak az illusztris személyiségnek, aki szerint a jövő ellenzékének könnyű lesz, mert páholyból, védett helyzetből bírál. Senkinek sem lesz itt könnyű. Nagy és viharos társadalmi mozgások idején ugyanis nem védett sem a páholy, sem a zsöllye. És az emberek számon kérik a cselekvést a kormánytól is és az ellenzékétől is: van olyan, hogy kollektív memória, noha néha nem kevésbé szelektív, mint az egyén memóriája.

A pártplakátokat átragasztják, ugye? Átragasztják ezeket a választások után, de a többpártrendszer velünk marad. A tét nagy: közös a felelősség azért, hogy az ország stabil, kormányozható maradjon, és öt év múlva jobb társadalmi közérzettel optimistább választók járuljanak az urnákhoz...

Duray Miklós

A haza nem szójáték, sem jelszó

Kettévágott életünkről, szétszabdalt tájainkról, hetedelt hazánkról

A Százak Tanácsa 2018. február 1-jén A Haza Embere kitüntetésben részesítette Duray Miklós felvidéki magyar politikust és Bíró Zoltán irodalomtörténészt, a RETÖRKI főigazgatóját. Az alábbiakban Duray Miklós tanácskozáson elhangzott, hazáról szóló vallomását olvashatjuk. (A szerkesztett szöveg két korábbi esszé egyesített változata.)

Lehet, hogy el kellene felejtenuünk minden szölamyszerű kijelentést, meghatározást, lelkendező felkiáltást és kételkedő tudálékosságot, amit eddig a hazáról hallottunk, olvastunk, vagy – ki tudja milyen szándékból – a fejünkbe vertek.

Vagy mégse mindet?

Annyit érdemes emlékezetünkben tartani, amit nemzetünk legérzékenyebbjai, a költők, írók, a szellem elkötelezettjeinek némelyike elmondott számunkra erről az alig megfogható, alig tapintható, mégis megélhető fogalomról. Annyit kell csupán a csaknem kétszáz éves üzenetből lelkünkbe és tudatunkba vésnünk: a haza minden előtt.

A lélekkel is gondolkodók vallomása külön-külön is többet árul el a hazáról, mint eddig bármelyik jogász, politikus vagy történész okoskodása. Tompa Mihály

keserve talán a leginkább szívbemarkoló: „Neked két hazát adott végzeted, / Nekünk csak egy – volt! az is elveszett!”

Elveszett?

Sokan sejtjük, hogy a haza többsikű és többtengelyű lelki, érzelmi szerkezet, földrajzi, történelmi és társadalmi valóság, szervezésileg sajátosan működő, szellemileg tudatos, szerves rendszer. Van meghatározható szerkezete, mégis határtalan. Ezért egyszerre elvont fogalom, lelkiállapot, szellemi termék és tapintható anyagszerűség. Ha nem így lenne, Magyarország sem lenne, hiszen évszázadokig szinte nem volt, mégis létezett. Ha nem így lenne, a haza nem lehetne egyszerre a magasban és a földön, a földtani szerkezetben és a lélekben.

A haza egy olyan képzeletszerű világ, amit a valóság tölt meg a napi élet értékeivel, gondjaival és erejével. Nem vallás, hit, mégis át van szöve annak valóságerejével.

A haza olyan, mint a szülőföld: tapintható és lelkileg érzékelhető, az ott élők dalai-ban hallható, az ott domboruló sírokon történelmileg mérhető. A beleszülető gyermekekkel azonban végtelen az idősíkja. Ez a haza jövője.

A haza egy képzeletszerű világ? Emese álma valóban az volt, de ez eredetmonda.

Szellemisége sokban hasonlít a haza-eszméhez: az egy töről fakadás, a közös eredet, a közös élmények, az ebből származó közös felelősség és a mindezt összekötő

közösségi tudattal izzított fűtöttsége miatt. Olyan ez, akár a nemzet.

A nemzet összetartozása annak egyetemessége révén sokkal több, mint a közös faji vagy népi eredet. Sokban hasonlít a sok tényezőt összefogó haza-tudathoz. Nem vallás, hit. Nem felekezet, hanem értékrend.

De hogyan érthetjük meg azoknak a lelketét, akik az évszázadok során idegenként kerültek ide, a Kárpát-medencébe, Magyarországra? Megtartották saját közösségi szokásaikat, nyelvüket, és mégis azonosultak a helyi szellemmel, ami számukra közösségi élménnyé vált, amit másként nem lehet értelmezni, csak a haza szellemeként. Ugyanannak a szellemvilágnak a részévé váltak, mint azok, akiknek felmenői már évszázadokkal előtte is itt éltek.

Ez számomra nem kérdés, valóság. Aki ezt nem érti, forduljon hozzám. Erről szól az én családom története is.

Lehet, hogy ennek az érzésnek felderíthetetlenek a gyökerei? Vagy csak akkor értjük meg, ha megértjük a haza sokszínű és sokrétű halmozát – az ötödik és a hatodik teret? Vagy talán akkor, ha ráérzünk arra a lelki folyamatra, amelyet az eredeti gyökerek fokozatos elszorítását követő új meggyökerezés válthat ki egy-egy közösségekben: megtartja nyelvét, szokásait, de az új környezetben új gyökereket ereszt? Ne szégyenkezzünk a kettős gyökérzet miatt. Ha egymás mellett fejlődik, erősebb, mint bármi.

Egyben biztosak lehetünk. A haza egyszerre létezik a magasban, és itt lent, a mélyben, a napi valóságban, a közösségben, a múltban, a nemzetben, a népben és a természeti környezetben, egymás méltóságának és a különbségek tiszteletében, a szomszéd nemzetekhez fűződő kapcsolatainkban és a világhoz való viszonyunkban.

A hazaérzésnek része az otthon-érzés és a jogviszonyok állapota, a megélhetés és a jövőtervezés lehetősége is.

Mégis ki kell fejeznünk rendületlenül: a haza egyetlen, megrendíthetetlen mércéje: ha kell, adom érte a személyes sikereimet, a szabadságomat, és ha kell, az életemet.

Aligha találhatunk még egy helyet a világban a mi Kárpát-medencénken kívül, ahol elmondható lenne egy emberről: hat országban lakott, de sohasem költözködött.

A napvilágot az Osztrák–Magyar Monarchiában látta meg, kora ifjúságát Csehszlová-

Duray Miklós és Bíró Zoltán a Haza Embere díjátadón.
(Fotó: felvidek.ma)

kiában töltötte, házasságra érett férfiként éppen akkor lépett, amikor Szlovákiában lakott, de vállalkozni Magyarországon kezdett, a Szovjetunióban vesztette el fél szemé világát, és csaknem száz évesen, Ukrajnában tért örök nyugalomra.

Ez Kovács János bácsi esete, aki 1908-ban született, sohasem hagyta el szülőfaluját, csak az államhatárok léptek át fölötte olyan könnyedséggel, mint a kánkánt táncoló hölgyek kecses lábai, részeg francia katonák lábainak álcázva.

Sorozatlovésként hangzik a felsorolás – nemde (?) –, még ha a táncos lábúak ze-

néjének üteme miatt nem is kivégzési sor-tűzként hallatszik. De akár az is lehetne. A bevégeztetéskor bármilyen melódiát lehet játszani, a megrendelő ízlése szerint.

Mindegyik állam, amelyik megfordult Kovács János léte fölött, hűségre kötelezte őt a jelenvaló esetlegességhez, követelve tőle a korábitól való elhatárolódást. Mi ez, ha nem tudathasadás-kényszer, megrendelésre?

Kovács János édesapja annak az országnak a katonájaként halt hősi halált az első világháborúban, amelyben született. A következőre nem esküdött föl, ezért hontalan lett. A harmadikat nevetségesnek tartotta és átmenetinek. A negyedikben apját hősi halottként felvették a Vitézi Rendbe, és itt zúgott át fölötte a második világháború. Mielőtt magához tért volna, elvitték *málenkij robotra*. Mikor innen hazatért, a Gulágra hurcolták. A hatodikban nem kapott nyugdíjat, és egy szép napon csendesen a túlvilágra szenderült.

Ez nem sorstalanság, hanem az Isten háta mögötti sors.

Kovács János bácsi gyerekkorában, ha tehetett, lejárt a Tiszára. Életében csak néhányszor történt meg, hogy átment a túlsó partra. Kicsi fiúként nagyapjával néha ugyan átladikoztak a szemben lévőkhöz. Akkor még szabad volt, hisz' a folyó mindkét partja ugyanabban az országban találtatott. De egyszer vége lett a szabadságnak. A folyót államhatárrá nyilvánították. Amikor nagyapjával utoljára mentek le a partra, már idegen nyelven beszélő fegyveres katonák őrizték a vizet – amarra románok, itt csehek.

„Olyan lett ez a környék, mint a bereg-szászi szatócs fia nyolcnapos korában” – mondta volna, ha látta volna a szatócs fiát meztelenül.

Az új államhatár mentén azóta is foszlányban hevernek a kettészakított vármegyék: Sopron, Moson, Győr, Komárom, Esztergom, Hont, Nógrád, Gömör-Kishont, Abaúj-Torna, Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Bereg, Bihar, Arad, Csanád, Bács-Bodrog,

Baranya, Zala, Vas. A határvonal nyomán gyalogosan több mint kétezer kilométert lehetne megtenni, és csaknem mindenütt magyarul érthetnénk szót, a határ mindkét oldalán – itt tízmillióval, amott hárommillióval, a nemzet egyharmadával.

Erre mondják: mi, magyarok önmagunkkal vagyunk határosak. A maradék Magyarország a magyar nemzet elszakított részének fogyó maradékával határos.

A Bereg megyei Kovács Jánostól életében legkevesebb háromszor követelte meg az átmenetileg létező állam, hogy nevezze hazájának azt az országot, ahol a szülőföldje éppen találtatik. Ez azt jelentené, hogy a haza változó érték, cserélhető vagy „kifordítható, mint a lódenkabát” (Hervay Gizella), esetleg ébredési hangulat által befolyásolt érzés?

A haza csupán a kereskedelmi elvű szerelem portékája lenne?

A haza nem macskajaj. Nem állapot, nem futó érzés, de nem is a fasiszták terrorjának nyomása alatt kibontakozó „meggyőződés”. A szűkebb pátria nem haza: szülőföld. Az állam nem haza: szervezési körlet. Az ország: szerves történelmi egység. Ha nem szerves: tákolmány.

A haza mindettől sokkal több. A haza érzélem, történelmiség, jogegyenlőség, polgári egyenrangúság, a nemzet sorsával való azonosulás és az emberi lét végéig viselt kötelezettség, ahogy Exupéry mondaná: a megszelídített iránti felelősség.

Hazába beleszületni lehet, beköltözni nem. Hazatérni lehet, de hazát választani nem. Hazaáruló is csak az lehet, akinek van hazája. A haza bennünk épül vagy omlik.

„Haza csak ott van, hol jog is van” – mondja a 19. század költője.

Amikor még hit töltött el bennünket, a bennünk lévő és a körülöttünk való hazáról így mondtuk imádságunkat: „Magyarországról, édes hazánkról, ne feledkezzél el, szegény magyarokról.”

Házi Balázs

Az áldozatvállalás és az emlékezés szükségessége

Az idei évben is február 25-én emlékezett meg az ország a kommunista diktatúrák áldozataira. Intézetünk munkatársa, lapunk szerkesztője, Házi Balázs a ceglédi Kossuth Lajos Művelődési Központban tartott emlékező beszédet, ahol a városvezetés, a helyi iskolák tanulói és a történelmi egyházak képviselői is jelen voltak. Mint utalt rá, az ünnepek és az emléknapiak adják meg azokat a fogódzókat, melyek által kialakul önazonosságunk. Nemcsak emiatt fontos azonban emlékeznünk a kommunizmus nevében legyilkoltakra és megnyomorítottakra, hanem köszönetet is kell mondanunk azért az áldozatért, melyet értünk, utódaikért hoztak meg. A beszéd teljes szövegét az alábbiakban olvashatják.

A hétköznapi szürke sodrában néha meg kell állnunk, és számot kell vetnünk. Meg kell határoznunk – ha más nem, magunk számára –, hogy kik is vagyunk. Ebben óriási szerepe van az emlékezetnek és az emlékezésnek, mint tudatformáló erőnek. Ez nemcsak egyéni tudatunkat, hanem közösségünknek, népünknek, nemzetünknek tudatát, és ezáltal önazonosságát is megadja. Ha nem emlékeznénk viselt dolgainkra, a jövőt sem volna érdemes terveznünk, hiszen a jelenben nem tudnánk, kik vagyunk. Ezért van szükségünk ünnepekre és megemlékezésekre, hogy kiszakadjunk a mindennapok körforgásából, és legalább keressük a válaszokat nem hétköznapi kérdéseinkre. Az ünnep és a megemlékezés rokon. Ahogy Márai mondja: „Az ünnepet nemcsak a naptárban írják piros betűkkel. [...] Az ünnep a különözés. Az ünnep a mély és varázsos rendhagyás.”

El kellene gondolkodnunk ilyenkor alapvetőnek vélt fogalmainkról is, melyek értelmezésén hajlamosak vagyunk legintve átsiklani. A mai alkalom kapcsán érdemes kicsit körbejárni a kommunizmus, az áldozat és a szabadság fogalmait. A már idézett Márai Sándor öntötte szavakba talán a legérzékletesebben *Mennyből az angyal* című, 1956 karácsonyán írt versében, hogy az utódok menyire nem értékelik azt, amit örökségbe

kapnak: „És kérdik, egyre többen kérdik, / Hebegve, mert végképp nem értik – / Ők, akik örökségbe kapták –: / Ilyen nagy dolog a Szabadság?...” Jóllehet ez a felkiáltás jobbára az akkori nyugati világ polgárainak szólt, de ma már nekünk is érdemes szembenéznünk vele.

1987-ben született emberként tudatos életem legnagyobb részét már magam is szabadságban, demokráciában és jogállamban élhettem. A hozzám hasonló korúak természetesnek is vehetnék, hogy ez jár. De ezzel valójában azokat vennénk semmibe, akik életüket áldozták, hogy mi egy jobb, élhetőbb világban nőhessünk fel. Emiatt is parancsoló kötelesség megemlékezni a kommunista diktatúrák áldozatairól. Ráadásul az elkövetett bűnt addig nem követheti megbocsátás és gyógyulás, amíg azzal nem nézünk szembe, azt nem valljuk be, nem mondjuk ki. Beszéljünk tehát róla, mit követtek el egy világmegváltó ideológia nevében!

Érdemes egy pillanatra áttekinteni, milyen rendszer is volt az, amelynek most az áldozataira emlékezünk. Tudjuk, hogy világhódító útjára a 19. század közepén indult, két Angliában tevékenkedő német teoretikus *Kommunista kiáltvány* című művével. A mű bizonyos kor bizonyos helyére nézve tartalmazott ugyan rég ki nem mondott igazságokat

Házi Balázs beszéd közben.
(Fotó: Kisfaludi István)

is, de világszerte csak erőszakkal volt alkalmazható más területek más rendszereire. Nem kapcsolódhatott szervesen az adott társadalom viszonyaihoz. A műtragédiája pontosan abból következik, hogy ezt mégis mindenhol megpróbálták. Az erőszak pedig mindenhol meg is jelent, ahová a kommunista ideológia betette lábát.

Tudjuk a kommunizmusról, hogy először 1917-ben került hatalmi pozícióba egy forradalomnak csúfolt, valójában szűk csoport által végrehajtott puccsal a cári Oroszországban, e hatalmas területű és nagy lakosságú országban, ahol a társadalmi különbségek, az elnyomás és a be nem gyógyult sebek is óriásiak voltak. Ezek miatt is kerülhettek hatalomra a nevük alapján hazug módon többségnek nevezett, valójában kisebbségben lévő bolsevikok. Elképzelhető, mennyi frusztráció lakozhatott azok lelkének mélyén, akik felépítettek egy olyan rendszert, melyet addigi legszörnyűbb rémálmainkban sem tudtunk volna elképzelni. Egy rendszert, melyben potenciálisan mindenki ellenség lehetett, nemre, fajra, vallásra, társadalmi és vagyoni helyzetre, gondolkodásmódra való tekintet nélkül. Egy rendszert, mely mindenkinben ellenséget látott, akiket nem is volt rest likvidálni. E rendszer ráadásul a történelem során elsőként nem arról akart vitázni ellenségeivel, hogy milyen az Isten, hanem deklarálta: nincs Isten.

Ebből egyenesen következő módon rengette meg az összes morális alapvetést, köztük az ember egyediségére, valamint az emberélet értékére vonatkozót. E rendszer számára nem jelentett erkölcsi vétséget nyolc-tízmillió ukrán kiéheztetése, tízezrek tömegsírba lövetése, vagy

városok porig rombolása. A rendszer az emberben nem valami megismételhetlent, egyedit, rendkívüli és elpusztíthatatlan lélekkel rendelkező teremtményt látott, hanem munkaerőt, katonát, hivatalnokot, parancsvégrehajtót. Amint valaki nem teljesítette a tőle elvárt feladatot, a rendszer ellenségének számított, és értéktelenné, elpusztítandóvá vált. Ebbe a kategóriába pedig bárki a legkönnyebben belekerülhetett.

A rendszer legtragikusabb következménye a világ számára az volt, hogy ideológiájából következően a forradalmat exportálni akarta, nem elégedett meg az Oroszországban, vagyis akkorra már Szovjetunióknak nevezett államalakulatban elért úgynevezett „eredményekkel”. Legkönnyebben ott és akkor hódított tereket, ahol és amikor az emberekkel hazugságok sorozata árán el tudták hitetni, hogy „csak láncaikat veszíthetik” – nem gondolva önnön életükre, és ami még rosszabb: lelkükre. Az anyagilag kisemmizett embereknek, ha kenyeret nem is, de látszólag meggyőző ideológiát adtak, így enyhítve legalább ideig-óráig éhségüket, egyben fanatizálva őket. Ezért hihették el sokan jóhiszeműen egy darabig, hogy a magát népinek hazudó demokrácia valóban értük létezik és az ő örök boldogságukat szolgálja. És valójában ebben állt a rendszer legnagyobb hazugsága. Aki azonban ez ellen fel mert szólalni, nem is a rendszer, vagy

az ideológia, hanem rögtön a nép ellenségévé vált, és nemkívánatos elemnek minősült.

Magyarországon a kommunista diktatúra először 1919-ben rendezkedett be. Ekkor 133 napig tudott hatalmon maradni egy kizsigerelt, háborútól elcsigázott, bizonyos területein idegen hatalmak által megszállt országban. Hatalmon maradását segítette, hogy a legnagyobb ellenségnek nem is a kommunizmus, hanem a román, csehszlovák és délszláv haderő tűnt. Az elkövetett gazságok és kegyetlenségek miatt is azonban végül felszámolták a Tanácsköztársaságot. A két világháború között huszonöt évig illegálisban működő kommunistákból a társadalomnak csak egy nagyon kicsiny része kért, vagy várt tőlük akármit is. Az ország még egy második vesztes világháború és annak minden szörnyűsége után is emlékezett 1919 borzalmaira, ezért a többség nem is szavazott bizalmat a magyar néplelektől teljesen idegen kommunistáknak. Nálunk is követni kellett hát a máshol már jól bevált módszert: csalással és erőszakkal vették át a hatalmat.

Az ország és a nép, a közeli világégés szörnyűségeit lelki szemei előtt látva, irtózva egy újabb háborútól, egy ideig túrt, és várta a megígért földi paradicsomot. A hatalom példátlan terrorrendszert működtetett, és megsemmisített minden rajta kívül álló társadalmi erőt. Mindenki tudta, mit jelent a csengőfrász, rettegett a sötétített ablakú fekete autóktól, és a legrosszabbra gondolt, ha egy szerette nem ért időben haza. Az elnyomó rendszer nemcsak az államhatalom felsőbb szerveiben volt jelen, de a hétköznapi viszonyain, félelmein és kétségein át beszivárgott az agyakba és szívekbe, hogy átformálja a jellemet és megkísérelje megalkotni a *homo sovieticus* új embertípusát. Totalitárius volt, mert mindenre és mindenkire, a társadalom egészére ki akarta terjeszteni hatalmát. Alattvalóvá degradált és teljes azonosulást követelt, kiterjesztve hatalmát az ember legbensőbbjéig, csontig hatolóan. Vagy ahogy Illyés Gyula 1950-es, *Egy mondat a zsarnokságról* című versében fogalmaz:

„hol zsarnokság van, ott van / jelenvalóan / mindenekben, / ahogy rég istened sem”.

A hatalmas igazságtalanságokat azonban a hazugsággépezet sem tudta sokáig el-
kendőzni. A Rákosi-rendszer kegyetlenségei által megnyomorított nép 1956-ban egyként mondta: elég volt! A forradalom katartikus napjai, majd annak vérbe-fojtása után a társadalom utolsó reményét is elveszítette, kezdett beletörődni a megváltoztathatatlanba. 1957. május 1-jén százazrek ünnepelték a Felvonulási téren (a nem is sokkal korábban a ledöntött Sztálin-szobor torzója nyomán csak Csizma térnek nevezett szimbolikus helyszínen) Kádár Jánost és az ő állítólag emberarcú szocializmusát. A nyílt kegyetlenséget fokozatosan váltotta föl a csendes beletörődés és komor főhajtást igénylő rendszer. Aki lemondott a politikai ellenvélemény kinyilvánításának minden formájáról, az elvileg – bizonyos korlátok között – szabadon élhetett. Már a világhírű, Nobel-díjas író, Albert Camus magyarokról írt szavai sem nyújthattak reményt és vigaszt – a szöveg a forradalom egyéves évfordulóján el sem juthatott a magyarokhoz: „Azok közé sem tartozom, akik úgy hiszik, alkalmazkodni kell, ha átmenetileg is, bele kell törődni a rémuralomba. Ez a rémuralom szocialistának nevezi magát, nem több jogon, mint ahogy az inkvizíció hóhérai keresztényeknek mondták magukat.”

Az ideológia kiforgatott mindent, új államiséget, új társadalmat, végső soron új embertípust akart képezni. Nemcsak a politikai rendszereket kívánták tehát megváltoztatni, hanem új embert, emlékezetet és jövőképet akartak formálni.

Az általánosan elfogadott becslés nagyvonalúan nyolcvanöt és százmillió között határozza meg a kommunizmus áldozatainak számát világszerte. Sok esetben nehéz pontos adatot találni arra, mennyi emberéletet is követelt a rendszer. Mao „nagy ugrása” húsz-harminc millió, a kínai kulturális forradalom egy-másfél millió életet követelt. Pol Pot négyéves uralma idején Kambodzsa lakosságának mintegy negyede, egy és hárommillió kö-

zötti ember pusztult el. Az 1932–33-as mesterségesen előidézett ukrán éhínségbe, a *holodomorba* nyolc-tíz millióan haltak bele. Már önmagában az áldozatok ekkora száma is elképesztő, de még megdöbbentőbb az a tény, hogy millió nagyságrendű azon halottak száma, akikkel esetenként nem tudunk elszámolni. Talán nem véletlen, hogy éppen Sztálinnak tulajdonítják a cinikus mondatát: „Egy ember halála tragédia, milliók halála statisztika.”

A kerekített számok pusztán a kivégzettekéről, halálra kínzottakról és tömegmészárlásban likvidált emberekről szólnak. A rendszer áldozatait azonban nemcsak ilyen módon szedte, hanem az élet minden területén. Nem számít bele például az olyan reményvesztett halál, melyet öngyilkosságnak szoktunk nevezni. Érzékletesen fogalmazza meg a *Mások élete* című film keletnémet író-főhőse barátja halála kapcsán, mennyire kilátástalan az a helyzet, amikor valaki ehhez a kétségbeesett eszközhöz folyamodik: „Van azonban valami, ami megszámlálható, mégsem számlálják: [...] és ez az öngyilkosok száma. [...] Országunk 1977-ben hagyott fel az öngyilkosok számlálásával. Öngyilkosok. Így hívták őket. Holott nincs ennek a tettnek a gyilkossághoz semmi köze. Nem ismer vérszomjat, sem szenvedélyt. Csak a halált. A remény halálát.” Ki tudná megbecsülni azon ezrek számát, akik önkezükkkel vetettek véget életüknek, mert nem láttak reményt, kiutat a kilátástalan elnyomásból. Vagy azért tettek így, mert oly mértékben alázták meg őket és tették számukra értéktelenné az életet, hogy úgy gondolták, ezen a világon nekik már nincs keresnivalójuk. A családtagok, barátok feljelentésére vagy besúgására kényszerítettek nem tudtak elszámolni önnön lelkiismeretükkel, és számos esetben inkább választották a halált. Gyilkosaik azonban nem önmaguk, hanem megnyomorítóik voltak.

Nem számolják bele a 85-100 millió föbe a meg nem született gyermekeket sem, akiket szüleik nem akartak egy gonosz

világban felnevelni. Azokat sem, akik biológiailag éltek ugyan, de becsapott, reményvesztett emberként minden céljukat és vágyukat feladták, mert már az ellenállásba is belefáradtak. Jelképes volt 1989. június 16-án, Nagy Imre és társai újratemetésén a hatodik koporsó. Ez a koporsó az 1956-os, addig ismeretlen mártírok számára lett felravatalozva, ám ezen túl önálló szimbolikus jelentőséget is kapott. Ahogy a fiatalság nevében szót kapó Orbán Viktor akkor fogalmazott: „Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkezendő hús, vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik.”

A szabadságért az életüket áldozók csak ideig-óráig győztek le, mert a végső diadal valójában az övék. A remény Márai Sándor szavaival tovább él bennünk is: „Angyal, vidd meg a hírt az égből, / Mindig új élet lesz a vérből.” Örájuk emlékezünk ma, nekik köszönhetjük, hogy ma emlékezhetünk és emlékeztethetünk, szabadon beszélhetünk róluk. Nekik is köszönhetjük, hogy el tudjuk határolni a jót a rossztól, és hogy nem kérdés, melyik oldalon állunk.

A Kádár-rendszer viszonylagos jóléte, a „gulyáskommunizmus” ugyan felváltotta a Rákosi-rendszer kegyetlenségét, de sem azt nem tudja elfeledtetni velünk, hogy vérben fogant, sem azt, hogy követője a megelőző rezsimnek. Nem feledjük ma sem, hogy a rendszer kiszolgálói a hatvanas évek közepéig tartó fizikai megtorlás után továbbra is tízezreket nyomorítottak meg napi szintű aljasságaikkal. Bár az elnyomók tagadták Istent és a lelket is, legyőzni valójában sohasem tudták, sohasem tudhatták. A láthatatlan erények ugyanis múlhatatlanok és eltiporhatatlanok, így a szeretet és a hazaszeretet sem kivégezhető. Ahogy Illyés Gyula *Haza a magasban* című versében fogalmaz: „Homlokon lóhatnak, ha tesszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik.”

Egy „amatőr” rendszerváltó halálára

„Amatőr” – ezen a néven tartotta nyilván célszemélyként a kommunista állambiztonság Bokros Pétert, az Inconnu Csoport decemberben elhunyt alapító tagját. A minősítés kifejezetten találónak tekinthető – persze amennyiben nem pejoratív, lekicsinylő, elitista értelemben használjuk.

Bokros és a csoport tagjai autodidakta módon, iskolák elvégzése nélkül érkeztek a művészet, az akkor kifejezetten modernnek számító *mail art* világába. (Nevük is innen ered: a szándékosan rossz helyre küldött levelek, amelyeken a valódi címzett feladóként szerepelt, megkapták az „ismeretlen címzés”, *inconnu* bélyegzést.) Éppen így kezdtek a politikával is foglalkozni: le akarták bontani azokat a fölösleges korlátokat, amelyeket a rendszer eléjük állított. Mélyen megvetették a kommunista diktatúrát.

Hosszabb, bővebb elemzést igényelne annak vizsgálata, hogy az Inconnu milyen kapcsolatban volt az ún. demokratikus ellenzékkel, volt-e valaha annak integráns része. Kétségtelen, hogy számos *performance*, rendezvény, szamizdat nyomdai tevékenység – maga az akcióművészet jellege – igazolná ezt. Bokros, Molnár Tamás és a többiek ugyanakkor nem akartak hivatásos politikusok lenni: nem voltak hajlandóak kompromisszumot kötni, elveiket feladni. Nem érdekelte őket a hatalom. („Ti nyomdászok maradtatok” – mondta nekik már a rendszerváltás után Rajk László építész, egykori szamizdatos akkor már SZDSZ-es országgyűlési képviselőként. Molnár Tamás a kapcsolatra így emlékezett vissza: „emberileg jóban voltunk (...) de sok kérdésben nem értettünk egyet. (...) Teljesen más alapállásból jöttünk. Vidékiek voltunk, plebejusok, ha úgy tetszik.”) Fontos különbségként jelentkezett ugyanakkor ’56 megítélése. Míg az Inconnu tagjai számára a forradalom mindenestül vállalható és megkérdőjelezhetetlen hagyományt jelentett, addig a gyakran a radikális marxizmus felől érkező demokratikus ellenzék tagjai sokáig idegenkedve tekintettek az utca forradalmára. Az Inconnu nem véletlenül választotta az első, 1956-tal foglalkozó magyarországi nemzetközi kiállítás címének a *Harcoló várost* (1987). Példaképük, szellemi mentoruk a forradalom után hét évig börtönben ülő Krassó György nagyban meghatározta forradalomképüket. Talán rájuk – és elsősorban rájuk – tekintve írta Krassó a *Beszélő* egyik 1987-es számában: „Az új októberi ifjúságnak már itt vannak az első képviselői. Biztosan tudják és érzik ezen a napon, hogy a szavak tetté fognak válni, és amikor a magyar október előtt tisztelgnek, akkor nem a múltat, hanem a jövőt ünneplik.” (*Két választás Magyarországon*).

Nagy Imre újratemetésének lefolyása tovább mélyítette az addig is meglévő barázdákat. Az akkortájt még teljesen kihalt, gazos, az emlékezetből is kidaszított 301-es parcellában 1988. november 4-én felállított emlékoszlop, majd a jeltelen sírokban fekvő, kivégzett forradalmárok emlékére kifaragott és az 1989. június 16-ára felállított kopjafák ismét az ő kezük munkáját dicsérik. „A faragott fejfák Magyarország különböző tájegységeinek hagyományos népi motívumait idézik” – olvasható az adományozók számára kiküldött tájékoztatóban. Mára már tudjuk azt is, hogy a helyszínen és a televízió képernyőjén keresztül látott „össznépi eufória” mögött milyen szinten volt jelen a párt és az állambiztonság előkészítése, amely igyekezett „helyes mederbe” terelni az eseményeket. A „hivatalos” és a „népi” szervezés különvált. Krassó és az *inconnusok* külön megemlékezést akartak szervezni, elsősorban „a hatodik koporsó” által jelképezett hősökre fókuszálva. Bokros Péter így emlékezett vissza minderre egy interjúban: „Krassó szeretett volna egy külön megemlékezést csinálni a Hősök terén, mert neki az volt a véleménye, ami egyébként az egész Inconnu Csoporté: Nagy Imrét a kommunisták azért temetik újra, hogy ezzel bűneiket megpróbálják helyrehozni. Krassó Gyuri lakásán röplapokat gyártottunk, amikor megjelent az amerikai követség egyik alkalmazottja, és üvöltve közölte, hogy »Krassó úr, ön holnap ezt a független megemlékezést nem csinálhatja meg!«. Sarkon fordult, és ki-

ment. Mi meg meredten ültünk a helyünkön, és egyszerre mondtuk ki: csöbörből vödörbe kerültünk.” Ezúttal sem tévesztették szem elől az ’56-os hagyományt. A forradalom egyik hatalom gyámságát sem akarta, csupán annyit: tartsák tiszteletben, hogy a magyarok maguk szeretnék dönteni sorsukról. Bokrosék világképébe nemcsak a keleti, de a nyugati diktátumok elfogadása sem fért bele – e véleményben szellemi rokonaik inkább a harmadikutas magyar demokraták, nem a liberális öndefiníciójú, a nyugati típusú modernizációt a nemzeti sajátosságok és függetlenségek megőrzésénél fontosabbnak tartó polgári radikális csoportok voltak.

A rendszerváltás komoly csalódást okozott számukra. Az igazságtétel fájdalmas elmaradását, az újfajta függésrendszerek kialakulását, a nemzeti sajátosságokról való lemondás folyamatát keserűséggel élték meg. Az egykori szövetségesnek tekintett „demokratikus ellenzék” hatalomba való bevonulásától, a posztkommunistákkal való összefekvésétől egyenesen undorodtak. Nem lettek politikusok. Örök ellenzékiek maradtak. Nem halmoztak fel komoly vagyont, sőt Molnár Tamás búcsúzása szerint Bokros „szinte nyomorogva ment el”. Fájdalmas és immár jóvátehetetlen kontrasztja marad a rendszerváltásnak, hogy inkább kerültek perifériára az új rendszerben is az ’56-os forradalom emlékének őrzői, mint a kiemelt nyugdíjon tengődő volt kommunista belügyminiszterek, vérbírók és ügyészek.

Ilyenkor néha visszafordíthatatlan elkésettséget érez az ember. Isten nyugosztalja Bokros Pétert és a rendszerváltás elfeledett, elhunyt harcosait!

(Bokros Péter grafikus, az Inconnu Csoport tagja 2017. december 16-án hunyt el. 2018. január 14-én (vasárnap), a nagykorú katolikus templomban szentmise keretében búcsúztatták el. Az írás megjelent a Magyar Hírlap 2018. január 19-ei számában.)

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

Az Inconnu csoport tagjai 1988-ban, középen Bokros Péter.
Fotó: fortepan.hu, Philipp Tibor adományozó, képszám: 60451

A szegedi hosszú tavasról

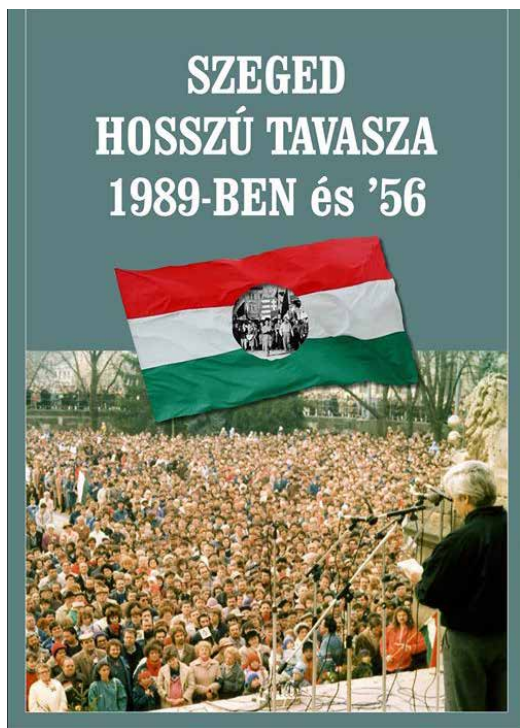
(*Szeged hosszú tavasza 1989-ben és '56.* Szerk. Géczi József Alajos, Laczkó Sándor, Lovászi József, Révész Béla, Sipos József. Szeged, MÉDIA-MIX, 2017.)

Gorkijnak tulajdonítják azt a felismerést, miszerint csak az történik meg a világban – legyen az napi história vagy történelmi esemény –, amit leírunk, megörökítünk belőle. Az egymást követő nemzedékek egymásra épülő emlékezete is véges, és zömmel csak a maguk látókörében történeteket őriz. A többi betemeti a felejtés homokja. Okosan cselekszik hát, aki gondosan lajstromozza a vele történeteket, leírja a maga és elvbarátai, eszmetársai által véghez vitt – történelmi vagy csak annak hitt – cselekedeteit. Hogy ezeken a közszemlére tett kiadványokon messziről érződik az elfogultság sajátosan átható illata; a nem egyszer maga-dicsérő, önhitt felkínálkozás piackutató kísérlete? A végső választ ezekre a kérdésekre az utókor adja meg, az amúgy is távlatosnak hitt eljövendő.

Szeged hosszú tavasza 1989-ben és '56 címmel közel félezer oldalas kiadvány jelent meg 2017-ben a MÉDIA-MIX Bt. gondozásában, a Nagy Imre Táraság és a Tancsics Mihály Alapítvány támogatásával. A címhez igazodó tárgyban előadások, tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok jelentek meg a Géczi József Alajos, Laczkó Sándor, Sipos József és

Révész Béla által szerkesztett vaskos, elegáns kiállítású, kemény fedeles kötetben. A múltidézésre vállalkozó szerzők zömében inkább a rendszerváltoztatás eseményeit idézik fel, ajánlják azt – az utókor szíves figyelmében is reménykedve – a jelenkor olvasóinak. Jól kiolvashatóan a szegedi reformkörösök múltidéző és -teremtő igyekezete szólította életre a korábban konferenciákon és kötetekben megidézett, már-már eltékoztottnak hitt (közel)múltat. Mert a reformkörösöknek méltatlanul kevés elismerés, megbecsülés jutott rendszerváltoztató törekvéseikért az elmúlt évtizedekben. Az újonnan alakuló pártok (reform)kommunistázták, a valódi kommunisták pedig árulózták őket. (Így jártak a reformkommunisták is 1956-ban.) Legerősebb bázisuk egyébként is Szegeden volt, talán mert az ottani rendszerváltoztatásra vállalkozó alakuló pártok a dél-alföldi városban nem fordítottak hátat olyan látványosan a szintén békés átmenetben reménykedő helybéli szocialistáknak, mint másutt. A vér nélküli *tárgyalásos forradalom* megvalósításának igénye – amelyet Csurka István hirdetett meg először a lakiteleki sátorban 1987-ben – munkálkodott akkor a felelősen gondolkodók szándékaiban, gesztusaiban. A minden addig elért eredményt romba dönteni látszó veszély és a visszarendeződés elhárításának reménye ültette akkor közös asztalhoz a rendszerváltoztatást előkészítő mérsékelt pártokat, szervezeteket. Hiszen itt állomásoztak a szovjet hadsereg katonái, valamint a munkásőrség lefegyverzése sem történt még meg. Erőszakos fellépést hirdettek meg az állítólagosan készülődő „fehérterror” ellen az akkor jelentős politikai hatalommal rendelkezők harsány vezetői, a fegyveres ellenállást is kilátásba helyező, e célra mozgósítandó szervezetei. Ehhez igazodva a mérsékelt erők – jobb- és baloldalon egyaránt – nem léptek fel a zajos forradalmi változtatások igényével, anél is inkább nem, mert az akkori magyar

közgondolkodás – ellentétben az 1956-os hazai társadaloméval – a 20. század nyolcvanas éveinek végén nem égett forradalmi lázban. *Nem tetszettünk forradalmat csinálni*, mert az emberek túlnyomó többsége megelégedett volna egy Gorenje-forradalommal is, azzal, ha a rendszerváltoztatás a nyugati életszínvonal bevezetését jelenti csupán. A mielőbbi gyors változtatásban reménykedő, az Egypárt modernizálását követelő reformkörösök saját térfelükön szövetséges nélkül maradtak, mert a fennálló rendszer átalakítását hirdető akkori vezető reformpolitikuskok (Pozsgay Imre, Németh Miklós, Nyers Rezső) nem vállalták fel nyilvánosan a velük való együttműködést. A kötetben írásaikkal jelenlévő érintettek mondataiból még mindig érződik a csalódottság: az MSZMP reformpolitikusi pártszakadástól felve nem álltak ki mellettük, cserbenhagyták őket. A szegedi reformkörösök egyik vezéralakja, Géczi József Alajos némi öniróniával „a passzív ideológiai belső ellenállás éveinek” nevezi ezt a kort. A két malomkő közötti őrlődés, és ezért talán a párton belüli ellenzékiek önkorlátozó időszakának kora is ez. 1989 januárjának végén hangzik el Pozsgay Imre bejelentése, amely – egy e célra létrehozott akadémiai tudós társaság javaslatára – 1956-ot népfelkelésnek nevezi. „A reformerek – a közelgő KB-ülésre is tekintve – leszámolásról, Pozsgay meneszté-

sétől rettegtek – ad helyzetjelentést Géczi József a kötetben a *kő csobbanása* utáni időszakról. – De megszéppentek a hirtelen jött »szabados nyilvánosságban« lubickoló sajtómunkások is... Felsejlett a már sokszor megtapasztalt visszarendeződés réme. Ellenhatásként februárban, márciusban és április első felében sorra alakultak az állampárti ideológiának és struktúrájának hadat üzenő reformkörök, reformalapszervezetek, reformszárnyak, reformklubok, platformtársaságok.” Az akkor már túlhangsúlyozott veszélytől, a visszarendezéstől zömmel azok féltek, akik legfeljebb a Párthoz kötő bilincseiket veszíthették; meg a pártvagyon és a spontán privatizáció reményét, a közvagyon magánosítását – mondhatnánk cinikusan, de akkor nem az e korban és tárgyban naivan idealista reformkörösökről beszélünk. Ők – a külső szemlélő így látta – az Egypárt lehetséges fórumait ráérősen végigjárták. S bár igyekeztek csakugyan megszabadulni béklyóiktól, a tempósan óvatos önszerveződés felőrölte erőiket, idejüket és valószínűleg idegeiket is, így aztán csak az 1989. május 20–21-ei szegedi országos kongresszusukon jutottak el odáig, hogy kimondják: *rendszerváltásra van szükség!* Csoda-e, ha az ezt a felismerést már régen túlhaladott ellenzéki pártok nem érezték hitelesnek megkésett kinyilatkoztatásukat? A határozatlanságot, a késlekedést a politikai mezőn a pályára olykor-olykor betóduló nézők szigorúan büntetik. Az egyik szegedi ellenzéki mozgalom egyik szervezője, Póda Jenő az említett kötetben így vetíti elénk saját nézőpontjukból a reformkörös Géczi József Alajos által megidézett kort: „Elérkeztünk március 15-éhez és átbillent a város. A hivatalos ünnepen a Hazafias Népfront, a tanács, a pártbizottság, és a KISZ a Klauzál térre várta az embereket, lehettek vagy kétszázan. A múzeum előtt ünnepelt az ellenzék vagy tizenötezer ember társaságában. Tartottunk az eseménytől, komoly félelmeink voltak, hogy erőszakba torkollik. Hiszen még diktatúra volt, orosz megszállás alatt álltunk, még létezett a munkásőrség, márpedig a fegyver az fegyver, a hatalom az hatalom.”

Az Egypárt hatókörrel rendelkező korabeli vezérkara a szorító tényezők hatására (az

ellenzéki pártok, mozgalmak egyre dinamikusabb szerveződése és radikálisabb fellépése, a reformkörök szegedi országos kongresszusa, szegedi népligeti nagygyűlése, valamint Nagy Imre és mártírtársainak közelpő temetése) napirendre tűzte a Nemzeti Kerekasztal előkészítésének kérdését, a rendszerváltoztatás forgatókönyvének közös kidolgozását. Az ötvenhatos mártírok nagy nyilvánosság előtt történő 1989. június 16-i újratemetése pedig nyilvánvalóvá tette ország-világ előtt: a rendszerváltoztatás immáron elodázhatatlan.

A kötetben megszólalnak a rendszer-változtatás Csongrád megyei legendás alakjai – Keserő Imre, Király Zoltán – és személyes hangon emlékeznek a daliás időkre, vagy mondanak lesújtó véleményt az egész rendszerváltoztató folyamatról, mint a változás korában méltatlanul sebet elszenvedni kényszerülő Bíró Zoltán, a magyar demokraták főiskolai tanárként Szegeden is honos első elnöke: „A békés átmenet így békét szült, de annyi csalódással, keserőséggel és békétlenséggel a mélyén, hogy közel harminc év után nagy erőfeszítésekkel kell helyrehozni azt, amit rendszerváltás címén tönkretettek vagy felprédáltak.”

Korfestő dokumentumok is megidéznek Szeged 1989-es „hosszú tavaszát”, de ennek egyik hírhedt előzményét, a *Tiszatáj* sorsáról döntő 1986-os párthatározatok jegyzőkönyveit is beválogatták kiadványukba a kötet szerkesztői. Beszédes, tanítani érdemes példa: micsoda felbolydulás, a pártfőtitkár értékes idejét is igénybe vevő hosszú vita támad egy Nagy Gáspár-vers miatt – a szerző nevének kimondása nélkül – a Kádár-kori diktatúrában!

Az 1989-es MTI-hírek és a szigorúan titkos állambiztonsági jelentések szinte naponta számolnak be a politikai téren Szegeden és Hódmezővásárhelyen történetekről.

„1989. január 3-án 17.30–22.00 között Hódmezővásárhelyen az ifjúsági házban a Magyar Demokrata Fórum helyi csoportja kb. 200 fő részvételével zártkörű rendez-

vényt tartott, melynek témája az 1956-os események értékelése volt. A rendezvényen Lezsák Sándor – mintegy Pozsgay Imrének válaszolva – arról beszélt, hogy 1956-ban a forradalom felkeléssé, majd szabadságharccá változott. Csurka István óvatosságra, körültekintésre és megfontoltságra intett. Higgadt érvelése elűtött az előző előadók heves stílusától és a hallgatóság egy részének nemtetszését váltotta ki.”

Január 7-én, szombaton megalakult Szegeden a Munkásőrség Baráti Köre – olvashatjuk az MTI jelentésében. Egy január 17-ei jelentésből pedig azt tudjuk meg, hogy kizárták a pártból – a *Magyar Nemzet*ben megszólaltatott telekügyletei miatt – Szeged volt tanácselnökét, Papp Gyulát. Egy ugyancsak január 17-ei jelentés a katolikus ifjúsági egyesületek szervezkedéséről adott hírt. Az MTI tudósítása szerint ezen a napon a Hazafias Népfront az alternatív szervezetekkel tanácskozott Szegeden. Másnap a Szabad Európa Rádió *Kommentár nélkül* c. adásában arról esett szó, hogy az ellenzéki pártok Király Zoltán képviselői beszámolóján újabb Csongrád megyei telekpanamát hoztak nyilvánosságra.

A korabeli részletes jelentésekből, tudósításokból, híradásokból jól dokumentálhatóan kitűnik, hogyan rohantunk 1989-ben a *megegyezésses forradalomba*. A vaskos kötet végigolvasása után kétségtelenné válik az olvasók számára az egykori reformkörös szereplők pártkorrekciós szándéka, s az is, hogy miként és mikor vétettek – saját végső sikerüket akadályozó – hibákat. Ha óhitű vezetőikkel szemben a rendszerváltoztatás idején a mérsékeltbb ellenzéki pártokkal szorosabb szövetséget/megállapodást mernek keresni, messzebbre jutnak rendszerváltoztató céljaik megvalósításában.

Hiszen a magunk berlini falát – most már bevallhatjuk – közösen bontottuk. A megtorló rendszabályoknak kitett, viharvert ellenzéki pártok kívülről, a reformkörösök, reformpolitikuskok pedig – jóval komfortosabb és biztonságosabb körülmények között – belülről.

Megjelent a *Central European Political Science Review* legújabb száma

Folyóiratunk jelen számával egy időben jelenik meg a *Central European Political Science Review* legújabb száma, melynek szerkesztője intézetünk tudományos tanácsadója, Simon János. A CEPSR folyóirat Közép-Európa legnagyobb társadalomtudományi folyóirata, mely a CEPOLITI gondozásában jelenik meg 2000 óta, évente négy alkalommal. A periodika nyílt hozzáférésű interdiszciplináris nemzetközi felületet biztosít a társadalomtudomány, a politológia, a szociológia, az antropológia, a kommunikáció és a kultúra számára, valamint az ezen tudományágakhoz kapcsolódó releváns kutatások eredményeit terjeszti. A CEPSR várja a kutatások eredményeit, elemzéseket, ismertetéseket, rövid közleményeket és konferencia-összefoglalókat, amelyek a társadalomtudományok, a kultúra és kapcsolódó szakterületek eredményeit mutatják be. A 2 000 példányban megjelenő folyóiratot világszerte terjesztik, 32 ország 94 rangos könyvtárába, tudásközpontokba, egyetemekre és neves tudósokhoz is eljut.

A nemzetközi periodika mostani számában többek között megjelenik Matolcsy Györgynek, a Magyar Nemzeti Bank elnökének írása, amely történelmi perspektívában elemzi Magyarország elmúlt nyolcéves gazdasági eredményeit. A stabilizációtól a gazdasági növekedéshez vezető utat 12 lépcsőre bontja, elemzi az előző évek eszközeit, melyek között úgy hagyományos, mint *unorthodox* módszereket is használtak a nemzetgazdaság versenyképessé tételéhez. Az egyes lépéseket fogaskerékszerű szerkezetként értelmezi, melyben az egyik mozgásba lendülése a másikat is beindítja.

A lapban helyet kap egy, a délkelet-európai regionális együttműködés és az EU viszonyát elemző tanulmány (Lőrinczné Bencze Edit). A szerző kiemeli, hogy az 1989 utáni időszakban most jutottak el

odáig a térség országai, hogy különböző mértékben, felretéve nemzeti érdekeiket és sérelmeiket a közös célok érdekében együttműködjenek. Ezen célok között szerepel a belbiztonság, a politikai stabilitás és a piacgazdaság kiépítése. A határon átívelő kooperáció ebben a térségben különösen izgalmas kérdéseket vet fel, ezeket a tanulmány részletesen kibontja, valamint külön hangsúlyt fektet az EU szerepére a fenti kérdések tekintetében.

Mercè Corretja e számban megjelenő tanulmányában a katalánok függetlenségi törekvésével foglalkozik. Három fő kérdésre keresi a válaszokat: miért nem elégedett a katalánok többsége a spanyol alkotmánnyal? Lehetséges-e, hogy ünnepelejk Katalóniában az önrendelkezési népszavazást? Alkotmányos-e az október 28-a óta Katalónia fölé kiterjesztett központi spanyol hatalom?

A korábbi számokhoz hasonlóan ebben is szerepel konferencia-összefoglaló és recenzió, valamint absztraktok és a szerzők rövid bemutatása.

A RETÖRKI legújabb kötete

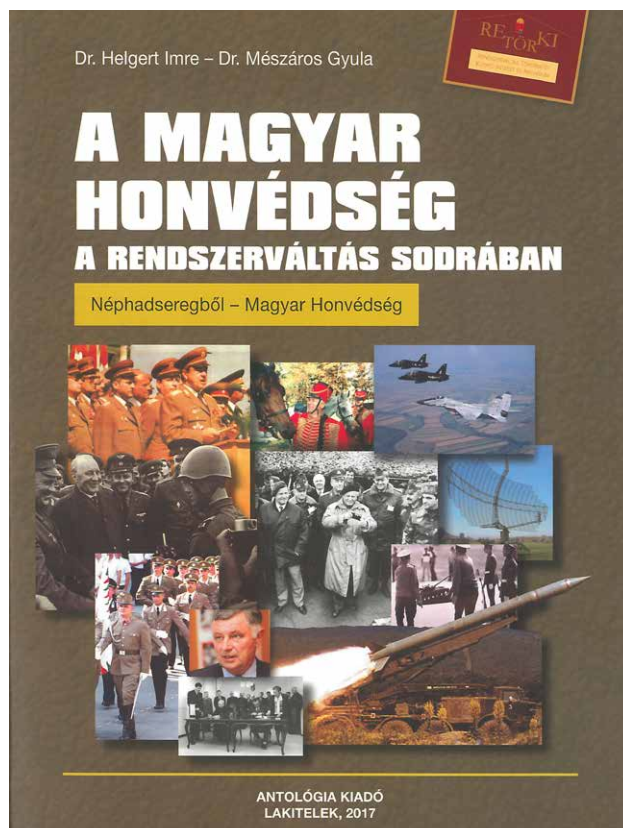
A Magyar Honvédség a rendszerváltás sodrában (Néphadseregből – Magyar Honvédség) címmel kétkötetes művet jelentetett meg Intézetünk tavaly év végén. A könyv mindkét szerzője nyugállományú ezredes, így a témát nem csak kutatóként tudták megközelíteni, hanem szakemberként, bennfentesként is. A kötetek szerkesztője, Kelemen József szintén nyugállományú altábornagy volt.

A mű előszavában Lőrincz Kálmán nyugállományú vezérezredes a következőképpen fogalmaz: „Kiemelkedő érdeme a szerzőknek az úgynevezett vitatott események történeti értelmezése. Közismertek egyebek mellett a honvédség parancsnokságának létrehozásával és működésével vagy a taxisblokáddal, a délszláv válsággal kapcsolatos megnyilatkozások, amelyek ismerethiánnyal, indokolatlan feltételezésekkel jellemezhetők. Különböző vélemények láttak napvilágot annak kapcsán is, hogy akarta-e a párt a változások megakadályozására az erőszakszerveket felhasználni. A szerzők bátran nyúlnak e kérdéshez is.”

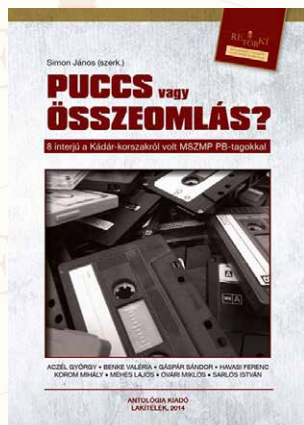
A mű bemutatóján Bíró Zoltán, a RETÖRKI főigazgatója elmondta, a rendszerváltás körüli időszak rendkívül viszontagságos volt a Magyar Néphadseregben, majd a Magyar Honvédségben szolgáló katonák számára. Felidézte Für Lajos néhai honvédelmi miniszterrel történt 2009-es beszélgetését, amelynek vezérfonala az akkori lehangelő állapot taglalása volt. A hadsereg képességeit kétségbeesítő szintre apasztották, s ez az ország tudatos leépítésének, erőltetésének a politikája volt.

Kelemen József hangsúlyozta, a néphadsereg tisztikara épp úgy részese volt a rendszerváltásnak, mint a társadalom civil tagjai, ám ezt a témát eddig csak kevesen kutatták. Az 1990 előtti tábornoki kar „leltára” különösen jól sikerült, s így az olvasó képet kaphat arról, hogy akkor is a legfelkészültebb katonák irányították a hazai fegyveres erőket.

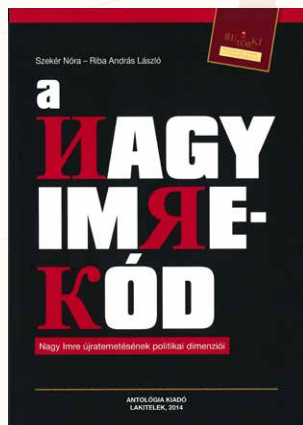
Helgert Imre és Mészáros Gyula nyugállományú ezredesek, a kötet szerzői részletesen kitértek Grósz Károly emlékeztetésére, a fehérterror rémítő beszédére. Elmondták, hogy bár bizonyos jelek szerint a Magyar Szocialista Munkáspárt keményvonalas vezetői az utolsó pillanatban esetleg megkísérelték volna felhasználni a hadsereg tisztjeit és állományát a rendszerváltás folyamatainak megállítására, ez a törekvés egyöntetű elutasításra talált volna. Azt, hogy a Magyar Néphadsereg egyetlen tisztjében sem volt hajlandóság arra, hogy a nép ellen forduljon, megerősítette Lőrincz Kálmán volt vezérezredes, a Magyar Honvédség akkori parancsnoka is. A kötet az Antológia Kiadó gondozásában jelent meg.

A RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetei

Simon János: Puccs vagy összeomlás? 8 interjú a Kádár-korszakról volt MSZMP PB-tagokkal

Székér Nóra-Riba András László: A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói

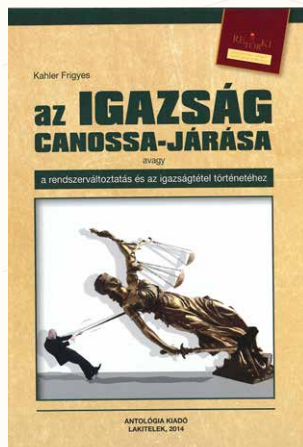
Katona András-Salamon Konrád: Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988-2013)

M. Kiss Sándor (szerk.): Rendszerváltás 1989. 15 tanulmány

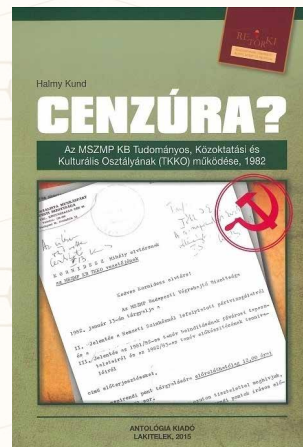
Fricz Tamás-Halmi Kund-Orosz Tímea: A politikai túlélés művészete. Az MSZMP/MSZP hatalomátmenetének természetrajza: érvelés és gyakorlat (1988-2010)

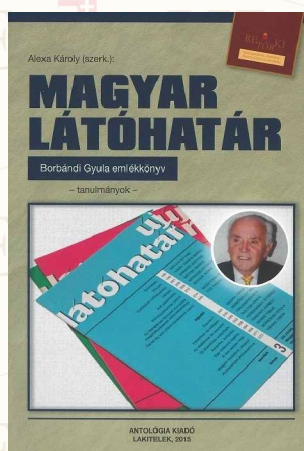
Kahler Frigyes: Az Igazság Canossa-járása avagy a rendszerváltoztatás és az igazságtétel történetéhez

Lóránt Károly: A rendszerváltozáshoz vezető út. Gazdaságpolitikai visszaemlékezések

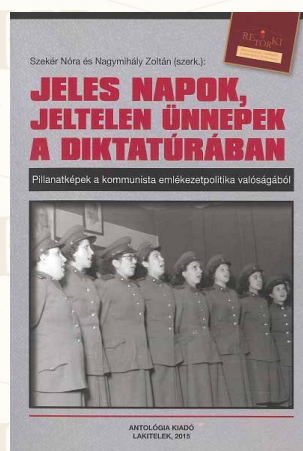
Halmi Kund: Cenzúra? Az MSZMP KB Tudományos, Közkultúrált és Kulturális Osztályának (TKKO) működése, 1982

Alexa Károly (szerk.): Magyar Látóhatár. Borbándi Gyula emlékkönyv. Tanulmányok

Kávássy János: Nyugati szélben. Adalékok a magyar-amerikai kapcsolatok 1989-es történetéhez; gondolatok a kelet-európai és a magyar rendszerváltáshoz

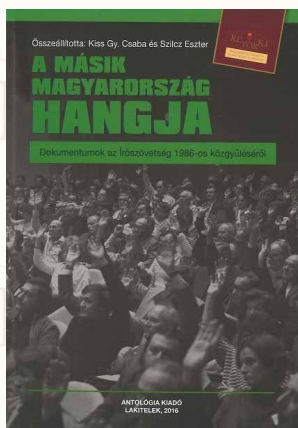
Székér Nóra-Nagymihály Zoltán (szerk.): Jeles napok, jeltelességek a diktatúrában. Pillanatképek a kommunista emlékezetpolitika valóságából

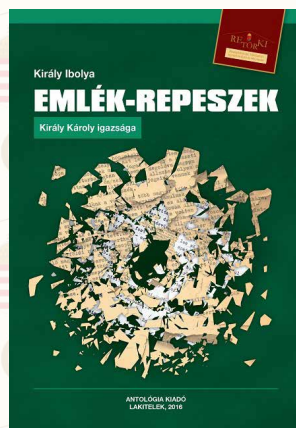
Székér Nóra-Nagymihály Zoltán-Riba András-Házi Balázs: Taxis „blokád” I-II. 1-990-10-25-28. Egy belpolitikai válsághelyzet története

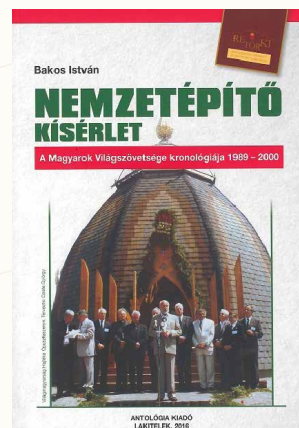
Kukorelli István-Tóth Károly: A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai

Kiss Gy. Csaba-Szilcs Eszter (szerkk.): A másik Magyarország hangja. Dokumentumok az Írószövetség 1986-os közgyűléséről

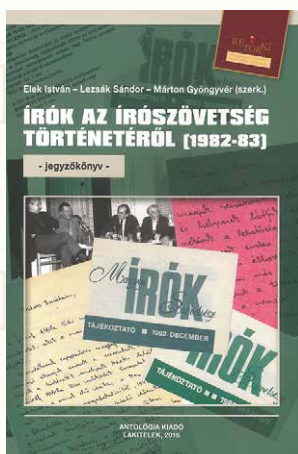
Király Ibolya: Emlék-repeszek. Király Károly igazsága

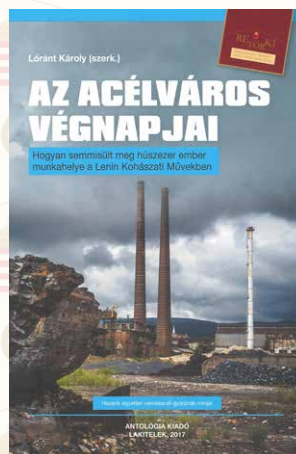
Bakos István: Nemzetépítő kísérlet. A Magyarok Világszövetsége kronológiája 1989-2000

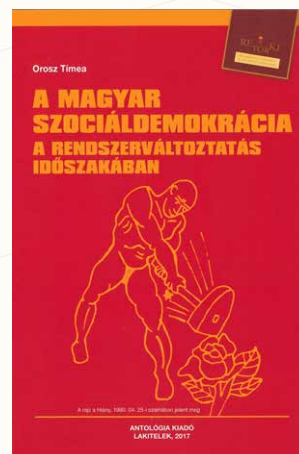
Duray Miklós: Rendszer-változás, rendszerváltoztatás, rendszerváltás a Kárpát-medencében 1963-2015. I-II.

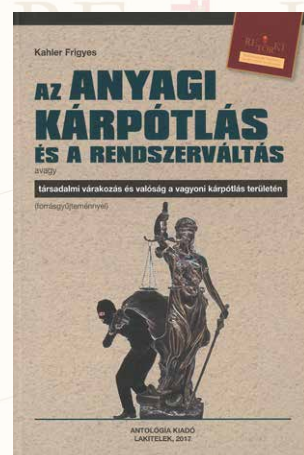
Elek István-Lezsák Sándor-Márton Gyöngyvér (szerk.): Írók az Írószövetség történetéről (1982-83). Jegyzőkönyv

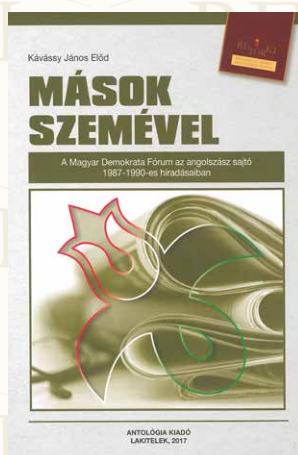
Lóránt Károly (szerk.): Az Acélváros végnapjai

Orosz Tímea: A magyar szociáldemokrácia a rendszerváltoztatás időszakában

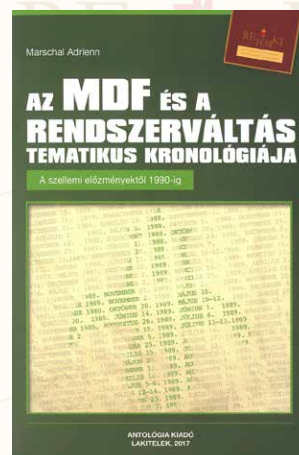
Kahler Frigyes: Az anyagi kárpótlás és a rendszer-váltás

Kávássy János: Mások szemével

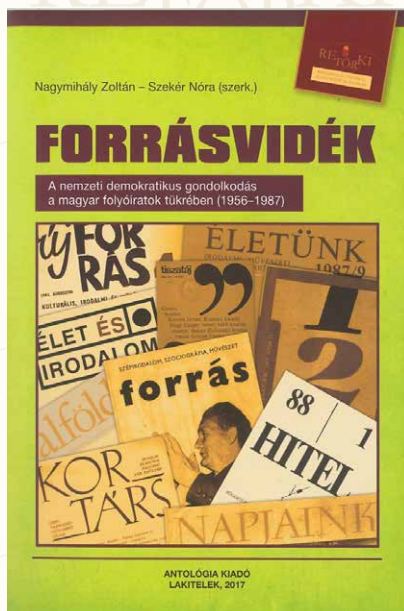
Szalai Attila: A múltból jelen, a jelenből jövő

Marschal Adrienn: Az MDF és a rendszerváltás tematikus kronológiája

Riba András – Székér Nóra: Dokumentumok az MDF korai történetéből

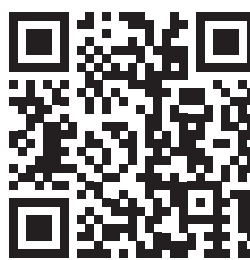

Nagymihály Zoltán – Székér Nóra: Forrásvidék

Juhász György: Táborszemle

További információk a RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetekének elérhetőségéről az alábbi helyen:
<http://www.retorki.hu/rovat/elerhetoseg#boltok>

A RETÖRKI kiadványai az alábbi könyvesboltokban és árusítóhelyeken vásárolhatók meg:

Püski Kiadó és Könyvesház

1013 Budapest, Krisztina krt. 26.
 Telefon: 1 375 7763
 E-mail: puskikiado@gmail.com
 Weboldal: www.puskikiado.hu

Litea Könyvesbolt és Teázó

1014 Budapest, Hess András tér 4.
 Telefon: 1 375 69 87, 1 783 01 01
 E-mail: litea@litea.hu
 Weboldal: www.litea.hu

Magyar Napló Könyvesbolt

Budapest, József krt. 70.
 Telefon: 06-70/421-9580
 E-mail: magyarnaplo@magyarnaplo.hu
 Weboldal: www.magyarnaplo.hu

Líra és Lant Zrt. / Líra Könyvesbolt

Líra könyvesbolthálózat
 Weboldal: www.lira.hu

Antológia Kiadó és Nyomda Kft.

6065 Lakitelek, Felsőalpár 3.
 Telefon: 76/549-045
 E-mail: antologia@lakitelek.hu

Könyvtárellátó Nonprofit Kft. / Kódex Könyvárúhá

1134 Budapest, Váci út 19.
 Központi telefonszám: 06 1 237 6900
 E-mail: titkarsag@kello.hu
 Weboldal: www.kello.hu

A Rendszerváltó Archívum 2018/1. számának szerzői

Dippold Pál (Székesfehérvár, 1954)

Író, újságíró. Magyar-történelem szakos tanárként végzett, ezen a pályán 1986-ig dolgozott. Ettől kezdve a magyar sajtó különböző orgánumaiban kapott és vállalt munkát. Vezető szerkesztőként, újságíróként dolgozott a *Mozgó Világnál* (1983-ig), a *Hítelnél*, az *Új Magyarországnál*, az *Élet és Irodalomnál*, a *Magyar Nemzetnél*, a *Szabad Földnél*, a *Magyar Hírlapnál* és az *Új Embernél*. Négy évig a *Lyukasóra* című irodalmi folyóirat főszerkesztője volt. Irodalmi pályafutásának eredménye néhány művészeti díj, egy avantgárd nagyregény és egy mozaikregény.

Duray Miklós (Losonc, 1945)

Politikus, író, geológus. 1971-ben szerzett geológusi diplomát a pozsonyi Comenius Egyetemen. A Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesületében (Csemadok) kezdett politizálni, 1968-ban a szervezet elnökségi tagja lett. Ugyanebben az évben alapítója volt a csehszlovákiai Magyar Ifjúsági Szövetségnek, amelyet azonban betiltottak. 1978-ban alapítója és egyben szóvivője lett a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának. 1982-ben, majd 1983-ban is letartóztatták – többek között a Charta 77 nyilatkozatának aláírása miatt –, összesen tizenöt hónapot töltött börtönben. 1990 és 1998 között a (cseh)szlovákiai magyar Együttélés Politikai Mozgalom elnöke, 1999 és 2007 között a Magyar Koalíció Pártjának ügyvezető, 2007 és 2010 között stratégiai alelnöke. 1990 és 2010 között a csehszlovák, majd a szlovák parlament tagja.

Földesi Margit (Budapest, 1961 – Budapest, 2016)

Történész, újságíró. A középiskolát Budapesten végezte, majd 1986-ban történelem, valamint történeti muzeológia diplomát szerzett az ELTE-n. Később, 1989-ben ugyanott politológiából is diplomát szerzett. Történettudományból 1989-ben doktorált, 1994-ben kandidátusi fokozatot szerzett, majd 2004-ben habilitált. 1998-tól volt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Intézetének docense, 2013-tól a Károli Gáspár Református Egyetem habilitált docense. Fő kutatási területe Magyarország 20. századi történelme, azon belül a koalíciós időszak volt. Tudományos munkássága mellett televíziós műsorvezetőként és szerkesztőként is tevékenykedett, az Echo TV-n többek között az *Elátkozott szabadság* című műsort vezette.

Jónás Róbert (Csenger, 1978)

Történelem szakon szerzett diplomát 2015-ben a Kodolányi János Főiskolán, ahol jelenleg Nemzetközi Tanulmányok mesterszakos hallgató. A főiskola és a RETÖRKI közös kutatói ösztöndíjpályázatának keretében 2016 júniusa és decembere között fél évet kutatói ösztöndíjasként töltött az Archívumban. 2017-től a RETÖRKI Archívum munkatársa.

Juhász-Pintér-Pál (1979)

Történész. A kecskeméti piarista gimnáziumban érettségizett, majd a szegedi egyetem magyar-történelem szakán szerzett diplomát. A 2000-es évek elején dolgozott tanárként és jogászként is Zsombón, Városholdön és Szegeden, majd a kiskunmajsai 56-os Történel-

mi Alapítvány intézményvezetőjévé választották. Ezt követően a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal jogászként, majd a Nemzetgazdasági Minisztérium jogi referenseként, főosztályvezetőjeként, később a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara projektvezetőjeként tevékenykedett. Jelenleg a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum tudományos segédmunkatársa.

Kozma Huba (Budapest, 1943)

Muzeológus, politikus. A nyolcvanas években a kiskunmajsai helytörténeti múzeum vezetője volt. Az MDF egyik alapítója, és 1991-ig országos elnökségi tagja. Lakásán rendezték meg 1988 márciusában az MDF első vidéki fórumát. 1990-től négy éven át az MDF országgyűlési képviselője. Még ebben az évben közreműködésével megalakult a Magyarországi Gazdakörök Országos Szövetsége, melynek elnökévé 1991-ben választották meg. 2003-tól 2007-ig a Magyar Televízió Közalapítvány kuratóriumának elnökhelyettese. Politikusi pályájának befejezése után nyugdíjba kerüléséig a kiskunmajsai helytörténeti múzeum és a Pongrátz Gergely által létrehozott – az országban mindmáig egyetlen – '56-os múzeum és középiskolás nyári diáktábor szervezője-vezetője.

Kukorelli István (Tét, 1952)

Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, volt alkotmánybíró. A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett 1970-ben, majd 1976-ban szerzett jogi diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1988-ban kandidátusi fokozatot szerzett, 1991-ben az Alkotmányjogi Tanszék vezetője lett. 1998-ban habilitált, 1999-ben egyetemi tanár lett, 2010-ben akadémiai doktori címet szerzett. Több köztestületnek és szervezetnek is tagja, vezetője volt. 1988-ban a Független Jogász Fórum alapító tagja, 1989 és 1990 között a Hazafias Népfront országos tanácsa ügyvezető elnökségének elnöke. A harmadik oldal képviselőjeként részt vett a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon. 1990-ben az Országos Választási Elnökség titkára, 1994-ben az Országos Választási Bizottság tagja, 1997-ben elnöke lett. 1999 és 2008 között alkotmánybíró volt. Fő kutatási területe az alkotmányos alapjogok és az ellenzék jogai az Országgyűlésben.

Madácsy Tamás (Szeged, 1974)

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, majd 2001-ben a Károli Gáspár Református Egyetem történelem szakán szerzett diplomát. Részt vett a Terror Háza Múzeum állandó kiállításának létrehozásában, megnyitása után pedig az időszakos kiállításokhoz kapcsolódó kutatómunkában. Dolgozott az újonnan létesülő hódmezővásárhelyi kiállítóhelyek – a Holokauszt Emlékhely, Emlékpont Múzeum: Fél Évszázad Vásárhelyen – tartalmi összeállításán, melyeknek 2006-tól igazgatója lett. *Oral history* kutatásokat folytatott a szovjet munkatáborok és a vészkorszak túlélőivel, 2014-től pedig a RETÖRKI munkatársaként a rendszerváltást követő földkérpótlás, a borsodi nehézipar csődjének és privatizációjának kortanúival, valamint a rendszerváltás fontos helyi szereplőivel rögzít interjúkat.

Szerencsés Károly (Prága, 1960)

Történész, író. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett történelem-orosz szakos tanári diplomát. 1996-ban a történelemtudomány kandidátusa, majd 2009-ben habilitált egyetemi docens lett. Az ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti tanszékének tanára, a történeti doktori iskola alapítója. Történész szakértőként közreműködött a Terror Háza Múzeum létrehozásában. Szűkebb kutatási területe a választójog, az 1945 utáni politikai küzdelmek és a Kádár-rendszer története. Nagy sikerű televíziós műsorok szerkesztője és résztvevője. Rendszeresen publikál többek között a *Magyar Hírlap* és a *Rubicon* hasábjain.

A szerkesztők életrajzai

Házi Balázs (Budapest, 1987)

Levéltáros. A budapesti Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett 2006-ban, 2013-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem mesterszakos diplomát. A Magyar Országos Levéltár több projektjében is részt vett segédlevéltárosként. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt 2013-2014-ben, majd 2014 októberétől a RETÖRKI alkalmazásában áll. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója, a Bethlen Gábor Alapítvány kurátora.

Nagymihály Zoltán (Budapest, 1988)

Történész. 2012-ben szerzett diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem szakán, ahol elsősorban a 20. századi magyar történelem és az emigráció kérdéseit kutatta. Szakdolgozata a *Látóhatár* c. müncheni lap történetét, a benne lezajló vitákat, azok következményeit elemezte az 1956-os forradalom hatásának tükrében. 2013-ban és 2014-ben a nemzetpolitikai államtitkárság Körösi Csoma Sándor-programjának ösztöndíjasaként kétszer fél évet töltött a németországi magyar diaszpóra közösségeiben. 2014-től a RETÖRKI munkatársa. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója, a Bethlen Gábor Alapítvány kurátora.

RENDSZERVÁLTÓ **ARCHÍVUM**

Kiadó:
Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum

Felelős kiadó:
Bíró Zoltán

Kiadó székhelye:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 1-3.

Szerkesztők:
Házi Balázs, Nagymihály Zoltán

Főmunkatárs:
Jónás Róbert

Szerkesztőség tagjai:
Riba András, Szekér Nóra, Szilcz Eszter

Nyelvi lektor:
Budai-Szántó Daniella

Borító és lapterv:
Házi Balázs, RETÖRKI

Szerkesztőség elérhetősége: 1062 Budapest, Andrássy út 100, 1. emelet
szerkesztoseg@retorki.hu

Ingyenes kiadvány. Megjelenik negyedévenként.

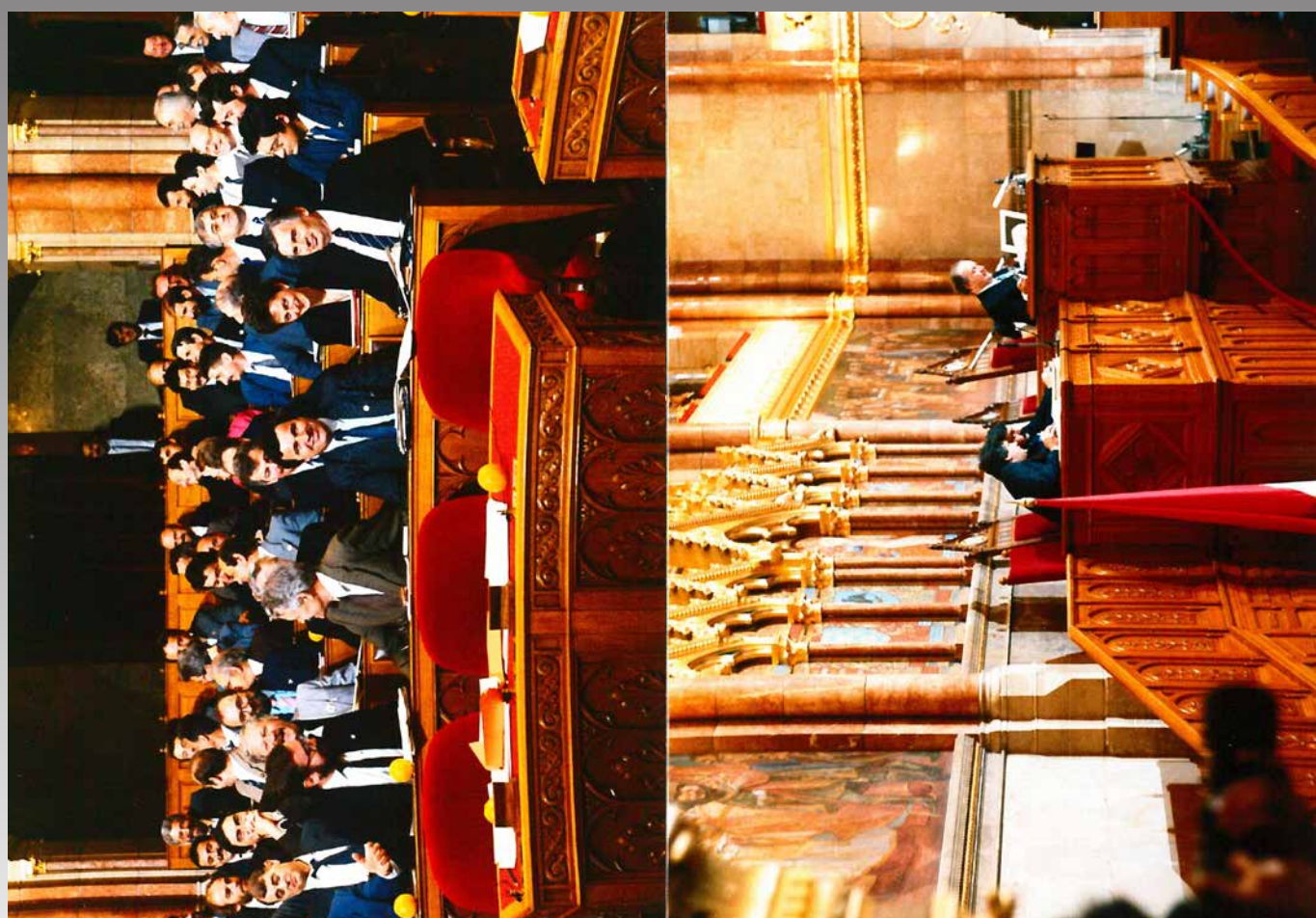
HU ISSN 1589-0228 (nyomtatott)

HU ISSN 2498-9193 (online)

Nyomdai munka: Pannónia Nyomda

A RETÖRKI Rendszerváltó Archívum című műve *Creative Commons*
Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc alatt van.

Életképek az új Országgyűlés alakuló üléséről, 1990. május 3.
Rendszerváltó Archívum, Lakitelek